חיי אנשי השם.

אברהם מאפו

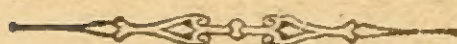
חייו וספריו.

מאת

ראובן בריינין;

ספר ראשון.

הוצאת „תושיה".

פיעטרקוב. תר"ס.

בדפוס שלמה בעלכאטאווסקי.

АВРААМЪ МАПУ.

Біографическій очеркъ

Р. Брайнина.

(съ портретомъ).

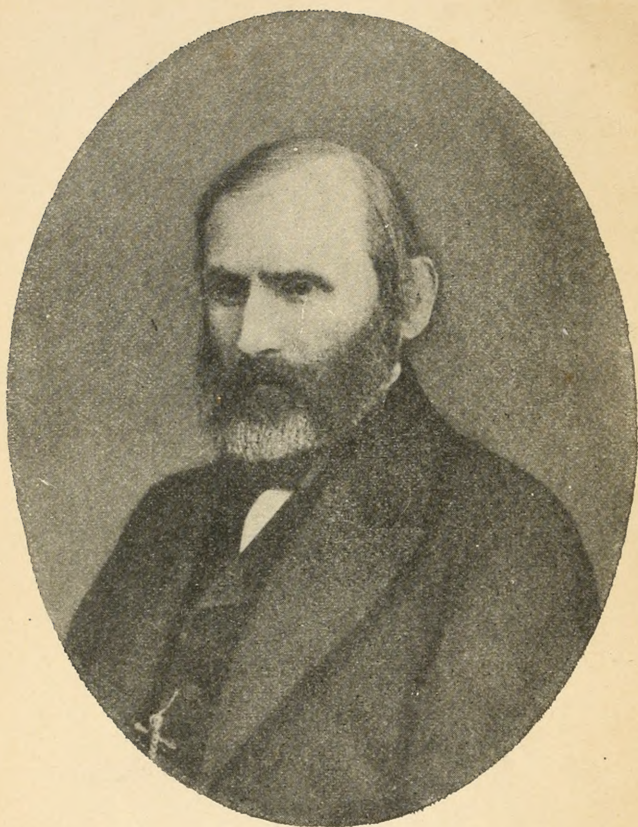
Книга I.

Изданіе „ТУШІЯ".

ПЕТРОКОВЪ. 1900.

Типографія Ш. Белхатовскаго.

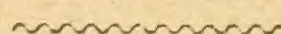
Дозволено Цензурою,
Варшава 25 Января 1900 г.

אברהם מאפו.

א.

עיר־מולדת אברהם מאפו. הוריו, פרנסתם, כשרונותיהם ותכונתם. קרוביו ומהותם. השפעת העניות על כשרון המספר. ימי ילדותו, טבעו ומזגו. למודיו בחדר. אביו מלמדו תורה. התמדת הילד ושקידתו על התלמוד. לקויי־רוחו וסבתם. מאכלו של הילד. התחרותו הרוחנית. רפיון כחותיו. ילדותו עוברת בחומות־העיר הקטנה. ילדות קרה ויבשה והשפעתה על עבודת הסופר. הילד אברהם מאפו הוא „מדריך ומנהל" לאחיו הקטן ממנו. ראשית נסיונותיו בשדה־המלמדות. מחלת האם ותנהומותיה. יסורי־התעניות ועניות צנועה. תאור המחסור והעוני ב„עיט צבוע". כשרון הילד מאפו לספורי־מעשיות. קוי־תכונתו היסודיים ועצמיותו המיוחדת. —

אברהם בן יקותיאל מאפו א) נולד בעשרה בטבת שנת קס"ח (1808) במגרש ויליאַמפול (סלבודקה – אחד מחלקי יר קובנה מעבר לנהר ויליא). בחפצי לתת להקוראים מושג ון על אדות הפרור, אשר בו ראה מספרנו את אור יים, בקשתי את הסופר מר ש. רוזנפלד היושב בקובנה לתאר את מקום־מולדת מאפו. והנני נותן פה את תמצית יו בשנוי־לשון:

„סלבודקה היא קרן־חשכה השקועה בבערות גם עתה, ה גם לפני תשעים שנה. מספר יושביה היו, אולי, כשש ות משפחות עבריות. הקהלה הישראלית בקובנה היתה עוד ר קטנה מקהלת סלבודקה. רוב יושביה של זו האחרונה ו עניים מרודים ומתפרנסים – אל אלהים יודע במה ואיך! שפחות מועטות היו אמנם מתפרנסות מעבודתם הקשה

א) את שם־המשפחה „מאפו" נטל לו אבי המספר, והוא ראשי־תיבות: משה, אברהם פסח וואסילישקער.

שהיו עובדים בימות הקיץ על פני מי הנימאן, בהוליכם רפסודות מיערות ליטה עד לגבול פרוסיה, ומפרנסתם המצומצמה הזאת היו מקמצים למחיתם גם לימות החורף ויחיו בצער ובדוחק גדול. בתי העיר הזאת המה, בלי יוצא מן הכלל, בניני־עץ נמוכים וצרים. ארבע וחמש משפחות גרות בבית אחד, כל אחת בזוית מיוחדת. עניות וסוחה שוררות בכל. במקום שמשות שלמות הננו רואים בחלוני רוב הבתים רק שברי־זכוכית, פסי־נייר וגזרי דפים. בית מגיע בבית עד אפס מקום ל„רחוב". אנשי העיר עוברים דרך מבואות אפלים ועושים קפנדריא דרך חורים וסדקים ממש. בשלהי סתו ובשלהי קיץ מגיע הרפש והטיט עד הברכים. בשנים האחרונות, משהחלו לבצר את קובנה ומגרשיה במבצרים רמים, רצפו גם במגרש הזה שנים שלשה רחובות באבנים. בכל העיר הזאת לא ימצא אף עץ צומח, אף גן־ירק אחד. מקומות הטיול המה רק מחוץ לעיר. שם ככר רחבת־ידים, אשר מצדה האחד הר־חול גבוה, הנקרא „לינקוור", וראשו מכוסה יער, ומצדה השני הנהר וויליא ועליו גשר המוביל לקובנה. בעיר „הנדחת" הזאת מצאה התורה קן לה זה דורות רבים. ענייה המרודים מאכילים מפתם כמה עשרות בחורים ההוגים בתורה".

בקרן־מַאְפֵּלְיָה זו נולד חוזנו, אשר חזה בדמיונו את הדר הכרמל והשרון ואת כל חמדת ארץ אבותינו וחייהם הטבעיים. אבי המספֵר, יקותיאל, היה מלמד לנערי בני ישראל בסלבודקה, מופלג בתורה והוגה בחכמת הנסתר, וגם בחכמת־החשבון היתה לו ידיעה מועטה, אשר כמעט הספיקה לו להבין את המקומות הקשים בתלמוד הדורשים מהלומד ידיעות־השעורים. לפעמים היה מעיַן גם בספרי תכונה ושאר החכמות. ביחוד היה אוהב למשמש ולפשפש ב„ספר אלים" ליש"ר מקנדיאה ו„בספר הברית". בהיותו בעל תכונה פיוטית ורגשנית היה מתענג מאד על הקינות, הסליחות והפיוטים הנשגבים, והיה שופך עליהם את דמעותיו כמים; פיוטים רבים היו שגורים ומוטעמים בפיו. המנוח ד"ר ל. מאפו, בנו יחידו של המספֵר, תאר לי באחד ממכתביו את אביו־זקנו זה בדברים כאלה: „הוא, אבי־זקני, היה ירא אלהים ועני מרודא

כל ימיו, הציו הזה וחציו בעל סברה וטעם, רחוק מהעולם הזה ומכל הבליו הגדולים והקטנים, אוהב אמת ושונא ריב ומדון". א. ב. וולף מקובנה כותב לי באחד ממכתביו: „יקותיאל מאפו, אבי הסופר, היה מופלג בתורה וירא שמים באמת, עני ונבא־רוח". אמו של המספר היתה אשה צנועה, רכת־לב וגומלת חסדים, לפי יכלתה, לכל שכנותיה. היא היתה חולנית רוב ימיה ובכל זאת סבלה את מחסורה ועניה במנוחת־נפש ולא התאוננה מעולם על גורלה המר. היא היתה אמיצת־לב יותר מבעלה. משני בניה, אברהם ומתתיהו, היה הראשון ילד שעשועיה, יען כי הצטַין משנות חייו הראשונות בנעם מזגו, בתומתו וברֹך רגשותיו. ותבונתו הילדותית הזאת היתה נכרת בו בכל קויה עד רגעו האחרון. בקרב משפחת מאפו היו מלומדים בתורה וגם בעלי מלאכות ופועלים, בורים ו„עמי־הארצים"; הצד השוה שבהם: כלם היו עניים מרודים. העניות אשר היתה מורשה למספרנו זה מדור דורים, העניות אשר על ברכיה גֻדל וחֻנך ואשר בילדותו ובנערותו ראה את פניה הנזעמים בבית הוריו, בבתי שכניו וכל קרוביו, הטביעה את חותמה על יצירותיו הרוחניות. לב המספר מלא אהבה עזה ועמוקה, אהבה נאמנה וטהורה בלי כל צל צביעות והתחסדות לכל העניים וקשי־היום אשר ברא בדמיונו, ושנאתו היתה כבישה להתקיפים אשר העלם על במת חזיונותיו.

במלאת להילד אברהם, שהיה מטבעו רפה וחלש, חמש שנים, הכניסהו אביו, כנהוג בימים ההם, לחדר מלמד־דרדקי ללמדו מקרא. ובראות האב כי שְׂאָר־רוח לילדו זה וכי „נוצר לגדולות" מהר להוציאהו מחדר מלמדו עוד בטרם קנה לו בקיאות כל שהיא בכתבי־הקדש, אשר העתיקו לו בשפה בלולה ונלעגה, ויכניסהו אל חדרו הוא, עוד בטרם כלות השנה השביעית לימי חייו, ויושיבהו בין תלמידיו הגדולים. יקותיאל מאפו, שהיה „מלמד־גמרא" היותר מצוין בכל העיר, החל ללמד את בנו הרך סוגיָה חמורה בתלמוד, אותה הסוגיה שעמדו בה כל תלמידיו הגדולים. „מן הקל אל הכבד" — לכללים באלה לא שמו המלמדים של הימים ההם לב.

שכלו של הילד היה בעיניהם כספוג הסופג את הכל. יקותיאל מאהבתו את בנו־תלמידו ומחמלתו עליו ועל כשרונותיו הטובים הלעיט אותו מן ים התלמוד הלעטה גסה. האב היה מלמד תורה את בנו זה לא לבד בחדרו יחד עם כל תלמידיו, כי אם גם בביתו בבקר ובלילה, בשבתות השנה ומועדיה. והילד מאפו היה מתמיד גדול בלמודיו ויעשה בהם חיל לשמחת לב הוריו. מוחו הרופף היה מתיגע ומתאמץ בלי־חשך לבלוע ולבשל את כל החמר הרב והקשה, שלא היה נוח כל כך להתעכל, אשר העמים עליו אביו ביד רחבה. אם נאמר כי גם מוחו של מספרנו היה משועבד לחקי־התפתחותם של כחות הגוף והנפש הגלויים לנו כיום, הנה יש לנו הצדקה להניח, כי כלי־מחשבתו נפגם באיזה מספירותיו על ידי העבודה הקשה אשר עֻבד בו באביבו. ובפגימת מוחו זו יש לבקש מקור לקויי־הרוח אשר נראו במקרים ידועים בימי בחרותו, עמידתו וגם בשנות חייו האחרונות.

משכרתו של יקותיאל ל„זמן" היתה מעטה מאד, גם לפי מושגי שכר־המלמדות של הימים ההם. ומשכרו המעט שבמעט הזה, שגם אותו לא היה מקבל בשעתו ומועדו, היה מקמץ לקנית ספרים ולצרכים רוחניים אחרים. מאכלו של הילד אברהם מדי יום ביומו היה לחם יבש ותפוחי־אדמה מבושלים במים. זנבו של דג־מלוח, פת משוח בשומן־אוז או בחמאה נחשבו בעיני הילד ל„מעדני־מלכים". והילד הרפה והרזה הזה, שמזונותיו היו דלים ומצומצמים מאד, היה מתגבר בכל כחותיו השכליים להעביר את חבריו הגדולים בתורה. ועמלו לא היה לשוא: אברהם הקטן היה המצוין בין כל תלמידי אביו; יתרונו היה בכל. אולם ההתהוות הרוחנית הכשילה עוד יותר את כחותיו הגופניים של הילד. ההורים לא שמו לב לילד־שעשועים זה ולא ראו כי הוא הולך ומצטמק מיום ליום ומראהו כגל של עצמות נחרות, כי הם מצאו נחומים לנפשם בפתגם: „התורה מתשת כחו של אדם".

ילדותו של מספרנו עברה בחומות עיר־מולדתו הקטנה, אשר לא יצא מקירותיה החוצה. מיום הכנסו אל החדר היה

יהודי־קטן נושא עול תורה ומצות כאביו ואחיו הזקנים. מעולם לא נהנה מעליצותה והוללותה של הילדות אף באצבע קטנה. דברי המשורר:

גַּן־אֱלֹהִים עֵת הַיַּלְדוּת הִנֶּהָ,
מוֹעֲדִים כֻּלָּהּ, אַךְ חַגִּים יָמֶיהָ;
בְּגַן הַזֶּה — אֶזְכְּרָה אַף אֶהֱמָיָה —
גִּילַת־עֲדָנִים שְׂאַפְתִּי לִרְוָיָה!

הדברים האלה הם לעג מר על ילדותו של מאפו, אשר הזכירתהו כל ימי חייו עוני ומחסור, חיים בלי שביב אור ובלי נטף חפש, בלי מחמדי־הטבע ובלי שחוק הילדים ושעשועיהם. אם נשים לבנו לילדותו הקרה והיבשה של סופרנו זה ואל דרך־למודו הרע והמקולקל, אשר מצין לשד עצמותיו, או אז נבין את כל החרדה אשר חרד, בימי עמידתו, לחנוכם וללמודם של ילדי בני ישראל ואת עמלו אשר עמל לחבר למענם ספרי למוד וחנוך, להוליכם מן הקל אל הכבד ולבלי הכביד עליהם את עול „החדר" ועבודתו הקשה. אין אדם עומד על דברי תורת־החיים אלא אם כן נכשל בהם.

בהיות הילד אברהם בן עשר שנים היתה נפשו הרכה קשורה בנפשו של אחיו הצעיר, מתתיהו. הראשון היה „מדריך ומנהל" לאחיו הקטן, ויעזור לו בלמוד המקרא. זה היה תלמידו הראשון של מאפו, וזאת היתה ראשית נסיונותיו בשדה־המלמדות. ובימים ההם גדל המחסור בבית יקותיאל המלמד, לרגלי מחלת אשתו, וילדיו היו רעבים גם ללחם יבש. הילד אברהם סבל את מצוקי הרעב בנפש נכנעה ושאננה, רק צר היה לו בצרת הוריו וביחוד בצרת אמו אשר אהבה מאד. תנחומותיה של אמו החולה ודבריה הנעימים אשר הטיפה בקול רועד על לבו הרגש נתנו לו כח לסבול את יסורי התעֲניות התכופות, ולא התרפה בלמוד התורה. זאת היתה עניות צנועה ושתקנית, בלי טענות ותביעות; אף גם חוט של פיוט היה מתוח עליה: העניות הקיצונית קרבה את נפשות ההורים אל ילדיהם ונפשות הילדים אל הוריהם. זכרון ימי ילדותו השפיע על

מספרנו במדה מרובה בתארו את המחסור והעוני הנורא בבית ירוחם (בספורו „עיט צבוע"), ואת ענות נפשות הילדים רפאל ורוחמה ודבקותם בנפש הורתם. הקורא את המחזות האלה יבין וירגיש, כי המספר ידע מה מחסור ועוני לא על פי השמועה או השערת הדמיון, אף כי תאר כל זאת בצבעים כהים וחלשים מאד.

בימי עוני אלה (בשנות תקע"ח–תקע"ט) נתגלה בהילד אברהם חשק עז לשמוע מפי הילדים בני־גילו ומפי חבריו הזקנים ממנו ספורי מעשיות, מופתים ונפלאות. מעט מעט נתגלה בו בעצמו הכשרון לספר מעשיות זרות ומתמיהות על דבר בן־המלך ובת־המלכה, הרב והרבנית, העשיר והעני. בספורי מעשיותיו אלה היה מערבב את הדברים אשר שמע מפי אחרים בחזיונות אשר בדה מלבו כפעם בפעם. ויען אשר איש לא שם את לבו לכשרונו זה של הילד, לא יכלתי להציל מפי קרוביו ומיודעיו של המספר דברים ברורים ונכונים על אדות זאת.

יגעתי לאסוף ידיעות מאנשים שונים על דבר ילדותו של מאפו, למען אמצא בו את קוי־תכונתו היסודיים, את עצמיותו המיוחדת בעוד שלא היתה מושפעה ומגולגלת בידי אחרים. והנה מהרשימות המקוטעות, מהדבורים הבודדים ומהקוים הפזורים שקבצתי בעמל רב אחד לאחד יצאה תמונה זו: הילד מאפו לא היה מהיר וקל בהחלטותיו. משנות חייו הראשונות הצטין במתינות ידועה, אשר טעם זקנים גבר בה על פזיזות־הילדות. בכל ענין ובכל מקרה, גם היותר מצוי, מצא מקום לפחוד ממעצורים ועכובים אשר ברא בדמיונו העז. הוא לא היה ילד־שפתים, מעולם לא הרבה לפטפט, ולא היה נוח להתרועע ולהתחבר אל הילדים, יהיו מי שיהיו. אולם אם התגבר על החשדים ששמר בלבו לאיזה ילד ויתרועע אליו, אז היתה נפשו המתפעלת מתקשרת בנפש בן־גילו בכל תקף. רק לעתים רחוקות נראו אותות שמחה וגיל על פניו החורים. כח זכרונו וביחוד

כח־דמיונו היו בו יותר חזקים מכח־השופט והבקרת. הרגש שלט בו על השכל. עוד בילדותו הצטין מאפו באהבת האמת, הצדק והמשפט. עָול ועוות־הדין, בכל תמונה שנתגלו לנגד עיניו, היו מרגיזים את רוחו עד היסוד. אולם התרגזותו היתה פנימית, צפונה; אל הפועל לא יצאה. בהכנעה רבה היה מקבל עליו את עול החומרות, הסיָגים והגזרות שהטילו עליו הוריו ומוריו, ולא היה בו כח־לב להתקומם נגדם ולמרוד בהם. אולם אם גרשו הוריו את הסאה אז הצטין הילד בכח עמידה ברשות עצמו. אם הכריחוהו בחזק־יד לעשות איזה דבר ולא רוחו, ובפרט אם היה הדבר נגד הצדק והישר אז התקשה, התעקש הילד ולא עשה את המצוה עליו, עד אשר פתוהו בדברים רכים. הדמעות הטוהו לכל צד שחפין המכבה. הוא היה נוח לכעוס, אך עוד יותר נוח לרצות.

ב.

א. מאפו יוצא מחדר אביו ונכנס לבית־המדרש. דרכי למודו, הנהגתו ומדותיו. הוא התפרסם „לעלוי". רבים מבקשים אותו לחתן לבנותיהם. מראה פני הנער מאפו. בקרבו צומח עולם חדש. העלוי לא ידע לכתוב שתים שלש מלים בש"ע. היחוס אשר בינו ובין אביו בדברי תורה. התשוקה אל הסודיות והקבלה. געגועיו הפיוטיים. מהאת העלומים. ההתרוממות לעולם האצילות והירידה לעולם המעשה. מאפו משתוקק להיות „רואה ואינו נראה". סגלותיו ותחבולותיו, הכנותיו והשבעותיו הקבליות. נסיונו איננו עולה יפה. היקיצה וההתעוררות. מאפו אוהב את הזמרה ודנגינה. החזנים הסובבים בעיר. הספורים והאגדות ע"ד תכונתו זו. טיוליו מחוץ לעיר. מאפו הוא רך לבב ומפחד תמיד. תכונתו הפחדנית משפיעה על סגנונו העברי. נשמתו הספרותית. חלון קטן „בחדר־האפל" של היוצר. —

בהיות אברהם בן שתים עשרה שנה ראה אביו־מלמדו כי יפה כח הבן־תלמידו בסברה ישרה גם בפלפולים חריפים, ועל כל אלה אצורות בזכרונו מסכתות אחדות ממש כמונחות

בקופסה. אז נתן יקותיאל את הסכמתו ורשיונו לבנו זה לצאת מחדרו, למען ילמוד תורה בעצמו בבית המדרש.

היום אשר בו יצא הנער אברהם מחדר אביו ויכנס לבית־המדרש בתור איש העומד ברשות עצמו, – היום הזה היה נחשב כמאורע נכבד בחייו. אל החפש הזה שאף עוד בשבתו על הספסל לפני אביו: הוא היה עתה אדון לנפשו. את עול החדר והגבלותיו הסיר מעליו, ולא היה עוד נזקק דוקא לאותן הסוגיות והמסכתות אשר הטיל עליו אביו ללמדן, כי מעתה למד את אשר בחר הוא בעצמו, למד כמה שרצה – והוא רצה הרבה מאד, – ומה שרצה. היש אשר וחפש יותר גדול מזה לנער כאברהם? ובבית־המדרש הוסיף הנער לשקוד על למוד הגמרא ויישב לילות כימים. הוא השתדל לקנות בקיאות בש"ס, לכן התרחק מהמפרשים הרבים ויסתפק בפירוש רש"י. האגדות שבשני התלמודים משכו את לבו אחריהן, אך הוא חשב לו לחרפה לטפל בהן יותר מדי, יען כי למוד קל ושטחי כזה נאוה ל„בעל־הבית" ולא לנער חריף כמוהו. גם את ספורי־מעשיותיו, קסמן והודן שכח מעתה והביט עליהן כעל מעשה־ילדות. כאשר נעשה הנער לבר מצוה ועונשים יצא שמו בעירו ובכל הסביבה ל„עלוי". ואף כי אברהם היה נער צנוע וענו, בישן ומתחבא מפני הבריות, בורח מפני הפרסום ומפני הכבוד ומעולם לא התהדר ולא התקשט בבקיאותו או בחריפותו, בכל זאת נשמע שמו למרחוק. אני משתמש פה במלה „רחוק" לפי המושגים של הימים ההם.

למרות העוני הגדול ששרר בעת ההיא בתחום־המושב, למרות הרחקות, חסר־הפרנסה ושפלות־המעמד, למרות חסרון כתבי־עתים, מבשרים ומודיעים בקרב ישראל, – למרות כל אלה אם עלה אחד מילדיו ברוחו ונבדל בכשרונותיו וכחותיו הרוחניים, אז התפשטה השמועה במהירות רבה „בשער בת רבים", כי בעיר פלונית יש ילד או נער „עלוי" ורבים נשאו אליו עיניהם. האבות המבקשים „מרגליות יקרות" לבנותיהם הריחו מרחוק את „המציאה" אשר בכלבודקה וינסו דבר אל יקותיאל המלמד, להטות את לבבו כי יתן להם את בנו העלוי

לחתן. ההתחרות בין האבות היתה גדולה מאד. כל אחד מהם הציע והטעים את הצדדים הטובים, המעלות והיתרונות שב„סחורתו" הוא. אולם יקותיאל ידע את ערך „המתנה" אשר נתן לו אלהים; הוא ידע את מחיר מרגליתו היקרה ולא זלזל בה. הוא אמנם קוה כי יבָנה מבנו, ואחרי אשר יתחתן בעשיר תהיה גם לו ולכל בני ביתו הרוחה, ובזקוניו יוכל ללמוד תורה בלי דאגה. אך בשום אופן לא רצה להתחתן בעם־הארץ; בשום אופן לא נאות למכור את בנו בעד כסף נמאס, אף כי מעמד־המלמדות שלו ירד בימים ההם עד מאד.

ובעוד אשר האב נשא ונתן עם השדכנים ויבקש את הצלחת בנו העלוי, ישב הבן בבית המדרש וילמוד ש"ס בשקידה עצומה. הוא אהב להתבודד לנפשו ולא התבולל בהמון הבריות הלומדים, המתפלפלים והמתוכחים זה את זה בהלכה. אם היו שואלים את פיו פרושו של מקום תמוה בתלמוד היה משיב בנחת ובדעה מיושבת בלי אהבת הנִצוח. ובעוד שהיה „ממלא את כרסו" בתלמוד לא הניח את ידו גם מהרמב"ם והטור. והלִמוד היבש הזה לא המית בלב מאפו את רגש השירה והפיוט אשר חי בקרבו שלא מדעתו. גם בעצם אותה העת שהיה מאפו שקוע כֻּלו „בהויות דאביי ורבא" ולא יצא מארבע אמותיה של ההלכה, שטף בקרב נפשו, בחדרי חדריה, זרם פיוטי. חותם הרוממות היה טבוע על מצחו הגבוה והיפה של הנער העלוי ומעיניו היתה נשקפת הויה יפה ותמה. הנער העני, בן־המלמד, מצא חן בעיני כל רואיו ברוח התֹם והטהר השפוך עליו ועל כל הליכותיו; אולם הוא לא שם את לבו להעולם אשר מחוצה לו ולמַה שיאמרו הבריות המסתכלים בפניו הנעימים, כי בסתר נפשו התרקם עולם אחר, עולם החזיונות והדמיונות. והעלוי הזה אשר הרגיש בהרגשה כהה כי איזה דבר חדש צומח וגדל בקרבו לא יכול להביע זאת גם לחבריו היותר קרובים, שמספרם היה מעט מאד, לא בדבור ולא בכתב. לשונו התנהגה בכבֵדות משפע געגועיו הכמוסים. העלוי לא ידע לכתוב אף שתים שלש מלים עברית בלי שגיאות גסות, וקצר כחו

להבר שני מבטאים בטעם ובסדר. ספרי מליצה ושיר לא ראה גם בעיניו, וגם על דבר מציאותם לא ידע. בהקדמתו לספרו „חנוך לנער" אומר מאפו באנחת־לבב על דבר סדרי הלמוד של הדור ההוא: . . . „הן אז רקדו כצאן ילדינו וכעגל לא למד; הם טרם ידעו לדבר בלשון אמם ואף כי להבין שנים ושלשה גרגרים בראש מאמר עברי, ויקפצו בקפיצת הדרך ויעפילו לעלות ויחגו וינועו במרומי הפלפול, ואחד מני רבבה בם אשר עשה חיל ויהי למופת בדרך נשגבה. אך נסתרה הדרך ההיא מכל המון העם".

ומעת אשר החל הנער מאפו ללמוד בעצמו בבית־המדרש החל להשפיע מרוחו ומחדושיו בתורה גם על אביו. והאב הטה לו אזן קשבת כתלמיד היושב לפני רבו, וישמח בבנו ובסברותיו הישרות. לפעמים היו כחברים המחדדים זה את בהלכה ולא דברו בינם לבין עצמם אלא בדברי תורה. בכל המקומות שבמשנה וגמרא הדורשים ידיעה בחכמת־החשבון והשעורים, וכן בכל הענינים הנוגעים לקביעת־המולדות ולחכמת־העבור לא חדל הבן להיות תלמידו של אביו גם אחרי אשר יצא מחדרו, וגם אחרי אשר יצא שמו כעלוי.

אולם „העלוי" לא הרוה את צמאון נפשו לא בסוגיות הש"ס העמוקות ולא בחכמת־החשבון הצנומה אשר הורהו אביו. החוש הפיוטי שהיה חי בקרב הנער מאפו דרש גם הוא חלקו ותפקידו וימצא את ספוקו בספרי־קבלה. יקותיאל אביו היה קצת ידען בחכמת־הקבלה, או הנסתר, וכאשר עברה על בנו אברהם השנה החמש עשרה לימי חייו גלה לו את ידיעותיו הדלות בחכמה זו. אז התעוררה בלב האחרון תשוקה עזה אל הסודיות והנסתרות שבהקבלה העיונית, ויקרא בחשק רב את ספר „מפעלות־אלהים", ספר „הזכירה" וספרי־קבלה אחרים. שאיפתו של הנער לחזיונות ודמיונות הרחוקים מעולם המעשה השפל, שאיפתו הכמוסה להעולמות הרחוקים מגבול חושינו, מחוג־הויתנו ומעמק־מציאותנו, געגועיו הפיוטיים לעילמות של אור אין־סוף, להוד שבגבורה ולתפארת שבחסד – כל אלה הביאוהו אל התעמקות בחכמת־הנסתר. אולם ידיעותיו של

אביו במקצוע זה לא שִׁברו את צמאונו להספירות הגבוהות, וישתה הנער לרויה מבארות נשברים: מספרי־הזיה שונים. ומתוך הערבוביה המשונה והזרה אשר הוציא מספריו אלה ברא לו דמיונו מין קבלה מיוחדה במינה, „קבלה" שהיסוד הפיוטי גבר בה על היסוד הפלוסופי.

בהשתקעותו של הנער מאַפו בספרי־קבלה הננו מוצאים את מחאת העלומים, מחאת תאות־החיים והתפקחות־החושים נגד הלמוד היבש בתלמוד ומפרשיו ונגד הפלפולים הקרים מיַגעי המוח.

הקבלה העיונית הכניסה חמרי־תסיסה במוחו ובלבו של הנער מאפו. כחות־החיים שהיו נרדמים וכמעט ממומתים בקרבו החלו להתעורר מעט מעט לתחיה. כל אדם, יהיה מי שיהיה, אינו יכול לחיות זמן רב בעולם התֹהו, בעולם המחשבות הנאצלות, הדמיונות וההזיות, רחוק מהארץ ומברואיה הממשיים. עפר אנחנו ומן האדמה לֻקחנו, לכן אחרי כל התרוממותנו אל הספירות העליונות הננו אנוסים סוף סוף לרדת אל האדמה, אל שֵׁפל החיים. וכל אשר נחזיק מעֲמד יותר על הארץ כן יגבר כחנו להגביה עוף; גם הצפור תִשען היטב ברגליה על האדמה בטרם תפרוש כנפיה לעוף. ומאַפו אשר התרומם בדמיונו מעל חוג הארץ בטרם כוננו רגליו עליה נמשך מהרה אל המציאות, החיים והמעשים. חקי המשיכה אל מרכז־הכבד והרחיפה מעליו שוררים גם בעולם הרוח. תאוה עזה התעוררה בקרב הנער מאפו, שהיה אז כבן ט"ז שנה, לראות את מעשי בני האדם, עלילותיהם ודרכיהם מבלי אשר ידעו כי יש עין צופיה עליהם. הוא השתוקק לראות את בני האדם כשהם לעצמם בלי מַסְוֶה על פניהם. האותיות המתות היו עליו למשא, הרִפרוף והטיסה בעולם ההזיה הלאוהו וכמעט הביאוהו לידי שִׁעֲמום ויבקש להתבולל בקרב הבריות, בתוך עצם ההויה הממשית.

התאוה להיות „רואה ואינו נראה" שפכה עליו מעתה את ממשלתה. במדה ידועה שוררת אמנם התאוה הזאת בלב כל בני האדם, שיש להם נטיה להסתכלות בעולם המציאות ואין

להם נטיה לעבודת החיים ולמלחמתם החזקה; אך בלב הנער מאפו התגברה תאוה זו על כל יתר תאותיו הגופניות והרוחניות. הוא לא שאף לצאת אל מערכת הלוחמים בחיים, כי אם להיות „רואה ואינו נראה", איש העומד מצד החיים במרחק ידוע, הסוקר ורואה הכל ואינו מתערב בעניניהם וסכסוכיהם, המונם ושאונם. בתאותו זו שבלעה אז את כל כחותיו הננו רואים את המספר מאפו בגלגולו הראשון, בצורתו הראשונה והטבעית. בבחינת „רואה ואינו נראה", מסתכל במציאות ואינו יורד אל תוך תוכה, נשאר מאפו כל ימי חייו.

ובהיות מאפו בן שש־עשרה שנה החליט לעשות את כל „הסגולות" הכתובות בספרי־הקבלה למען היות „רואה ואינו נראה". הקבלה העיונית כמעט חדלה להעסיק את מוחו. עתה בקש בה רק תחבולות להוציא את „מחשבתו הקבועה" לפֹעל. את נסיונותיו הראשונים להיות „רואה ואינו נראה" עשה על „ההר האלקסטי".

ההר הזה מחלק את העיר קובנה לשני חלקים: האחד לימינו -- לשמאל הניֶמאן, והשני לשמאלו – לימין הויליה. על ראש ההר עמדה סוכה יפה, - אשר בנה לפנים אחד „הפריצים", – ובסוכה זו היה אוהב מאפו לשבת בדד ולהביט בעיניו החולמות על שני הנהרות המשתפכים זה בזה, על ראשי המגדלים ובתי־התפלה. ובהר הזה יש מכרות חול אשר חפרו שם לצרכי בניני־העיר. במקומות האלה אשר העפר היה תחוח ואדמת־החול רופפת ומלאה גומות וחללים, היו מתפוררים רגבים קטנים וגדולים ומתגלגלים במדרון ההר; ובתוך גושי־העפר המתפוררים היו מוצאים לפעמים עצמות אדם מת, שרידי הרוגי־מלחמה שהיו מקוברים במקום ההוא. ובאחד המקומות האלה מצא מאפו פעם אחת גלגלת־מת וימלא את נקביה וחלליה עפר ויזרעֶהָ קטניות, ויחביאנה באחת מצלעות ההר במקום סתר מעין רואים, ככל הכתוב בספרי־הקבלה אשר מצא בהם את התחבולות להיות „רואה ואינו נראה". עברו ימים מועטים והנער־החוזה ראה לשמחת לבבו

כי עשבים עלו בגלגלת־המת והזרע הוציא ציץ – צמחו קטניות. הנסיון הראשון עלה יפה. אז החל לעשות את יתר הסגולות בכונה רבה, ויהי זהיר מאד בכל הדקדוקים והפרטים שבסגולות האלה, לבל יעשה חלילה מִדחה.

באחד ערבי השבתות השלים מאפו את סדר השמות והלחשים ויאמן בנפשו כי עתה הגיע למדרגת „רואה ואינו נראה"; וברצונו לְהִוָּכח אם באמת אין איש רואהו בעוד שהוא רואה את הכֹּל, לא ערב את לבו לעשות מעשה רב, ביראו פן לא עלו בידו כל הסגֻלות כראוי ויִכָּשל והיה ללעג, ועל כן בחר בנסיון קטן: לרדת מן ההר, ובשובו אל ביתו לא יקדים בשאילת־שלום למכיריו אשר יפגשם על דרכו, ואם גם הם לא יעצרוהו בלכתו ולא ידרשו לשלומו, אות הוא כי אין איש רואהו והנסיון עלה יפה בידו. מאפו עבר את הגשר ואיש לא שם אליו את לבו ולא שאל לשלומו. אז החל להאמין כי באמת אין איש רואה אותו וכרוח יעבור על פני כל העוברים ושבים. באותה שעה הרגיש מעין אחד מששים שבגן־עדן, ושמחתו הלכה הלוך וגדול. אולם פתאם נגעה יד איש בשכמו, וישאלהו: אברהם, הידע תדע כי החזן המפורסם... יתפלל מחר ביום השבת בבית־המדרש הגדול שבקובנה? הבה נהיה מן הזריזים מחר בבקר...

מאפו התפלץ לשמע שאלה זו. שמחתו נהפכה ליגון. עתה נוכח כי כל הסגולות היו לשוא, כי אמנם בשר הוא ולא רוח. וברגע זה כמו נפל משמים ארצה. אולם הזָיתו לא התנדפה ולא סרה מעליו גם אחרי זְוָעַת הנפילה, כי גם אחרי אשר ראה שכל הסגולות והתחבולות לא הועילו לו להיות „רואה ואינו נראה", לא חדל מהאמין בכח הקבלה המעשית ולהטיה. הוא חשב בלבו ש„נסיונו" לא עלה לו יפה, יען כי בודאי לא עשה ככל הכתוב בספרי־הקבלה, אשר היו לו לעינים בדבר הזה, וישכח דבר־מה, או נשמתו איננה מסוגלת למופת כזה, יען כי לא הגיע עוד למעלת הקדושה והחסידות הדרושה לרואה ואינו נראה. ובכן התעמק עוד יותר בלמוד הקבלה המעשית ויתנהג בטהרה.

בין כה וכה מלאו מעשי „הנסיון" הזה ותעתועיו כשתי שנים את מוחו ולבבו, ויהי למאורע חשוב בחייו. מאפו בעצמו היה אוהב לספר על אדות ה„מאורע" הזה כל ימי חייו. בספרו זאת היה לפעמים לועג מר להזית־נעוריו, ולפעמים היה מביע את געגועיו על ימי תם וחסידות אלה. אין כל ספק כי המספר היה מוסיף נפך מדמיונו על עצם המאורע ועל הפרטים. אולם ידידיו, א. ש. פרידברג ואברהם קפלן, אשר שמעו מפיו „ספור מעשה" זה מסרו לנו ב„זכרונותיהם" רק את שלד המאורע, ולא את העור והבשר אשר קרם עליו דמיון המליץ.

ההכנות, התקנות, ההשבעות ויתר הסגולות אשר עשה מאפו למען היות „רואה ואינו נראה", במשך שנתים ימים, הפחד והתקוה, האמונה העורת ואחרי כן היאוש, היקיצה וההתעוררות, ההתמלאות הפנימית וההתרוקנות, — כל הדברים האלה מלאו את חייו תכן פיוטי, שכרון נעים, חליפות ותמורות הוכיות, תנועה והתרגשות.

תכונתו הפיוטית של מאפו נגלתה בו מנעוריו גם בזאת: הוא אהב את הזמרה והנגינה עד מאד. ידידו א. קפלן מעיד עליו כי „לא הניח כל החזנים הסובבים אשר באו להתפלל בשבתות ויו"ט בשתי הערים האלה, סלבודקה וקובנה, לבלי שמוע אותם". מאפו היה – כאשר יעידו עליו יודעיו – ממש „גוע ממתיקות", בשמעו את זמרת החזנים שהצטינו בקולם הנעים. והוא בעצמו היה אוהב לזמר את נגוני החסידים והרביים בקול נעים. א. קפלן מספר בזכרונותיו מחיי מאפו, כי לזה האחרון „היה קול נעים וערב אך לא גדול, וישורר ברגש לב ובשפך נפש. ופעמים רבות בהתעטף עליו רוחו שמעתי אותו מזמר „בני היכלא דכסיפין" כאשר זמר ר"י רוזנר". אחד מזקני המשכילים שבקובנה מספר: מאפו אהב את השיר והזמרה כל ימי חייו עד מאד. הוא היה קורא בנעימות רבה בתפלות דוד בן ישי, מטעים וממתיק בקולו הנוגה את הפיוטים, הסליחות והתחנות שמצאו חן בעיניו. ובשהיה יורד לפני התיבה, בימים שהיה אבל, היה כל הצבור

עומד נרעש וחרד לשמוע תפלתו היוצאת מן הלב בנגון מלא תוגה החודר ויורד אל מעמקי הנפש.

פעם אחת חלה אברהם מאפו, ויבואו קרוביו לבקרו, וידברו על לבו כי יתן להם הרשיון לצות להתפלל בעד נפשו ולקרוא פסוקי תהלים בבית־המדרש. החולה נתן להם את הרשיון לזאת, אבל רק בתנאי שיקראו את הקפיטלים שיבחר הוא בעצמו ודוקא בנגונו החביב עליו, וכל זאת יעשו בביתו, למען ישמע באזניו את הזמרות, אבל לא בבית־התפלה. כאשר קם מאפו מחליו, וישאלוהו מדוע אסר על קרוביו כי יתפללו על נפשו בבית־הכנסת, ענה: משום „אל תגידו בגת"... אולם באמת, – אומר הזקן המשכיל אשר ספר את הדברים האלה, – לא מאמונתו בכח התפלה הרשה מאפו לקרוביו כי יקראו תהלים בביתו סמוך לערש־דְוָיו, כי אם מחפצו להתענג על נועם שירי דוד ועל נגונם הנוגה והעצוב.

אינני יודע אם הדברים שספר הזקן הוא מעשה שהיה או רק בדותא היא, כי ריח האגדה הנודף מתוך הספור כמעט מעיד על זאת, אולם אגדות כאלה וכיוצא בהן מעידות על תכונתו הפיוטית של מאפו ואהבתו העצומה להזמרה העברית הרבה יתר ממעשים שהיו ושקרו באמת.

ידידי־נעוריו של מאפו מספרים, כי זה האחרון היה אוהב לטַיל מחוץ לעיר; ובשעת געגועיו והמית נפשו למראה הטבע היה מְזַמֵר במלוא קולו וברגש רב, ושעות כאלה היו היותר נעימות בחייו.

מאפו היה מילדותו רך־לבב ומפחד תמיד. גם מפני צלו היה ירא כמפני רודף המבקש נפשו. גם כלב קטן היה בעיניו כ„חיה רעה", ועוד בראותו אותו מרחוק היה משתמט או מתחבא מפניו. מפני הנערים בעלי האגרופים, מפני הסוסים הבועטים והפרות המנגחות היה נס מנוסת חרב, ומעת אשר החל להתעמק במסתרי הקבלה ירא גם מפני הרוחות, השדים והמזיקים. ובהיותו לאיש ולא האמין עוד

בשדים, גם אז היה מפחד ללכת יומם יחידי ברחובות הצרים שבירכתי העיר, ובלילה היה ירא לעבור גם ברחובות אשר המו מאדם. בבחרותו היה מכֻוָּץ תמיד בקליפתו הפנימית ויזדעזע מכל נגיעה חיצונית. תכונתו הפחדנית החלישה והמעיטה את כחות־החיים שבו ותטביע חותם מיוחד גם על יצירתו הרוחנית. גם סגנונו העברי היה תמיד אסור בכבלי הפחד, ולא ערב את לבו מעולם לסור מן הדרך הסלולה ולהשתמש במבטא הראשון אשר נפל לתוך פיו, כי אם בקש את דוגמתו בכתבי־הקֹדש או בתלמוד ואם לא מצא כמוהו פסלהו אף כי היה „מועט המחזיק את המרובה”. אולם פחדן זה במעשי יום יום, היה עז ואמיץ לב אם הדבר נגע אל נשמתו הספרותית, אל מעלות רוחו העליונות בתור אדם ובתור סופר, — כאשר יִוָּכח הקורא בהפרקים הבאים. יש מלחים וכַפנים אשר בחוג משפחתם ועניניהם הקטנים המה מתנהגים כילדים קטנים, אולם בשעה שהם שטים על פני הים ואניתם צפויָה לסכנה, גבורים המה מאין כמוהם.

הסופרים ההולכים בעקבות טֶן מאמינים בתורתו של זה האחרון, כי יש למצוא באור מספיק להיצירות הרוחניות של האמן ולאפְיָן המיוחד בתנאי התפתחותו של הסופר, תנאי מקומו, סביבתו וזמנו. אולם אני חושב כי כל אותם התנאים החיצוניים, אם גם יהיו לנו ברורים וידועים בכל פרטיהם ודקדוקיהם, לֹא יבארו לנו את סוד יצירתו של חכם־החרשים, ותמיד יִשָּׁאֵר בה איזה דבר לא־ברור ובלתי מובן לנו. הלֹא סוף סוף עלינו להודות, כי כחות היצירה של האמן נובעים מבפנים ולא מבחוץ. ואני בבקשי למצוא את תנאי התפתחותו של מאפו, תכונתו ומזגו, ובהתעכבי לפעמים גם על מקרים קטנים בחיי ילדותו ונערותו, לא חפצתי לגלות את הסוד האחרון ביצירתו, כי אמרתי די לנפשי אם גם אמצא רק רמז לזאת, אם אפתח רק חלון קטן ב„חדר־האפל” של יוצרנו זה.

נשואי מאפו. רעיתו הראשונה. חייו בבית חותנו. מאפו נכנס לכנופית־החסידים. אמו מרחקת אותו מן החבריה. מאפו היה לתלמידו של רבי אליהו עראגאלער. החסידים רוצים למנות את מאפו לרב באחת מקהלותיהם. הוא שונא את הרבנות. מאפו החל ללמוד את השפה הרומית. ראשית השכלתו. כתבי־הקדש עם ההעתקה הרומית בתור ספר־למוד למתחיל. הוראת המלים הרומיות והמקור העברי. באור האבן־עזרא. תשוקתו לספרי־תכונה. אהבתו של מאפו להשפה הרומית. השפעת למודי השפות המיוחשות על המתלמדים. תועלת חנוכית. השפעת השפה הרומית על התפתחות רוחו של מאפו. הרב עראגאלער בתור ידען בשפה הרומית. הוא מחבר אגרת־ברכה בשפה הרומית להרוזן ויטגנשטיין בעזרת הקונקורדנציה. מאפו מבטל את ידיעת רבו בשפה הרומית. הגרף מעיד על ידיעתו של מאפו בשפה הרומית. חותנו של מאפו היה „ליורד". מאפו היה למלמד־דרדקי בכפר. בית־המרזח בתור בית־ספר. מאפו התודע לכומר־קתולי. בקוריו של מאפו בבית כהן־הכפר. מאפו הוצג לפני האצילים הפולנים. הוא מתרחק מבית הכומר. השפעת חיי־הכפר על כשרונו הספורי של מאפו. סמני תקופת־ההשכלה. ספרי־חול. מאפו החל ללמוד שפות חיות. דרכי למודו. מאפו מסתיר מעין רואים את הספרים החיצונים ואת למודיו בהם. סודו נגלה בקהל. שנוייו הפנימיים הביאו שנויים בשיחותיו, במשאו ומתנו עם הבריות. נקמת החסידים. התפוררות הקבוץ. —

כאשר עברה על מאפו השנה השבע עשרה לימי חייו השיאוהו הוריו אשה. בעצם ימי־אביבו ובעצם תשוקת נפשו אל מסתרי הקבלה ורזיה הביאוהו בעול „הרחיים". חותנו היה אחד בעלי־הבתים האמידים וההגונים בקובנה. מאפו לא ידע ולא ראה את רעיתו עד יום חתונתו. עד היום ההוא

לא דבר דבר אף עם אחת העלמות שבעירו, ובעברו בחוץ לא ערב את לבו אף להסתכל בפניהן. אשתו הראשונה של מספרנו היתה, לפי עדותם של קרוביו, „צדקנית", „יראת־אלהים" ו„חסודה". מאפו לא אהב את רעיתו זו ולא שנאה ומעולם לא הרבה שיחה עמה. הנשואים לא העתיקוהו מעולם־האצילות שלו אף כחוט השערה ולא הסיחו את דעתו מהתלמוד ומחכמת־הנסתר, אשר הגה בהם יומם ולילה בהתמדה רבה. חותנו הספיק לו שנים אחדות את כל צרכיו ההכרחיים וימלא את מחסוריו. אשר היה משולל מהן בבית אביו, לכן נתנה לו עתה היכלת ללמוד בהרחבת הדעת. ובבית חותנו היה נכנס ויוצא אחד החסידים הנלהבים ושמו אליעזר. החסיד הזה בקש לעשות נפשות להחסידות, שלא מצאה אחיזה רבה בסביבה ההיא. ובהכירו את „האברך" מאפו ויקר ערכו, התלהבותו ותומתו התאמץ בכל כחותיו להעלות „לויתן" זה בחכתו. ומאפו נמשך בכל לבבו ונפשו אחרי החסיד הזה, שהיה לפי דבריו „צדיק וישר" א). ורבי אליעזר מהר להכנים את חניכו זה להוך הכנופיה והחבריה שלו, שהיתה רגילה ברקודים של מצוה, בספורי מופתים ונפלאות וב„שתיה כדת". הדבר הזה היה אמנם למורת רוח ליקותיאל אביו, – אשר בעצם הדבר היה „מתנגד", אף כי חמד בלבו את הקבלה ויתרפק עליה, – אבל הוא היה סבלן בדעות ומרוב אהבתו לבנו לא הפריע אותו מלהתחבר אל כנופית החסידים, אשר מעשיהם והליכותיהם לא מצאו חן בעיניו, ולא הוכית אותו על פניו. אולם אמו של סופרנו היתה אשה העומדת על דעתה ותשנא את החסידים ותעלוליהם בכל לבה, ובראותה כי בנה יקירה היה כאחד מהם והוא בוחר בדרכיהם לא יכלה נשוא את הדבר; ופעם אחת התפרצה ברעש אל „הקלייזיל" של החסיד אליעזר בשעת „שלש סעודות", ותקרא אל החסידים המתהוללים בקול איום: „השיבו את בני לאמונת אבותיו! רוצה אנכי כי בני יהיה כל ימיו יהודי

א) כן העיד עליו לפני ידידו אברהם קַפְּלַן ז"ל.

בשר ונאמן לדתו, כאשר כן היו גם אבותיו ואבות אבותיו. השיבו לי את בני אשר גזלתם מידי!"...

מאפו, שהיה נמשך אחרי סנורו של אמו גם אחרי חתונתו, יצא אחריה מן „הקלייזיל" נבוך ונדהם, והחסידים לעגו לו ויניעו אחריו ראש. ומני אז לא שב עוד אל הכנופיה הזאת. הוא לא חפץ להכעים את לב אמו, אשר בכתה על צוארו והתחנן לבל יארח לחברה עם „לצים והוללים", אשר סרו מדרכי אבותם.

אולם גם אחרי אשר התרחק, — או יותר נכון כאשר הרחיקוהו, — מהחבריה של רבי אליעזר נטה מאפו בסתר לבבו אחרי דרכי החסידים, כי חיי המתנגדים היו יבשים וצנומים בעיניו ונפשו בחלה בהם. לאשרו התודע בימים האלה אל הרב של עיר־מולדתו, סלובודקה, ושמו רבי אליהו עראָגנאָלער (הוא היה נודע ומפורסם בישראל בשם רבי אליהו קאַלישר, יען כי אחרי אשר יצא מסלבודקה ישב בעיר קאַליש על כסא הרבנות עד יום מותו). הרב הזה היה אחד מגדולי ישראל בימים ההם, ומלבד אשר היה חריף ובקי בנגלה היו ידיו רב לו גם בקבלה. ומפיו למד מאפו תורה שנים אחדות ויעש חיל רב גם בש"ם ופוסקים, גם בחכמת־הנסתר אשר אהבה מאד. ומאפו, שהיה התלמיד היותר חביב על רבו, היה בימים ההם כל כך אהוב על החסידים, אף כי לא התבולל בקרבם, עד כי רבים מהם השתדלו למנות אותו לרב באחת הקהלות שלהם, שידם היתה בה על העליונה והם היו התקיפים. אולם מאַפו אף כי רוחו נמשך אחרי חכמת הקבלה לא אהב בסתר לבבו (לפי עדותו של בנו הד"ר במכתבו אלי) את כת החסידים ומנהגיהם, אחרי אשר הכירם מקרוב, לכן התחכם למנוע את חפצם ולבטל את מחשבתם זו; כי מלבד אשר לא אהב את „הכת", שנא גם את הרבנות ושררותה ויברח מהן. ומטעם זה לא שמע גם לעצת אביו וחותנו, אשר חפצו לראות אותו יושב על כסא הרבנות ודורש תורה ברבים.

בבית הרב עראָגאָלער מצא מאפו בחפשו בין ספריו גם ספר תהלים עם העתקה ללשון רומית; ואז נולד בלבבו החשק ללמוד את השפה הרומית, אשר גם את אותיותיה לא ידע עד העת ההיא, בעזרת השפה העברית. כל ספר למוד ועזרה מלבד ספר תהלים לא היה בידו. קשה לדעת בבירור מאין בא החפץ בלבבו ללמוד שפה זרה ועתיקה כשפה הרומית. אולי תשוקתו הפנימית לנסתרות וזרות העירה אותו לגלות תעלומות הלשון הרומית, ובעזרתה קוה לפתוח שערים סגורים בעולם חדש ורחוק ממנו, אשר אליו נשא נפשו, ואולי קנא ברבו, אשר אמרו עליו כי יש לו ידיעה רבה בשפה הרומית וגם הוא חפץ להיות כאחד חכמי ישראל ורבניו הגדולים אשר ידעו שפות לועזיות וחכמות חיצוניות, גם עשון ל„שפחות" להגברת העבריה. אחד מזקני קובנה ספר למר ש. רוזנפלד כי מאפו קנה את ראשית השכלתו מפי איש־צבא עברי אשר גר בבית הוריו וידע לקרוא מעט רוסית. והנה יש לשער כי אחרי אשר למד מאפו לקרוא רוסית, אם גם בקושי ובלי הבין את פירוש המלים, נולד בו החפץ ללמוד גם את הקריאה הרומית, ונטיתו המיוחדת ללמוד הלשונות העירה אותו לחקור ולדרוש גם אחרי הוראת המלים, צרופן ויחסן זו לזו.

והנה בעזרת ספר תהלים החל מאפו ללמוד את השפה הרומית. נקל להבין מה רבה היתה יגיעתו ומה כבדה היתה עבודתו בלמוד לא־טבעי כזה. אחרי אשר עבר על פני כל ההעתקה הרומית של הספר תהלים, לקח לביתו, מאוצר־הספרים של רבו, את ההעתקה הרומית של כל התנ"ך ויהגה בה שעות אחדות רצופות בכל יום, בהשוותו אותה אל המקור העברי. שקידתו העצומה, כח־זכרונו החזק, תפיסתו וחושו הַלְּשׁוֹנִי עמדו לו לקנות ידיעה, במדה משוערת, בשפה הרומית במשך זמן לא רב. סבלנותו של מאפו בלמוד הלשונות, בלי כל המכשירים והאמצעים היותר הכרחיים, היתה מיוחדת

במינה וראויה היא כי ישים אליה לב חוקר־הנפש וחוקר התפתחות מושגי הלשון.

התאמצותו של מאפו להבין כראוי את הוראתן הנכונה של כל המלים הרומיות אשר בהעתקת התנ"ך, הביאה אותו לשום לב אל המקור העברי ולבקש באור מספיק למלים ולניבים הקשים שבכתבי־הקדש. במשך אותן השנים ששקד על למוד השפה הרומית קנה בקיאות גם בתנ"ך עם פירוש רש"י וַיְעַיֵּן כפעם בפעם גם בפירוש הראב"ע, אשר רמזיו וחידותיו לקחו את לבו. באוריו של האבן־עזרא ויתר דבריו, אשר אהב לפעמים להגות בהם, העירו את תשוקתו לקרוא בספרי־תכונה ולחשוב מחשבות ע"ד הגלגלים, המזלות והספירות העליונות. בימים ההם היו השמים וצבאותיהם יותר קרובים לנפשו מהארץ ויושביה; שפת רומי העתיקה היתה יותר קרובה ללבבו משפת ארצו וחיי ארצות הקדם והדורות הראשונים העסיקו יותר את דמיונו מחיי בני עירו ודורו.

בשיחותיו עם רעיו ומקורביו היה מאפו אוהב לספר בהתפעלות רבה ע"ד עמלו ויגיעו הרב בשנות נעוריו ללמוד את השפה הרומית, עד אשר עלתה בידו להבין כראוי את הכתוב בה; וחמר־שיחתו זה היה חביב עליו עד יומו האחרון. בדבריו וכן במכתביו היה מרומם את ערך השפה הרומית על כל השפות העתיקות והחדשות. הוא זכר לה את אהבת נעוריו. מר א. ש. פֿרידברג מספר בזכרונותיו (הויזפֿריינד I), כי השפה הרומית היתה שגורה בפי מאפו כשפת־אמו, ויכתוב בה את רעיונותיו במהירות כמו בשפה העברית. הוא הגיד למר פֿרידברג, כי בין כתבי־ידו ימצא ספר שלם אשר כתב בעצם וראשונה בשפה הרומית. אין לנו כיום כל תעודה נאמנה על ערך ידיעותיו של מאפו בשפה זו. יש לשער כי מאפו הפריז בדבריו על מדת ידיעתו את השפה הרומית כדרך המלומדים־מעצמם, ומעריציו האמינו בהם.

אם אין אנחנו יכולים להגיד בבירור מה רבה היתה ידיעתו של מאפו בשפה הרומית – לא נשגה, כמדומה, אם נאמר כי למוד זה הביא לו תועלת חנוכית גדולה. נניח במקום הזה את

המחלוקת ע"ד למוד השפות העתיקות לנערים בבתי־הספר — אחת יכולים אנחנו להחליט בודאי, כי למודה של שפה־ מיוחשת משַׁנֵן את כח ההבנה של הלומד, מרגילו לעבודה תמידית ומסודרת, מוציאו מחוגו הצר, מעורר את תשוקתו ללמודים, אם גם לא יֵחשבו כסחורה עוברת בשוק־החיים, ומחזקת בקרבו את האמונה בכחותיו הרוחניים ובכשרונותיו. היגיעה הרבה שיגע מאפו בלמודה של השפה הרומית הטביעה ככה את חותמה המיוחד על התפתחות רוחו ומהלך יתר למודיו.

גם הרב עראָגאָלער החזיק את עצמו לידען גדול בשפה הרומית. בידיו היה ספר קונקורדַנציה ישנה, אשר כל המלים הנמצאים בתנ"ך היו מתורגמות בה רומית, לכן האמין בתומתו כי לא גדולה המלאכה או החכמה לכתוב דבר־מה בשפה זו. הוא חשב כי לזאת דרוש רק לכתוב מקודם את המבוקש בשפת עבר ולתרגם אחרי כן כל מלה מלה, בעזרת הקונקורדנציה, רומית. והנה הזמין המקרה שעת־הכושר להוכיח להרב, אשר האמין כי אין גדול ממנו בידיעת השפה הרומית, כי יפה כח תלמידו, מאפו, בהבנת שפה זו מכחו הוא. מעשה שהיה כך היה:

כאשר נודע להיהודים בסלבודקה כי הרוזן ויטגנשטיין יבוא לבקר את נכסיו ואחוזותיו שבסביבת העיר, אשר גם היא היתה מקנת־כספו, החליטו ראשי הקהלה באספה אחת להגיש לו אגרת־ברכה, למען יעשה להם בחסדו הנחות ידועות.

ובימים ההם היו כותבים אגרות־ברכה לגדולים בשפה הרומית, כי בזאת כִּבדו את פני האנשים ההם. ושפה זו היתה ידועה, במקומות כאלה, רק להכמרים הקתולים או להרופאים וגם זאת במדה מוגבלה ומצומצמה מאד, בפרט לאלה האחרונים. ויען אשר ראשי העדה לא אבו למסור כתיבת מכתב זה לזרים, לכן פנו אל רבם עראגאלער בבקשתם, כי יכתוב בשמם אגרת־ברכה בשפת רומי להרוזן ויביע לו את ברכותיהם וגם צרכיהם. וראשי הקהלה האמינו בבערותם כי הרב שלהם הוא „בריה גדולה" בידיעת שפת רומי, ואם הוא

יחבר את האגרת אז תהיה מצוינה במינה ותפליא את לב „הפריץ". גם הרב בעצמו האמין כי מוכשר הוא מאד לְמִשְׁלַחַת־צבור זו. ימים אחדים הזיע על עבודתו זאת ויחבר בעזרת הקונקורדנציה אגרת־ברכה אשר מצאה חן בעיניו עד מאד. ויהי כבוא מאפו אל ביתו, כדרכו יום יום, ויקדם הרב בשמחה את פניו ויאמר: „אתה מאמין בלבך כי תדע את השפה הרומית, הבה ונראה אם כן הוא הדבר באמת; הא לך, תלמידי, את אגרת־הברכה שחברתי לכבוד הרוזן, עתה הגד נא לי מה כתוב בה". מאפו שם עיניו באגרת אשר לפניו, הפך בה ולא הבין מאומה מכל הכתוב שם. אז שחק הרב ויקרא כמנצח: ראה, תלמידי החביב, כי לשוא תתפאר עלי בידיעותיך; רואה אנכי הפעם כי אין אתה מבין אף דבור אחד בשפה הרומית; אינך יודע, פשוטו כמשמעו, את פירוש המלות. מאפו שמע ל„גזר־דינו" זה במנוחה ובת־צחוק רחפה על שפתיו. אולם הפעם לא נשא את פני רבו ויבאר לו כי אגרת־ברכתו מחֻברה ומלוקטה ממלים רומיות בודדות שאין כל קשור דקדוקי והגיוני ביניהן. והרב הודה על האמת ויכניע את גאותו לפני תלמידו ויבקשהו לחבר את אגרת־הברכה לויטגנשטיין כיד ידיעתו ובינתו הטובה עליו.

אז חבר מאפו את אגרת־הברכה בשפת רומי. זאת היתה עבודתו הספרותית הראשונה, וישקיע בה את כל כשרונותיו והגיונותיו. האגרת מצאה חן בעיני הגרף ויהללה באזני ראשי־העדה ויודה להם על דבריהם הטובים. מני אז יצא שם מאפו בעיר כידען גדול בשפה הרומית (כי היש מבין יותר גדול „בענינים כאלה" מהגרף בעצמו?), ורבים הודו כי ידיעתו של התלמיד בשפה זו גדולה משל הרב. והאחרון החל מני אז לפנות בשאלותיו אל מאפו בנוגע לחקי לשון רומי וכלליה. אולם לפי דברי זה האחרון למכיריו היה קשה לו הדבר, וכמעט אי־אפשר, להכנים ידיעת השפה ורוחה בלב הרב החריף, יען כי לא ידע מה היא שפה ומה דקדוק.

שנים אחדות אחרי חתונתו ישב מאפו שַׁלְאֲנָן בבית חותנו וילמד תורה, נגלה וגם נסתר, מפי הרב ערַאגאלער, גם

הגה בשפה הרומית ובספרי־תכונה ולחמו היה נתן ומימיו נאמנים; אולם כאשר „נהפך הגלגל" על חותנו ויהיה מן „היורדים" ירד גם הזווג מעל שלחנו, „כנהוג בין בעלי הבתים החשובים", ואחרי אשר

הַכֶּסֶף הַמְּזֻמָּן נָמֵס בַּקֶּרַח
גַּם מַתְּנוֹת הַדְּרָשָׁה בָּאוּ בֵּית הַנֹּשֶׁה

החל מאפו לבקש פרנסה לביתו. בגדולות לא הלך ומרבנות ברח, לכן שמח כאשר מצא משרת מלמד בבית־מרזח של חוכר־הכפר הסמוך לקובנה. וזאת אשר ספר סופרנו למר פֿרידברג ידידו על אדות ישיבתו בבית־המוזג ואת אשר עבר עליו שמה:

בית־המרזח הזה היה בנוי על פי „הנוסח" הישן: בצד הדלת תנור גדול ורבוע בלי ארובת־עשן, וכאשר הסיקו את התנור היה העשן ממלא את כל חלל הבית ויוצא החוצה רק דרך הפתח. ובימות החרף, אשר לא יכלו מפני הקֹר לפתוח את הדלת עד אשר יתנדף העשן, היה מאפו יושב עם שני תלמידיו, בני המוזג, על קרקע הבית – לבל ישים העשן מחנק לצוארם – ומלמדם חומש עם רש"י. פעם אחת בא כומר קתולי, אשר גר באחד הכפרים הקרובים, אל בית־המרזח ויתיצב בפתח, ובראותו כי המלמד יושב על הרצפה ומלמד תורה לנערים היושבים על ידו, שחק וילעג למראה המוזר הזה. מאפו שמע את דברי הלעג של הכומר, אבל לא ידע לענות אותו גם הוא פולנית, לכן השיב על לעגו בפסוק מתהלים מתורגם רומית, פסוק שהיה מְכֻוָּן לאותו הענין. הכומר לטש את עיניו ולא האמין למשמע אזניו. הכף שִׁנה את לשונו וישאל את המלמד מי הוא ומאין ידע את השפה הרומית, ואיך נתגלגל לכפר להיות מלמד־דרדקי במַסְבּוּאָה (Schenke). אחרי חליפות דברים התקרב הכומר אל מאפו ויביאהו פעמים רבות לביתו. הכומר הקתולי פעל פעולה ידועה על מהלך התפתחותו הרוחנית של מסַפרנו. הוא היה הנוצרי הראשון אשר מאפו בא אתו במגע ובמשא, במשא־ומתן שכלי. משיחותיו של הכומר נתעשר „המלמד" בידיעות שונות, אשר חסרו לו,

וביחוד למד מפיו את הספרות הרומית. בביתו מצא סופרנו ספרים בשפה זו וישאלם ויקרא בהם בחשק רב, בשעותיו הפנויות מעבודתו עם תלמידיו, באחת הפנות של בית־המוזג אשר היה מלא המולת האכרים השכורים.

פעם אחת בא מאפו אל הכומר לבקרהו וימצא בביתו אצילים פולנים, ויציגהו הכומר לפני אורחיו הקרואים. הגאֵיונים השתוממו, התפלאו למראה „המלמד", אשר שירי וִירגיל והורַץ שגורים בפיו ויקיפוהו בשאלות שונות על אדותו ועל אדות עניני האמונה. האצילים הפולנים אהבו לשמוע את חדודי־היהודים החריפים, או לראות את מבוכתם בענינים כאלה. אולם מאפו ענה על כל השאלות האלה בנחת ובטעם בלי עקיצות ושנינות, שלא היה רגיל בהן, ובלבו התרעם על הכומר אשר עשהו ככלי־משחק בעיני האצילים, אשר בוז־מבטם לא נעלם ממנו. ומני אז חדל מאפו לבוא אל הכומר ויתרחק מעליו. מאפו היה מטבעו איש צנוע וענו, אולם מעולם לא סבל להיות כעצם־ההסתכלות בעיני זרים.

מאפו ישב בבית־המוזג בכפר בתור מלמד רק חצי שנה, וכעבור ימי החֹרף שב לקובנה. אולם גם במשך הזמן הקצר הזה התבונן אל חיי־הכפר השאננים ויאהבם. אהבתו זאת בולטת במקומות רבים מספוריו. שבתו בחֹרף בתוך הכפר נתנה לו אחרי כן את היכֹלת לתאר תמונה יפה ופשוטה מעין זו: „עברו שתי אשמורות בלילה, וקול השֶׂכוי נשמע לראש האשמורה השלישית ויעורר נרדמים. עוד החשך מכסה ארץ, אך מאהלי האכרים נראו שביבי אש מזהירים מן החלונות הצרים, כי קמו האכרים לפעלם, הגברים לקושש עצים, ולהכן מנעלים לרגליהם מעשה עבות, והנשים – לארוג ולטוות בצמר ובפשתים; גם נשמע קול מכה בפטיש והולם פעם מבית חרש ברזל, העושה פרסות נחושה לסוסים; איש איש עושה מלאכתו ועובד עבודתו". („עיט צבוע" ח"א פרק י"א).

ובשובו מן הכפר כבר היה מאפו יותר מעשרים שנה. תשוקתו ללמודים וללשונות העמים התעוררה בו עוד יותר־ויותר. בתקופה ההיא היתה תשוקתם של המשכילים העברים

אל ההשכלה הכללית חזקה ועצומה מאד מאֹד. התשוקה הזאת, שהיתה עוברת כל גבול וחֹק, התגברה על כל המכשולים והמעצורים אשר עמדו לשטן בפניה ותחולל נפלאות ונצורות. הפקחים שבבני עמנו והמתעוררים מתרדמת־הבערות היו אז רעבים לאור, לאויר, לחֹפש ולהשכלה. עתה כעבור הבולמוס הזה, כשוך „המחלה" הזאת כמעט קשה לנו להשיג ולהבין כמו את עֹצם התשוקה של הדור ההוא אל ההשכלה. כל כחות החיים, כל עֹז הרוח ואֹמץ השאיפה היו הולכים ומתרַכזים בתשוקה זו, בבולמוס הקריאה והלמוד, ההתפקחות וההשתלמות, עד כי גם הנטִיה לחיי־משפחה ולחיי־החברה נעתקה לשורה האחרונה.

בשובו לקובנה הביא אתו מן הכפר ספרים לועזיים אחדים, אשר נתן לו הכומר במתנה ומכספו המעט, שכר־המלמדות, אשר הביא אתו קנה עוד ספרי־חול אחרים ויקרא בהם בחשק רב וכמובן בלי כל סדר ושטה. אז החל מעצמו ללמוד את השפה הצרפתית, האשכנזית ואחרי כן גם את השפה הרוסית – שפת המדינה. מזה, שמאפו למד באחרונה את שפת־ארצו, הננו רואים כי למד את השפות המתות והחיות לא למען הפיק מהן תועלת ממשית בחיים ולהשתמש בהן לצרכי־פרנסה, כי אם מתשוקתו לקרוא בספרים של עמים שונים ולהעשיר את ידיעותיו. את כל השפות האלה למד מאפו בלי עזרת מורה ובלי המכשירים הדרושים לזאת. לִמוד השפה הצרפתית לא היה כבד עליו ביותר, יען אשר ידע את השפה הרומית אִמה; ובלמוד השפה האשכנזית, אשר הקדיש לה זמן רב, נעזר בתרגום האשכנזי של כתבי־הקֹדש ובהספר „אוצר־השרשים" של בן־זאב אשר השיג בעמל רב. ויען אשר חסרו לו מעודו „ספרי־מלים" ולא שמע את השפות החיות בפי מדבריהן, לכן לא היה פירושם של מלים ומבטאים רבים ברור ומדויק בעיניו והוראתם האמתית נעלמה ממנו כל ימי חייו. והדבר הזה גרם אחרי כן כי לא בקש גם בשפתו העברית את הדיוק והבהירות.

מאפו הסתיר מעין רואים את הספרים החיצוניים, ולא

רק ספרים לועזיים כי אם גם ספרים הכתובים עברית „מהמין החדש" נחשבו אז „לטרוף־ופסול", וכל הקורא בהם נחשב לאפקורס גמור, לאחד „הברלינים" שמצוה היא לעשות בהם נקמות. את ספרי־החול בלשונות שונות היה מאַפו קורא בעזרת הנשים של בית־הכנסת ובעליית בית אביו, ויִזהר מאד לבל יְחֻפש במקום המעשה בעונו. גם ביער הקטן אשר מאחורי העיר, או על ראש ההר האלקסטי, היה מתחבא במקום סתר, למען יחזור על לוחות הפעלים והשמות של השפה הצרפתית או האשכנזית. על דבר פרק חייו זה מעיד י. ל. גורדון, כי בהיות מאפו לאיש „החל ללמוד בהֶחָבא גם שפת עבר ולשונות אחרות; ואף כי מניעות רבות עמדו לשטן לו בדרך למודו זה ואביו בעצמו שרף את ספריו וכתביו באש, בכל זאת חכמתו עמדה לו ללמוד בהרבה יגיעת בשר שפת עבר, רוסיא, אשכנז, צרפת ורומי על בוּרְיָן" א).

לא עברו ימים רבים ו„סודו" של מאפו נגלה בקהל; מעט מעט נתפרסם בעיר כי „העלוי" הציץ בספרים טמאים ונפגע. הקנאים החלו לשלוח בו לשונם, וההמון הפשוט החל להראות עליו באצבע לאמר: כי נתפקר ו„נתחמץ". אולם בני הנעורים, אשר החלו גם הם „להתמשכל" וללקק מן הקצף אשר על פני ים החכמות הביטו על מאפו כעל כוכב חדש שעלה על שמי ישראל, ובסתר נהנו מידיעותיו, אשר בכל אופן לא מרובות היו, בלשונות ובספרויות.

ו„קלונו" של מאפו נגלה ברבים למרות זהירותו. השנויים הפנימיים הבאים בלב האדם הולכים ומתגלים שלא מדעתו ורצונו גם בחיצוניותו, ואם גם יתאמץ להכחיד מעין רואים את השנויים שבאו בדעותיו ומחשבותיו יְגֻלֶּה סודו זה על כרחו, יען כי ההשכלה, הלמוד והקריאה בספרים משנים את האדם ומהפכים אותו לבריאה חדשה. גם מאפו לא שנה את בגדיו ואת לשונו, הלשון היהודית המדוברת, ולא חדל לעבוד עבודת הבורא ככל אחיו היראים והחרדים, בכל זאת הרגישו

א) „המגיד", גליון מ"א, שנת תרכ"ז.

היטב אלה האחרונים, כי בן יקותיאל המלמד איננו עוד את אשר היה לפני שנים אחדות. מכתביו העברים אשר כתב במעט מליצה והזיון, דבורו, משאו ומתנו עם הבריות אשר נשמעו בהם מלים ומבטאים יותר יפים ונאים מכפי הנהוג בבית המדרש ובשוק, ואיזה ניב לועזי ופתגם חכמים אשר התמלטו לפעמים מפיו גלו את מסתריו. החסידים והחשֻׁבים לא יכלו לסלוח למאַפו חטא זה, וינקמו ממנו ומאשתו היהודיה התמימה והפשוטה נקמות קטנות בכל יום בתחבולות זעירות, מגונות וכעורות שהטפשות מרובה בהן על האכזריות. רוח נקם וקנאה, התנפלות והתרגזות בין אחים על לא דבר הם הם סמניו המיוחדים של הקבוץ אשר אחדים מחלקיו מתחילים להתפורר ולהִפָּרד מעליו. אלה הם אותותיו של רקבון־מוסרי.

ד.

Ein Kopf, der sich selbst mit Gedanken nicht auszufüllen weiss, der für die Grillen und Einfälle Anderer Platz übrig hat, ist nicht werth, dass man ihn füttert.

(Hebbel, Iudith.)

מצב הספרות העברית לפני מאפו. — ההוה והעבר. התכנית הראשונה של הספור „אהבת ציון“. המקום אשר בו כתב מאפו את ספורו הראשון והשפעתו עליו. מראות־הטבע היפים. — המסורה החיה ע"ד מיצקיבטש ונפליון. — חייו של המספר היו שתי פעמים בסכנה גדולה. —

בשנת תק"ץ (1830) בהיות מאפו בן עשרים ושתים שנה נולד בראשו הרעיון לכתוב את הספור „אהבת־ציון“. והרעיון הזה אשר מלא את מחו ולבבו הסיח את דעתו מחכמת־הקבלה וירחיקהו מעט מעט גם מהתלמוד. תבונתו הרוחנית היתה פֹּרִיָה מאד, ותעוררהו לברוא חדשות בספרותנו, אשר מצבה היה אז שפל מאד. סופר כרבי מרדכי אהרן גינצבורג התודע

אל הקהל העברי על ידי ספרו המתורגם מקִמְפֶּה „גלות ארץ החדשה" (תקפ"ג) ומשורר כאד"ם הכהן יצא ראשונה על במת הסִפרות בספרו „שיר חביבים" אשר כתב „לכבוד יום חתונת הגראף טישקעוויטש" (תקפ"ב). ויתר הסופרים והמשוררים הסתפקו בבאורי מקראות, בהעתקות גרועות מאד מספרים פחותי־הערך, במליצות נפוחות וריקות ובשירים דַלֵי־הרגש ונבובי הרעיון. נפשו הפיוטית של מאפו היתה מלאה חזיונות ודמיונות, אשר התפרצו להתגשם בדמות נאה. ויען אשר החיים ההוים אשר בהם היה נתון ובחוגם הצר היה נושׂם היו דלים, כֵּהים ויבשים, יען אשר נסיונותיו הלקוחים מן המציאות היו מעטים מאד, לכן בקש לו תמונות יפות וחזיונות מנומרים ומגֻוָּנים בחיי העבר שלנו, בימי שבתנו על אדמתנו, בימים אשר חיינו היו מקוריים. גם בקיאותו בכתבי הקֹדש היתה נסבה גורמת, כי יבחר לתֹכן ספורו, אשר עלה במחשבתו, את חזיונות העבר, והלשון העברית בטהרתה שהיתה שגורה בפיו ואהבה לו יותר מנפשו היתה מסוגלה לזה מאד.

במשך שנה שלמה היה מאפו שקוע בכל מחשבותיו והגיונותיו, בכל רגשותיו וחושיו ביצירת תבנית ספורו „אהבת־ציון", עד כי לא שם את לבו לכל מחשבה ודעה אשר כתבו אחרים, ובדברו עם רעיו היו רק נפשות יצורי־דמיונו על לשונו, אולם לא האזין אל שיחתם הם. זאת היתה יצירתו הפנימית בכל חֹם התלהבותה וצמיחתה הראשונה בטרם שנתקלקלה על ידי שחור־הדפוס ופיח הקטֹרת.

בשנת תקצ"א כתב מאפו פרקים אחדים מספורו „אהבת־ציון" ויכין רק חמר להפרקים הבאים (הפרקים ההם נשמרו בידיו ואחר כך בידי אחדים ממכיריו שנים רבות). וכבן ארבעים שנה היה מאפו בצאת ספורו זה (בשנת תרי"ג, 1852) מבית־הדפוס. מזה אנו רואים כי החזיק את ספורו זה עשרים ושלש שנים תחת ידו ולא ערב את לבו להוציאו לאור, מיראו פן לא ימצא חן בעיני הקוראים המבינים. ובכל אותן כ"ג השנים לא חדל מאפו לתקן ולהגיה בו, ללטוש כל מבטא,

להוסיף על הפרקים ולגרוע מהם; וכמובן אין כל שווי ודמיון בין ה„אהבת ציון" שיצא מעטו לראשונה ובין הנוסחא האחרונה אשר קבעה לדפוס. תבניות רבות ושונות ברא מאפו לספורו זה, כתב ומחק, מחק וכתב, עד אשר יצא הספר בתבניתו אשר לפנינו עתה. מאפו היה שַׁיך לאותו טפוס האמנים אשר כשרונותיהם הולכים ומתפתחים לאט לאט. בעצבון רב נולד הספור הראשון בספרות העברית; והוא נולד רק מהחפץ לברוא ולא למען הפרסום או קבלת־שכר.

ואת התבנית הראשונה של ספורו זה כתב מאפו לא בחדרו הצר, לא בעלית־בית אביו הקטנה, כי אם, על פי רוב, תחת כפת השמים, בַּמֶּרְחַבְיָה.

על ראש ההר האלקסטי – אשר שם עשה את נסיונותיו להיות „רואה ואינו נראה" – כתב מאפו את החלק היותר גדול מספורו „אהבת־ציון" בנוסחאתו המוקדמה. ויען אשר הספור המקורי הזה תופס מקום נכבד בתולדות השכלת היהודים ברוסיה, והוא היה הראשון אשר עורר את האהבה לזכרונות קדומים, לחיי־השדה ולציון אמנו בקרב המשכילים ובקרב המון הקוראים העברים הפשוטים, לכן הנני מַרְשֶׁה לי להביא דברים אחדים על אדות זה ההר עצמו מאשר מצאתי בזכרונותיו של מר א. ש. פרידברג בשפה המדוברת:

„ממול העיר קובנה, מעבר לנהר נֶימאן, מתרומם ההר האלקסטי. ההר הזה הוא גבוה ומשופע. הצֶלע אשר ממול הנהר מכוסה עצים ושִׂיחִים וביניהם חצובות מדרגות בהר להקל על העוברים את העליה והירידה. על ראש ההר עמדה סוכה ישנה בנוּיָה עצים ועליה גג. הסוכה בנויה בשנת 1812 בשנה אשר בא נפוליון עם חילו לרוסיה, ושם דרך קובנה עברו גדודי צבאותיו את הנימאן (ביום העשרים ושלשה וביום העשרים וארבעה לחדש יוני). ובסוכה זו שעל ראש ההר הגבוה ישב נפוליון וירשום את תבניותיו ולוחותיו; הוא ושריו התפלאו על הדר המקום, על המראה־הרחוק אשר יֵראה מראש ההר אם יביטו על השדות, היערות והכפרים אשר מסביב לקובנה. ביחוד פה לראות מעל ראש ההר את העיר עם שני נהריה הגדולים,

הנימאן והויליא, אשר ילפתוה משני עבריה ומשתפכים זה בזה, את שני מגרשיה, מעבר מזה העיר הקטנה אליקסאָט ומעבר מזה סלבודקה אשר היא חלק גדול מהעיר קובנה עצמה. כל רחוב ורחוב יֵראה לעין בכל פרטיו. אפשר לראות ולמנות גם את האנשים העוברים ושבים שם".

פעם אחת הוביל מאפו את רעו פֿרידברג, אשר בא אליו מגרודנה לבקרו, אל ההר הזה, ויראה לו את הסוכה הזאת אשר בנעוריו כתב בה את ספורו „אהבת־ציון".

המראה היפה הנשקף מעל ראש ההר האליקסטי היה לנגד עיני מאפו בכתבו את המחזה היפה הנראה מעל הר־הזיתים לעיני אמנון ותמר בפרק העשירי של „אהבת־ציון".

המשורר הפולני הגדול אדם מיצקֶביטש (Mickiewicz), אשר היה מורה השפה הרומית והפולנית באחד בתי־הספר הפולנים שבקיבנה משנת 1819 עד 1823, — גם הוא היה אוהב לטַיֵל על ההר האליקסטי וגם בת־שירתו היתה מושפעת מחמדת המקום הזה. עקבותיה של השפעה זו נכרים בציורי־הטבע של המשורר הזה. אין כל ספק כי המסורה החיה ע"ד מיצקביטש וע"ד נפוליון אשר רחפה על ההר הזה הלהיבה את דמיונו של הפיטן העברי מאפו ותמשכהו בחבלי־קסם אל המקום הזה, ושם נִגלו גם אליו חזיונות ומראות־נשגבים.

וחֵלף הענג הזה — לטַיֵל על ההר הזה ולכתוב שם את חזיונותיו על הגליון — היו חייו של מאפו שתי פעמים בסכנה גדולה. הפעם הראשונה היה הדבר בשנת 1831 בימי המרד של הפולנים. ומעשה שהיה כך היה: פעם אחת יצא מאפו מן העיר ויחפוץ לעבור את הגשר ולבוא אל ההר האליקסטי, והנה באותה שעה נפלה מהומה במחנה חיל הרוסים: שמועה באה אליהם, כי המורדים הפולנים הולכים וקרבים אל קובנה. אז מהרו קֻזַקים אחדים להרוס את הגשר לבל יוכלו הפולנים לעבור עליו. בשעת הבהלה תפסו הקוקים את כל האנשים שהיו במקום המעשה, למען יעזרו על ידם; וגם

מאפו, שעבר במקום הזה באותו רגע, נפל לידם; הקוזקים עצרוהו למען יעזור גם הוא לקצץ את חבלי הגשר. בין כה וכה החלו הפולנים, שהסתתרו בין השיחים שעל ההר האליקסטי, לירות על ראש אויביהם כדורי־עפרת. אימה גדולה נפלה על מאפו, שהיה מוג־לב מטבעו, ויפל את הגרזן מידו ויברח. מחסר־עת לא רדף איש מן הקוזקים אחריו, אך כדורי־המות דלקו אחריו ויפלו מימינו ומשמאלו כאגוזים עד אשר נמלט על נפשו ויעלם ברחוב העיר.

ובפעם השניה היה הדבר ביום העשרים וששה לחדש יוני של אותה השנה: הגינירל מאלינובסקי נצח את הפולנים על יד קובנה, וישקוט המרד והמהומה עברה. אז הלך מאפו בלב שקט אל סוכתו החביבה עליו, אשר על ראש ההר האליקסטי, ויכתוב שם את חזיונות לבבו שעות אחדות כדרכו. ויהי ברדתו מעל ההר דרך המדרגות החצובות בו שמע פתאום קול יריה; ובהביטו כה וכה וירא והנה אחד מחיל הפולנים מסתתר בין השיחים, ובאותו רגע יצא עשן וזיקי־אש מקנה־הרובה – ויִשָּׁמע עוד הפעם קול יריה וכדור עפרת עבר בקול שריקה סמוך לאזנו של ההלך הרועד הזה. הפילני האמין כי מאפו הוא אחד המרגלים של חיל הרוסים השוטטים בהר לבקש את יתר פליטת המרד, לכן בקש להביא כדור־מות אל לבו. החוזה־העברי נמלט גם בפעם הזאת, אולם את הפחד וההרדה אשר אחזוהו באותה שעה זכר ימים רבים.

ה.

On ne doit pas juger du mérite d'un homme par ses grandes qualités, mais par l'usage quil en sait faire.
(La Rochefoucauld)

מאפו היה למורה בעיר יורבורג. חייו שם ומשכרתו. ספרי־חול. מאפו עוזב את יורבורג ומתישב עם בני ביתו בראסיין. ההשכלה והמשכילים בראסיין. – שניאור זקש

ותבונתו; השפעתו על מאפו וידידותם. חברת־המשכילים; העדה־הספרותית. השתלמות תבונתו המוסרית של המספר. הד"ר י. פיינברג ע"ד מרחיבי־ההשכלה. מאפו בתור מורה לילדים, מעלותיו וחסרונותיו. העולם הקטן. עולם הילדות. מאפו לא תאר מעולם כל תמונה מחיי הילדים. דאגתו של מאפו להקל את עול הלמודים העברים. תקות המשכילים בדור ההוא. מאפו לא הכביד על תלמידיו את כללי הדקדוק. מאפו ע"ד „התלמיד לשון עברי". העתקת התנ"ך לשפת יהודית המדוברת ודעת מאפו בזה. מאפו מעורר את תלמידיו להשכלה. מלאכת־ההוראה ותלאותיה. —

בשנת תקצ"ב קרא אחד הסוחרים העשירים ביורבורג (Georgenburg) את מאפו להיות מורה לבניו בביתו. מאפו, אשר ישב בעת ההיא בעיר מולדתו בלי פרנסה, קבל עליו בחפץ לבב משרה זו, אשר הוציאתהו כמעט מחשכה לאורה. העיר יורבורג היא רחוקה שתים עשרה פרסאות מקובנה והיא יושבת על קצה גבול רוסיה, מקדם לגבול פרוסיה המזרחית. את אשתו ושני ילדיו, בן ובת, השאיר מאפו בסלבודקה, והוא ישב שנים אחדות בתור מורה בבית הסוחר הנזכר. שכרו היה מעט מאד, ובכל זאת לא בקש לו כלל פרנסה אחרת, יען כי נעמה עליו המנוחה בתור מורה לילדים. הוא בקש לו רק אפשרות להשתלם בידיעותיו ובלמודיו — וזאת מצא ביורבורג. את משכֻּרתו היה שולח בכל חדש לבני ביתו, מבלי השאיר פרוטה לנפשו. ביורבורג מצא מאפו ספרי־חול, אשר נשא אליהם מכבר את נפשו ולא יכול להשיגם בעיר מולדתו, וישמח עליהם מאד ויקרא בהם בתשוקה רבה.

בימינו עתה הננו סובלים בערים הגדולות מרבוי הספרים ושפעתם, ולפעמים קרובות הננו רובצים תחת משאם, או אין אנחנו יודעים באיזה ספר לקרוא תחלה. לא כן בימים ובמקומות ההם. כל ספר וספר אשר בא ליד הקורא היה בעיניו כמציאה גדולה וכאוצר יקר. משכילינו הראשונים לא רק קראו פעמים רבות בכל ספר וספר שהזדמן לידם, כי אם

גם למדו כמעט על פה את הכתוב בו. קריאה שטחית לא ידעו אבותינו.

כעבור שנים אחדות יצא מאפו מִורבורג ויתישב עם בני ביתו, אשר הביאם מקובנה, בעיר הקריבה ראַסיין (Rossieny) ויהי שם למורה נערי בני ישראל. והעיר ראסיין תפסה אז מקום נכבד בהשכלת היהודים ברוסיה. עוד בימים ההם, אשר מלבד התלמוד ומפרשיו לא למדו אחינו דבר, כבר החלו בעיר זו לשאף אל ההשכלה האירופית וכבר היו שם מורים מצוינים המרחיבים את הדעת וההשכלה, לפי מושגי הדור ההוא, בקרב בני הנעורים. הד"ר עמנואל סאלאַויציג, עורכו של מה"ע הרוסי־העברי הראשון Разсвѣтъ אשר יצא לאור באודיסה, – גם הוא היה יליד ראסיין. שם עברו עליו ימי נעוריו ושם התעוררה בקרבו התשוקה אל השכלה. מעיר זו יצאה תנועת־ההשכלה לערים אחרות בנפת צפונית־מערבית, וההשכלה „הראַסיינית" לא לבד שלא התנגדה להרוח הלאומי־העברי, כי אם עוד הוסיפה לחזקו ולאמצו.

בראשית שבתו של מאַפו בראַסיין התורע והתרועע אל שניאור זקש, אשר ישבו יחד בעיר הזאת כשנתים ימים, וכל הימים ההם התהלכו ברעות ובאחוה; ושניהם היו מבאי בית המשכיל ונשוא הפנים מ. וולפזון, אשר שם היו מתאספים המשכילים וההוגים־דעות של המקום ההוא. זקש היה איש מקוריי, בעל כשרונות נעלים, חוקר ומבקר מטבעו וכח־המשער שלו היה גדול עד מאד, מוחו ולבבו היו מלאים תמיד מחשבות ורגשות; והשפעתו על מאפו שהיה צעיר ממנו בשבע שנים, היתה על כן חזקה ועצומה מאד. הוא פתח את חושו של מאַפו להבנת התקופות הקדמוניות ולהרגשת היופי שבכתבי־הקדש. מאַפו לא חשב אז להיות מסַפר עברי וכל מה שכתב לא כתב אלא בשביל עצמו ובשביל מקורביו; אבל זקש היה מוכיחו על פניו ומזהירו שלא יקדיש רובי עתותיו רק ללמוד לשונות זרות, כי אם יעבוד עבודתו על הרי ישראל. והוא, זקש, עורר בקרבו את החפץ והתשוקת

להיות חוזה לעמו. מאפו נשאר כל ימי חייו ידיד נאמן לשניאור זקש, גם אחרי הפרדם; אולם מכתבים החליפו לעתים רחוקות מאד, יען כי לשניהם נחשבה כתיבת מכתב לעבודה קשה ומרובה הדורשת יגיעת הרוח והמחשבה.

מאַפו מכר בראסיין את רובי שעותיו לתלמידיו, אשר הורה להם שפת עבר או את השפות החיות, ולאחדים מהם גם את השפה הרומית. בשעותיו הפנויות היה יושב בחברת המשכילים, בעת הראשונה בתור תלמיד הדן לפני רבותיו, וכעבור שנים אחדות היה לראש החבורה, – והמה כלם הרבו דעת והטיפו לקח בקרב הבוערים בעם. ובעת שהיו מלַמדים לאחרים לא חדלו מהשתלם בעצמם. מאפו לא חפץ אמנם כלל לעמוד בראש החבורה ויברח מן הכבוד, אבל ידיעותיו בקדש יבחול נתנו לו את היתרון על חבריו הצעירים והמה הכירו זאת. ואלה דברי הד"ר ל. מאפו, בתרגומם לש"ע, על אדות חבר־המשכילים הזה באחד ממכתביו אלי: „. . . חברת המשכילים שאבי המנוח עמד בראשם היו מתאספים לעתים ידועות באחד הבתים הקטנים, ששם היה שמור אוצר־ספריהם ושם היו מבקרים ומנתחים את הספרים החדשים היוצאים לאור, בספרות האשכנזית והצרפתית, מתוַכחים ומתפלפלים על אדותם. על ידי השיחות והוִכוחים הספרותיים והמדעיים האלה היו מחַדדים את שכלם ואת הגיונם. רבים מהחברים של „העדה־הספרותית", אם מותר לכנות אותם כן, היו אחרי כן לרופאים, רוקחים, עורכי־דין וכדומה".

מאפו היה מזכיר כל ימי חייו את ימי שבתו בראסיין בגעגועים עזים, כי שם נשתלמה תבונתו המוסרית, שם נקבע אפיו הספרותי ושם נתחזקה בקרבו אהבתו לשפת־עבר ולהעבר הגדול שלנו. באחד ממכתביו לזקש קרא מאַפו את העיר ראַסיין בשם „עיר חכמי לב, אוהבי עמם ושפת קדשו".

הד"ר יצחק פיינברג מקובנה, תלמידו של מאַפו, הגיד לאחד ממבירי הסופרים – אשר פנה אליו בשמי בבקשתו להודיעני את הידוע לו על אדות המספר – כדברים האלה: „האיש אשר יבוא לכתוב את תולדות התפתחות ההשכלה

בישראל בנפת צפונית־מערבית של ארצנו ימצא שני מקורים נאמנים שמהם היו מֵי החכמה מפכים: ראַסיין ווֹאַגֶר. בוילנה היו בעת ההיא: אד"ם הכהן ובנו, מ"א גינצבורג, ק. שולמאַן והנוהים אחריהם. אולם בשתי הערים הנזכרות נמצאו מרחיבי־השכלה אשר רק האחד מהם נודע, על ידי ספריו, להקהל הגדול – הוא מאַפו, אשר בראשית ימי השכלתו גר בראסיין ומשם בא לגור אחרי כן לקובנה. בשעתי היה מאפו היחיד והמיוחד ברוב חכמתו ובמסירות נפשו להשכיל את עמו בכל פלך קובנה. „משכילים" רבים מהמין הידוע היו בעירו שלֵצנות אחת שגורה בפיהם על דברי הז"ל היתה דיה להם להֵחשב למשכילים, ואלה ראו במאפו רק איש שהוא מלגלג על דברי רבותינו ולא יותר, יען כי לא היו מקורבים לו ולא נהנו מאורו. אבל מי שהיה מקורב לו כמוני הוא אחרת ישפוט".

אספתי ידיעות ע"ד מאפו בתור מורה בימי ישיבתו בראסיין ואח"כ גם בקובנה, וזה אשר נודע לי מרוב מכיריו ומקורביו: מורה „מומחה" לא היה מאפו מעולם. אמנם שטה וסדר היו לו בלמדו את תלמידיו, שטה וסדר אשר ברא מעצמו לתכליתו, דבר שלא היה מצוי אז כלל בין יתר המורים. אולם מפני אשר היה שקוע תמיד במחשבותיו ורגשותיו הוא. וגם מפאת עצלותו הטבעית לא הצליח בתור מורה לפי ערך כשרונותיו וידיעותיו. מהמורה בכלל הרוצה להיות נאמן לתעודתו וחובתו הננו דורשים, כי יהיה גם פסיכולוג לדעת ולהכיר את נפשו של כל אחד מתלמידיו ואת עצמיותו המיוחדת; הננו דורשים מידו כי ידע את „העולם הקטן", את עולם־הילדות בכל פרטיו ודקדוקיו. ומהמורה העברי הננו דורשים ביחוד שיהיה לא רק „מורה", כי אם גם מחנך ומדריך לילדים, – יען כי הוריהם טרודים תמיד בדאגות הפרנסה, שקועים במלחמת־הקיום יותר מדַי, – רע וחבר לתלמידיו. המורה אשר מסרו לידו את המפתחות לנפשותיהם הרכות של

תלמידיו, החמר המוכן לקבל צורה, עליו להיות אמן מיוחד בחכמת נפש הילדים. והסגולות האלה אמנם חסרו למאפו. את „העולם הקטן" לא ידע מעולם. יותר משלשים שנה רצופות היה מאפו מורה לילדים ולנערים ולא נתן לנו אף תמונה אחת, אף שרטוט אחד מחייהם; אות הוא כי החיים האלה היו רחוקים ממנו ולא נגעו אל נפשו.

עיקר דאגתו של מאפו המורה היה להקל על התלמידים את עול הלמודים העברים. בהקדמתו לספרו „חנוך לנער" הוא אומר: „... מנעו הילדים מכל עמוק ונשגב, ותנו להם דברים נכוחים וקלים, תתן התבונה קולה. אל נא לילדים, מורים! אל נא לילדים עלות הרים ולשדד עמקים אחריכם, כי לא רגליכם רגליהם, לאט לו לנער, אל ירקד ואל ידלג בחפזון ובכל מאמצי כח בלכתו עמכם רגל ישרה, כי אם בשובה ונחת ילך נתיבו. אוי לאומן אשר דפק את עולליו, ואוי לילדים אשר קצרה נפשם בעמלם וראשית דעת היתה למו לזרא". והוא מעיד על עצמו: „אנכי הוריתי את תלמידי לשון וספר בדרך קלה, ותכלית שנאה שנאתי לספות על הנער הרך שפע משפטים פעם אחת. „לעולם ישנה אדם לתלמידו דרך קצרה"..." (שם). וגם לאחרים היה מְיָעֵץ להמעיט בשעות למוד שפת־עבר, כי שגורה היתה בפיו השאלה: „ומתי יעשו ללשונות אחרות ולמדעים?"; כי מלבד אהבתו של מאפו לשפות ומדעים היתה אמונתו חזקה, כי כאשר ידעו בנ"י לשון וספר ויקנו דעת בחכמות התבל אז יתנו להם שווי־זכיות, חקה אחת ומשפט אחד עם כל יושבי הארץ רחבת־הידים. ואף כי את חלומותיו וחזיונותיו ראה בארץ הצבי, בכל זאת קוה עתידות לעמו ברוסיה, ככל טובי המשכילים של הדור ההוא.

מאפו היה מלמד את השפה העברית לתלמידיו כשפה חיה ולא הכביד עליהם את כללי הדקדוק ופלפוליו, כמו שהיו עושים רוב המורים העברים המשכילים של הדור ההוא („משכיל עברי" ו„בעל דקדוק" היו אז שמות נרדפים). ע"ד הנערים הלומדים שפת־עבר מתוך ה„תלמוד לשון עברי" של בן־

זאב אמר מאפו כדברים האלה: „... העל תלמוד־לשון־עברי לבדו יחיה? הן בלע זה את מבחר עתותיו ומה היה לו חלף עבודתו? הלא בעת הזאת יכול הנער לקנות לו ידיעה בלשון רוסית ובאשכנזית הדרושים מאד לחפצנו בחיי המדינה. על כן אמרתי תנו לנער ראשית דעת בדקדוק, רק אל יבלה עתותיו בבנויי הגיון, כי אותם ידע מלשונות אחרות. תנו לו ראשית דעת ונער נבון תחבולות יקנה, כי ישלים חקו במקראי קדש בהעתקה קלה, וגמלה בו השפה, וקרא ספרים כתובים בטוב טעם וידע חין ערכה". (בהקדמתו לספרו „חנוך לנער").

מאפו היה מעתיק את התנ"ך לתלמידיו בשפת יהודית המדוברת, ודעתו בענין זה היא מצוינת: „... אך גם במקרא עבטו ארחות הנערים, וישימו רגלם בסד באורים שונים והשערות שוא ותפל, וינהגום בכבדות העתקת הכתובים בשפה אשכנזית ברורה; הלא מודעת זאת השפה האשכנזית רבתי במלין, על כל מלה עברית שבע פנים באשכנזית, והנערים השומרים את השנות ההעתקה בכל פעם לפי הענין, עובדים עבודת פרך לא לעזור לשפה המעתקת ולא להועיל להנעתקה. על כן אמרתי ילמדו הנערים שפת אשכנזית לבדה, ולקחו ממנה להעתקת שפת עבר רק המלין הנעדרים בלשוננו המדוברת... צאו וראו כל מליצי ישורון, חזו מפעלותיהם והתמהו תמוה, הן אלה העתיקו כתבי הקדש בלעגי שפתנו המדוברת, ובעבור זאת היו כל מעיניהם רק בשפת עבר הנעתקה, וישיתו לבם לתפארת עוזה, להדרת קדשה, לנעימות ניבה, לשכל מליה ולחין ערכם".

מאפו היה מעורר בלב תלמידיו את אהבתם ל„ההשכלה" בכלל, והוא עשה זאת לא בכח שפתיו, כי לא איש־שפתים היה, כי אם על ידי שהיה בעצמו למופת להם בשקידתו על למוד הלשונות ובישר לבבו.

מלאכת ההוראה לשעות והריצה מבית לבית היו לטרח על מאפו, וביחוד היה קשה עליו לבוא במשא ומתן עם אבות התלמידים ע"ד שכר־השעה ואחר כך ע"ד סדר־התלמידים, כי

כל אחד מההורים היה דורש מהמורה סדר אחר ולמודים אחרים. לכן השתדל לקבל רשיון הממשלה לפתוח בראַסיין בית־ספר לנערות. אולם לשוא היה עמלו, כי לא נתנו לו רשיון כזה, אף כי עלה בהשכלתו ובמדותיו הטובות על יתר המורים ממין זה.

ו.

בשנת תר"ד שב מאפו לקובנה. הוא משתדל לקבל רשיון הממשלה לפתוח בי"ס לנערות. המעצורים והמניעות בדבר זה. מאפו בקרב פרחי המשכילים. דור דור ואלהיו. רעיתו של מאפו מתה עליו. מאפו היה למורה בבית אפאטוב בוילנה. הפגישה עם המציאות הגסה. איש מעשה ועסקן. אפאטוב מכה את מאפו ברצועת־עור. הבריחה והפרידה. ראִיַת החיים מצד חדש. המשרת געל ב„עיט־צבוע". תכונתו של העסקן. מאפו התודע בוילנה לאד"ם הכהן, לרש"י פין ולק. שולמאן. היחס אשר בין אד"ם הכהן ובין מאפו. ההבדל והשנויים בתכונותיהם. יחסם של חכמי וילנה למאפו: בשנת תר"ח נמנה מאפו למורה בביה"ס אשר להממשלה. מצבו החמרי הוטב על ידי אחיו. מאפו איננו רוצה לקבל עליו משרה בבית־מסחר. חזיונות ודמיונות ופזיזות העסקים. —

כשבע שנים ישב מאפו בראסיין ויכלכל את נפשות ביתו על ידי מלאכת ההוראה לשעות. ובשנת תר"ד שב לקובנה; אולם את רעיתו ושני ילדיו השאיר לפי שעה בראסיין, עד אשר ימצא לו מעמד בטוח בעיר מולדתו זו. בבואו לקובנה השתדל לקבל רשיון הממשלה לפתוח בית־ספר לנערות, ואחדים ממכיריו המשכילים עזרו לו בדבר הזה, אך עמלם היה גם הפעם לשוא, יען כי בעיר ההיא היה כבר פתוח בית־ספר לנערות על ידי אחד הנוצרים. הפקידים הגבוהים של

גליל־הלמודים עמדו על יד הנוצרי, וגם האבות העברים העשירים החזיקו בידו והניחו מכשולים על דרכו של המורה העברי. אז פנה מאפו במכתב אל רש"י פין ויבקשהו להיות לו למליץ לפני פקיד־הלמודים כי יתנו לו את רשיון הממשלה לפתוח בית־ספר לנערות, לכל הפחות, בראסיין ויוכל לשוב אל „נוַת ביתו וצאצאיו". ולא עלתה בידו גם זאת.

ובשובו לקובנה מצא שם מאפו הפעם צעירים רבים אשר כבדו והוקירו את שמו עד מאד. ההשכלה עשתה חיל מיום ליום בקרב בני עמנו, וגם שם מאפו עלה מיום ליום בקרב חוג המשכילים העברים, עוד בטרם אשר הדפיס דבר־מה. הוא לקח את לבבות יודעיו ברֹך מזגו, בנֹעם מדותיו ובעז רגשותיו, בתומתו וענוָתו. אולם מעולם לא הצטַין בעֹמק מחשבותיו, ברוחב מבטו, באֹמץ דעתו ומעוף רעיונותיו. אם נרצה לנתח כַיום את ערכו האמתי של מאפו לא נבין במה זכה להיות בעיני פרחי המשכילים כ„אלהים". אולם דור דור ו„אלהיו", והסביבה ראתה במאפו את אותו „האלהים", אשר יצר להם דמיונם.

כעבור עת מועטה אחרי שובו לקובנה מתה עליו רעיתו, שבאה אליו מראסיין, ותעזוב לו שני ילדיה: בן ובת, ילדה קטנה. ויהי כאשר ראה מאפו כי הממשלה לא תתן לו את רשיונה לפתוח בעצמו בית־ספר לנערות, ויַגש מכתב־בקשה להמפקח על הלמודים בגליל וילנה כי ימנה אותו למורה דת־ישראל ושפת־אשכנז בבית־הספר לנערי בני ישראל, אשר הקימה הממשלה בשנה ההיא בקובנה. בית־מדרש הרבנים שבווילנה, שאך זה נוסד, לא הספיק עוד להמציא דֵי מורים לכל בתי הספר שיסדה אז הממשלה בערים רבות בעד נערי בני ישראל, לכן הותר למנות בהם למורים גם את העברים המלומדים מעצמם.

ובעוד מאפו יושב בקובנה ומחלק את שעותיו לתלמידים רבים ושונים בעד שכר מצער מאד, והוא מחכה בסבלנות רבה עד אשר יעבור מכתב־בקשתו את כל מדורי־הפקידות ועד אשר תבוא אליו „מגבוה" תשובה ברורה — נתבקש ל„הגביר"

יהודה אַפַּאַטוב בוילנה להיות מורה בביתו לבנו יחידו. מאפו נאות לקבל עליו משרה זו, ויתן את בתו הקטנה על יד אם־אמה (ובביתה מתה הילדה אחרי ימים מועטים) ואת בנו יחידו לקח אתו לוילנה ויבוא לבית אפאטוב.

מאפו שהיה עד הימים ההם איש החי בחוג־דמיונות וחזיונות וכלו שקוע בספרים וב„השכלה", הנה נפגש הפעם עם המציאות הגסה פנים אל פנים. אפאטוב, אשר אל ביתו בא עתה החוזה־ההוזה העברי, היה איש קשה מאד. מאפו אשר התהלך עד העת ההיא רק את משכילים־בטלנים דר עתה במחיצה אחת את איש־מעשה ועסקן שבעסקנים. אַפַּאַטוב היה בנעוריו רוכל עני ומעצמו עלה לגדולה ולעשר; ובאשר נמנה לראש־הקהל בוילנה הצר להמשכילים, אשר מקודם התרועע אליהם, וירדפם מאד. ובחרות אפו בו היה מכה את כל איש הבא בידו מכות אכזריות וכל מורא לא היה לנגד עיניו, יען כי כסף רב היה מפזר בכל שנה על מתנות לשופטים ולפקידים; וגם הפקידים והשרים בעצמם זכו ליהנות ממהלומותיו. מספרים עליו (והסופר א. קאפלאן הביא ספור זה במחברתו „חיי מאפו"), כי פעם אחת עבר במרכבתו ברחוב, וירא כי אחד המורים מבית הגימנזיום מכה איש עברי, ויעצור בסוסיו ויקרא בקול איום אל המַכה: „מי שמך לשופט ומי מלא ידך להכות את העברי הזה ?", ותוך כדי קריאתו המטיר על ראש המורה מהלומותיו באמרו: „עתה לך, ידידי, והתפאר באזני כל העם כי זכית להתראות פנים את אפאטוב, כי זה שמי, שמרהו בלבך למען תזכור אותו ואם תראני מרחוק ותכירני!"

עברו ימים מועטים לשבתו בבית אַפַּאַטוב, ומאפו נתאשר מטעם שר־ההשכלה למורה בבית־הספר של הממשלה אשר בקובנה, ופקודה באה אליו כי ימהר לעמוד על משמרתו. מאפו שמח על הבשורה הזאת, כי נפשו אִותה לחיי־חפש, לבלתי היות תלוי בדעת אחרים; וחוזנו, ככל משכילינו של הדור ההוא, שאף בכל לבבו לאיזו משרה שתהיה מטעם

הממשלה, כי משרה כזו, מלבד ששכרה היה קבוע ונאמן, הגינה על בעליה מחמת הקנאים.

כבוא מאפו להודיע לאדונו אפאטוב כי נמנה מטעם הממשלה למורה בבית־ספרה אשר בקובנה, והוא אנוס עתה לעזוב את משרתו בביתו, גער בו זה האחרון בנזיפה באמרו כי לא יתן לו, למאפו, לעזוב את ביתו ובנו־תלמידו עד אשר יאמר לו: אין לי עוד חפץ בך, צא!

– מדוע? – שאל מאפו.

– יען כי שבירי אתה ומקנת־כספי, ענה אפאטוב בגאותו.

– הן לא כתבנו כל שטר התקשרות בינינו – הֵגֵן מאפו את קולו – ולא התנית אתי כמה זמן אהיה שכור לך, ולולא מצות שר־ההשכלה החזקה עלי לא הייתי עוזב את ביתך.

– אל תוסף דבר, – קרא אפאטוב בקצפו, – גם כתבנו וגם חתמנו את שטר־ההתקשרות והנה הוא שמור בידי, והלא אתה תדע בעצמך כי קצרה יד הממשלה לבטל דבר אשר נעשה על פי חוקי משפטיה.

– אם כן הוא הדבר – קרא מאפו בזעפו, – הלא מזויף הוא השטר אשר בידך!

לשמע המענה הזה הטף אפאטוב רצועת־עור כפולת־שמונה, אשר היתה תלויה על הקיר, וילקה בה בחמת כחו על ראש מאפו, על כתפיו ועל כל אבריו. ולולא התאמץ המוכה לנוס מפניו, כי אז הֲרגו העריץ הזה אשר רדף אחריו על כל מעלות ביתו. בעמל רב נמלט מאפו החוצה בראש גלוי, מוכה ופצוע. כמעט באין נשמה באפו נפל אל בית אהרן מנדלשטם ויקרא: „הרוצח הרגני!"

ביתו של אפאטוב היה בית־ספר טוב למספרנו. בו ראה את החיים מן הצד אשר לא ידעו עד אז, ויותר מאשר לִמֵּד לתלמידו, בנו־יחידו של א., למד הוא בעצמו בבית ההוא. ומאפו זכר ימים רבים את עת שבתו בבית ה„גביר" אפאטוב ואת מכותיו ורצועתו. בהתרגשות עצומה ובקול רֹגז היה מאפו מספר על דבר הפטירה האיומה שנתפטר מתוך

מהלומותיו של התקיף אפאטוב. אין כל ספק כי ברבות הימים הוסיף המספר נפך מדמיונו על עצם המקרה הזה. מאפו הפיץ לתאר את אדונו־מַכֵּהוּ הזה בספורו „עיט צבוע" בצורת המשרת־שנתעשר ג ע ל, ולא עלה בידו הדבר. המספר, וכן ידידו א. קאַפלאַן, ראו באפאטוב רק את עריצותו ואכזריותו ולא התבוננו אל תכונתו המצוינה במינה, אל האֶנרגיה הנפלאה שבו, אל אֹמֶץ שאיפותו למטרותיו ואל כשרונו השלטוני, אל חוש־המציאות הבריא שבו ואל חריצותו המעשית. חֹמר זה אם יוקח ממנו במדה הדרושה ויובא בתנאים נאותים יִבָּרא ממנו – אל תחרדו נא! – גבור כנפליון או כביסמרק.

במשך הימים אשר ישב מאפו בבית אפאטוב בווילנה התודע פא"פ לאד"ם הכהן, לרש"י פין, לק. שולמאַן ולעוד אחדים מחכמי העיר הזאת. רובם התגאו על מאפו, אשר בעת ההיא לא נדפס עוד ספורו „אהבת־ציון" ושמו לא יצא עוד לתהלה בקרית־ספר זו, אף כי כבר נודע לרבים מן הקהל בתור משכיל, בעל־לשון ודובר צחות. החכמים שבירושלים דליטא היו מביטים מגבוה, לפעמים גם בעין חשד או קנאה על המשכילים של יתר הערים. מן היום הראשון אשר התודע מאפו אל אד"ם הכהן לא היו נוחים זה לזה. הראשון היה איש רך ונלבב והשני היה קפדן ודיקן. גם אחרי אשר הדפיס מאפו את ספוריו ושמו יצא לתהלה, לא חדל אד"ם הכהן מהביט עליו מגבוה. משוררנו זה היה איש־מחשבות, אוהב את החקירות, הן בשפה העברית והן בחיים, והעיון הדק, לכן לא חשב את מספרנו הנזכר אשר היה בעיניו רק משכיל הקורא בספרות־היפה ומשתעשע בכתיבת מעשיות והזיונות־עגבים. בהקדמתו לספרו „תורת־האד"ם" שפך לבנזון את חמתו על הרומַנים בש"ע, וביחוד כונן את חציו כנגד מאפו. וגם מספרנו לא חשב את האד"ם, יען כי זה האחרון לא ידע כמעט כל שפה לועזית, וגם את שיריו לא אהב. גם לפִין שמר מאפו את עברתו בלבו; אולם במכתביו של זה האחרון אליו הננו מוצאים מבטאים שיש בהם הכנעה רבה והתבטלות יתרה, כמו: „הן גדול כבודו ורב להושיע ואנכי קטונתי

מהכיל חסדו", וזה בא מפני שמאפו בתור מורה בביה"ס היה תלוי בדעת פין, אשר היה משגיח מטעם הממשלה על כל בתי־הספר העברים אשר בגלילו.

ביורבורג ובראסיין היה מאפו ראש חבורת־המשכילים, והוא היה המרכז אשר סביבו נתקבצו כל שואפי־אור; אולם בבואו לוילנה נתבטל לפני חכמיה ונתמעטה דמותו. בהיותו בַישן מטבעו לא נראה, במקום שלא הכירוהו היטב, בכל ערכו האמתי. במשך הימים אשר ישב בוילנה הלך פעמים רבות לשוח מחוץ לעיר ויתענג על סביבותיה, כי הוא אהב את הטבע, חשה, הרגישה וגם הבינה. —

בשנת תר"ח (1848) נמנה מאפו למורה בבית־הספר לנערי בנ"י אשר בקובנה ובמשרתו זו עמד כל ימי חייו. ויען כי משכֻּרתו הקבועה, אשר קבל מקופת־הממשלה, היתה מועטה, לכן אֻלץ לתת לקח בעת הראשונה לתלמידים רבים גם מחוץ לבית־ספר. אולם כעבור שנים אחדות הוטב מצבו החמרי. כי אחיו מתתיהו אשר נמנה לפקיד בבית מסחרו של הגביר יהושע גינצבורג החל לתמוך בידו מעת לעת ולא נתנו לסבול מחסור. בימים ההם נִתנה האפשרות גם למסַפרנו לבוא לבית־מסחר זה בתור אחד הסוכנים על ידי השתדלותו של אחיו. אולם אברהם מאפו לא רצה לקבל עליו איזו משרה שתהיה בבית־מסחר, כי נפשו ולבבו היו מסורים להספרות בכלל ולהספרות העברית בפרט וראשו היה מלא חזיונות ודמיונות. הוא בעצמו הכיר בנפשו, כי לא יצלח למסחר וירע כי קשה יהיה עליו לאַחד בקרבו את אהבתו להספרים המתים עם הפזיזות של המעשה החַי.

ז.

הדפסת הספור „אהבת־ציון". הספור הזה בתור גורם להרחבת ההשכלה האנושית והרחבת־השפה־העברית. הגעגועים לחיי הכפר והאהבה לציון. כתבי־פלסתר נגד ה„אהבת־ציון". מכתב יש"ר על אדות ה„אהבת־ציון". דמיון המספר היה

למופת לאנשים חיים. השפעת הא"צ על רחוב היהודים. המציאות הדלה ומחזות מחיי העבר. ההבדל שבין הקוראים העברים בדור מאפו ובין הקוראים העברים כיום. השפעתם של המספרים הצרפתים הרומנתיים על מאפו. איג'ין־סי היה למופת להמספר העברי. המקוריות בספרות. עצמיותו של הסופר. שלי ושלך בממלכת־הספרות. יצירה רוחנית. מאפו מתאונן על המעתיקים. התוגת העבריה עם הצרפתי אייזען סי. פריז וירושלים. משפט ה' סמולנסקין על ה„אהבת ציון" ויוצרו.

בשנת תרי"ב (1852) שלח מאפו את כתב־ידו של ה„אהבת ציון" לווילנה להדפיסו שם. בקֹצר־רוח של ילדים חכה לצאת הספור מבית־הדפוס. ובצאתו לאור (בשנת תרי"ג) היה הדבר הזה למאורע חשוב מאד בחיי היוצר. מן הספור הזה – אין אני מדבר פה על טיבו, – אשר הטיל רעש גדול בקרב קהל הקוראים עברית ויביא תנועה רבה בפנות ידועות של עולמנו הקטן, החלה תקופה הדשה בספרות העברית החזיונית. הספור הזה היה אחד הגורמים להרחבת ההשכלה האנושית בין יהודי רוסיה יען אשר העתיק את בחורי הישיבה מארבע אמות של הפלפול היבש ויביאם לעולם אחר לגמרי. יחד עם זה הועיל הרבה להרחבת השפה העברית, בתור שפה לצרכי החיים ומשאלותיהם, בקרב הקהל הגדול. הספור הזה הוא אשר עורר בלבות רבים מבני עמנו את הגעגועים לחיי הכפר והשדה ולעבודת האדמה בכלל ואת האהבה לציון ולזכרונותינו הקדומים בפרט. אחדים מהקנאים והרביים התקוממו נגד מאפו והמשכילים חבריו ויוציאו עליהם דבות גסות לגַנות אותם בעיני מעריציהם, ויש מהם שהדפיסו גם כתבי־פלסתר שונים נגד ה„אהבת ציון" ויוצרו. וכל מה שרבו קוראי הספור הזה והנמשכים אחריו והמתפעלים ממנו, כן רבו צורריו ומנַדיו בין היראים והחרדים. מאפו שהיה איש רַגש וגדופי אויביו השביעוהו ממרורים מצא נחמתו בתהלת מכבדיו ואוהביו. ביחוד היה שמח ומאושר בקבלו מכתב מהחכם יצחק שמואל ריג'יו (יש"ר), אשר הביע בו שמחתו

על הספור „אהבת־ציון" וירימהו על ספורי איג'ין־סי ודיומא־האב.

קשה לנו עתה לתאר בדמיוננו את אותם רגשות־הכבוד, אשר בהם הזכירו בחברת המשכילים את שם מאפו אחרי אשר נדפס ה„אהבת־ציון". כמה חזיונות הָברו אז בחיים המציאותיים על פי נוסחאו של ספור אהבים זה, אשר הקוראים העברים קראוהו, בגלוי ובסתר, פעמים לאין מספר. דמיון המספר העברי היה למופת לאנשים חיים, אשר השתדלו לחקות אותו. האוהבים והאוהבות ברחוב היהודים קראו להם מעתה שמות „אמנון" ו„תמר", כשמות הגבורים ב„אהבת־ציון".

החיים אשר ראה המספר העברי סביבו היו יבשים, כֵּהים ודלים. חוג־המבט של ילדי הרחוב־היהודי, חוג שאיפותיהם וגעגועיהם, אם הורשה לדבר כן, היה מגבל וצר מאד. מקום היה בלבות בני העם ובמחותיהם רק לפלפולים של תהו, לחשבונות צנומים ולכל היותר ללמודים ממשיים שיש להם מחיר ידוע בשוק־החיים ובחצרות־המסחר. והנה בא מאפו ויביא חדשה למחנה העברים: הוא גלל לפניהם מחזות מחיי העבר, מחיינו הטבעיים, האנושיים. הוא הוציא על הבמה אהבה, קנאה ויצרי מעללי איש, חיים בלי פלפול ובלי „שלחן־ערוך".

עתה אחרי שגם לרבים בין הקוראים העברים הפשוטים יש חוש ספרותי, הרגשה בקרתית במדה יותר מרובה ובמדרגה יותר מפותחת מאשר היה לרוב הסופרים בימים ההם, — עתה שהספרות היפה בכלל התפשטה בכמה לשונות בין רוב עמנו — עתה כעבור כמעט יובל שנים מן העת ההיא, קשה לנו לחוש ולהרגיש אף מעין ששים שבששים מאותו הטעם המיוחד שהרגישו וטעמו הקוראים העברים במחזות ה„אהבת־ציון". הספור הזה עקרם מעולמם השפל, הסיח את דעתם מהקטנות הנמבזות שהיו שקועים בהם עד אזניהם ויביאם בדמיונותיו וחזיונותיו לעולם חדש, ובזה עורר את כחותיהם הרוחניים הנרדמים. אם נבוא לשפוט היום את ה„אהבת־ציון" על פי ערכו מצד האמנות, הרגשת־היופי וחקירת הנפשות העושות בו, אז נוָכח כי הוא ספור בינוני. אולם אם נשפוט אותו על פי הפעולה שפעל ברורו

לו"רחבת ההשכלה האנושית ויחד עם זה להרחבת האהבה לשפת עבר ולציון, אז תֵּחשב בעינינו הופעת ספור זה למאורע רב־תוצאות ולעלילה פוריה מאד. ואם נשוה את השפה היפה שבה כתוב ה„אהבת־ציון" לשפה העברית שכתבו בה אז יתר הסופרים, אז נשלם להמספר גם היום מס ההשתוממות.

כאשר שאלתי לפני שנים אחדות את הד"ר ל. מאפו: מי מן הסופרים והמספרים השפיע מרוחו על אביו בעת כתבו את ה„אהבת ציון"? — השיב לי במכתבו האשכנזי כדברים האלה: „על ספורו הראשון של אבי המנוח וכן על ספוריו הבאים השפיעו, האמת להגיד, המספרים הצרפתים הרומנתיים וביחוד: Eugène Sue, Dumas-Père, Victor-Hugo, ומה שנוגע לקשור המחזות, לסכסוכי הענינים, לחליפות הנפשות ולשלל הצבעים בגיא־החזיון לקח לו תמיד למופת את איג'ין־סי, כאשר הודה לי אבי ז"ל במו פיו". מר ד. ז. בראַמסון היושב בברלין, שהיה בנערותו ממכיריו הקרובים של מאפו, ספר לי כי בשעה שהיה מתוכח מספרנו זה עם מי שיהיה על דבר איזה ספור, ערכו וטיבו, אז אם היה רוצה להראות ולהוכיח כי גזרת הספור ובנינו רעועים המה היה מביא בכל פעם ופעם את ספורי סי, שהצטין בסדור המערכת, למופת ולדוגמה. למעלה מאיג'ין סי, לא היה אף מספר אחד בעיני מאפו.

מזה יראה הקורא כי גם הספור היותר מקורי בספרותנו: „אהבת ציון" נברא בכח ההשפעה שהשפיע יוצר ה„מסתרי־פריז" (Mystères de Paris). גם הרעיון בעצמו לכתוב ספור־אהבים איננו מקוריי, איננו ישראלי, כי אם לקוח ושאול הוא מאת הלועזים; אבל אל נא תדרשו דבר זה לגנאי. כל גדולי המספרים והמשוררים של כל העמים מעולם לא היו בוראים יש מאַין, כי תמיד היו לנגד עיניהם מספרים ומשוררים שקדמו להם בזמן ומפרי רעיונותיהם ויצירותיהם נזונו. אולם בשביל זה לא חדלו להיות מקוריים ויוצרים בעצמם. שֶׁכּספיר, שהיה בעצמו מושפע בכל יצירותיו מאחרים, השפיע השפעה רבה על גֶתֶּה ברבים מחזיונותיו — ובכל זאת לא חדלו מהיות מקוריים, כל

אחד בפני עצמו. כל סופר ויוצר הגדול מחברו, כן רבה יניקתו שהוא מקבל מאחרים ומעַבדה ומעַכלה על פי דרכו ומזגו הפיוטי. הספרות האנושית הולכת ומתפתחת מדור לדור ואין היא מתחלת מסופר זה, כאשר איננה מסתַּיֶּמת בסופר אחר. וכל סופר וסופר, אם יש לו עצמיות מיוחדה, לוקח את אותן הנפשות שכבר העלו על במת־הספרות ומטביע בהן את חותמו הוא, וצר בהן את צורתו הוא. ולא רק הספרים הכתובים או הנדפסים השפיעו על גדולי הסופרים ויתנו להם חומר, לפעמים גם נפש, ליצירותיהם הרוחניות, כי אם גם האגדות העתיקות, הפתגמים, המשלים וספורי־הבדים של שנות קדם ושל העמים הפראים הנמסרים מאיש לאיש, — גם „הספרות שבעל פה" הזאת, אשר ראשיתה במחשבה הראשונה ובדבור הראשון של האדם, השפיעה בכל דור ודור על בחירי היוצרים. אם נאחז במדת הבקרת האמתית, היינו לברר מה יש להסופר בהזיונותיו משלו ומה יש בו משל אחרים, איפה תכלה ההשפעה ההיצונית ואיפה מתחלת עצמיותו הוא, — אז נראה ונִוָּכח כי ספיריו של מאפו אמנם נבראו בכח ההשפעה שקבל מהמספרים הצרפתים, וביחוד מִסִי, כאמור, אבל יחד עם זה נמצא על כל דף ודף של הספורים האלה את רוח מאפו ואת חותם... עצמיותו — לא, זאת תהיה מעט הגזמה, — אבל אם לא את חותם עצמיותו הננו מוצאים, על כל פנים, את חותם יהדותו, מקור רגשותיו ורשמי עולמו החיצוני והפנימי, אופן כתיבתו, סגנונו ודרך יצירתו. ואם כי קשה הוא מאד להציג גבולים מדויקים בעניני „שלי ושלך" בממלכת הספרות, יען כי כל יצירה רוחנית גדולה היא סך הכולל של יצירות רבות קטנות של אחרים, בכל זאת לא יכבד עלינו הדבר להבדיל בספורי מאפו בין הנפשות אשר שאלם מהספרות הצרפתית וילבישם בגדי עברים, ובין הנפשות אשר ברא הוא בדמיונו, או לקחם מהמציאות הקרובה לו.

מאפו אף כי הוקיר מאד את ספורי איג'ין סי ויחשבהו לעליון על כל המספרים, בכל זאת התמרמר מאד על המעתיקים אותו עברית, כי הוא שנא בכלל את המעתיקים

וההעתק...ת כאשר אוכיח להלן. ובמכתבו מיום ג' דחוה"מ פסח תרי"ט כתב מאפו לאחד מידידיו: „כמעט פרש „העיט הצבוע" כנפיו לעוף – והנה המונים המונים התעוררו עלי, ובני דור החדש רואים את הקולות, וקול המון חוגג נשמע גם בם, קול המון חוגג, יום חתונת העבריה עם הצרפתי אייזען־סי. גם אתה ידידי מחאת כף ותצא במחול משחקים ותשר משכיל שיר ידידות..." בדבריו אלה שלח מאפו את חציו ללב ק. שולמַן, אשר העתיק את „מסתרי־פריז" עברית. לבָשתנו הננו אנוסים לציֵן את הדבר המעציב, כי סופר כסִי, בן הרחוב־הפריזי, המספר האהוב של נשות־הזמה השפיע על הרחוב היהודי, בעוד אשר לגדולי החושבים והמשוררים האירופים לא היתה כל השפעה על יושביו אשר גם את שמם לא שמעו. עובדה מעציבה היא כי משוררינו אד"ם הכהן ובנו, ומשכילים כנ. משכיל־לאיתן וחבריו, אשר חגגו באמת את „חתונת העבריה עם הצרפתי אייזען־סי", לא ידעו להוקיר את הספור המקורי הראשון בספרות העברית, ויתנו את משפט הבכורה להנפשות העושות במערות הפריצים שבפריז, אשר הרו והגו מלב סופר צרפתי, על הנפשות העבריות העושות בירושלים בימי תפארתנו, אשר הרו והגו מלב חוזה עברי הכותב עברית בטהרתה ובנעמה. רק אחד היה סמולנסקין אשר שם בפי אחד מיציריו בספורו הראשון דברים על אדות מאפו כעל אדות חוזה נעלה ונשגב, וירומם את ערך הפסיכולוגיה של הספור „אהבת ציון". ואלה הם הדברים: „... הטרם תדע כי אין ענג בתבל כהענג אשר נשבע בעת קראנו ספר מלא רוח דעת? וגם מבלעדי הענג עוד תצא לנו תורה ודעת להבין דרכי בני אדם ויצרי לבם. הן לו קראת את הספר „אהבת ציון", כי אז ידעת הרבה יתר להבין לנכלי ערומים וסתרי מזמותיהם... אמנם לא כל אזן מלים תבחן להבין דבר לאשורו, ולא כל פה יקרא האח, בשמעו דברי החוזים הנואמים נאום אמת. על דברי ישעיהו הנביא ששו בדי גיל הישרים בלבותם, ורעדה אחזה את החנפים וישלחו זעמם בו. ודברי אברהם מאפו החוזה יגביהו מרום את האיש אשר לב טהור בקרבו וסבל חטאתיו

לא יכביד עליו אכפו להורידו מטה, והזדונים כבדי העון, אשר אין כנפים להם לעלות עָל, יעמדו על הארץ מתחת ויזרקו עליו עפר השמימה – אמנם הוא מרום ונשא וגבוה מאד ולא עליו ינוח העפר, כי אם על הַמְעַפְּרִים: את פניהם יכסה ויהיו לדראון ולחרפה... (התועה בדרכי החיים ח"א פרק י"ב).

הספור „אהבת־ציון" הוא הוא אשר עורר את החפץ בלב סמולנסקין, עוד בימי בחרותו בטרם אשר ידע שפות העמים, לכתוב ספורים עברים. וסמולנסקין היה הראשון אשר ערב את לבו להעמיד את מאפו בשורה אחת עם נביאינו ולהשוותו אל ישעיה. אם נבקר את ספורי מאפו בלי דעה משוחדת אז, כמובן, נשחק להגזמותיו של סמולנסקין אשר לא ידע כל גבול בתהלתו. אבל לא לעצם משפטו של בעל „השחר" על ה„אהבת־ציון" ואמתתו אנו שמים לב הפעם, כי אם אל ההתפעלות המיוחדה אשר בה ידבר סמולנסקין, – אשר שם את דבריו עצמו בפי יציר דמיונו, – על אדות ה„אהבת־ציון" ומאפו. עדות יקרה היא ההתפעלות הזאת לדעת עד כמה השפיע הספור המקורי הזה על הנפשות הנדיבות והרוממות שבקוראיו, אשר קנאת־סופרים לא קלקלתם.

ח.

מאפו נשא את אשתו השניה. רומן. בתו הקטנה. דירתו של מאפו בשכונת־היהודים; הוא מבקש שם חמר לספוריו. בנו יחידו; יחוס האב אל הבן והבן אל האב. טרגיה לאומית. מכתבי מאפו לבנו. השפעתה של שטת החקוי. מצבו החמרי של מאפו הוטב. אחיו העסקן. מאפו עובד עבודתו הספרותית בשני מקצעות. החיים הממשיים והאדם שביהודי. מאפו היה אהוב על רעיו. המספר היה איש־מנוחות. שר השכלת העם מהלל את מאפו וספריו בפניו. תהלת זר; התפעלות ילדותית; קטנות־המוחין. מצבו של מאפו בבית־הספר. –

אחרי אשר הוטב מעט מצבו החמרי של מאפו ומעמדו

החברותי הורם במדרגה ידועה, נשא את אשתו השניה. היא היתה אשה יפה לפי ערך שנותיה וטובת־לב, שומרת נקיון וסדר, פשוטה ויראת אלהים; והוא אהבה עד מאד. תביעותיו מהאשה, בחיים ובספרות, לא היו מרובות. גם בדבר הזה, כמו בכל צרכי החיים, הסתפק במועט. אשתו זאת היתה גרושה ולא צעירה לימים. שמונה עשרה שנה ישבה בבית בעלה הראשון ולא ילדה לו בנים, לכן נתן לה גט־פטורים. מר א. ש. פרידברג, אחד מידידי מאפו היותר קרובים, כותב לי באחד ממכתביו: „מאפו ספר לי שהיה לו רומן עם אשתו השניה בעודנה לאיש אחר, וקנאת אשתו הראשונה אכלתה עד שנפטרה והלכה לעולמה, ואז נתגרשה השנית מבעלה הראשון (כלומר שעמלה עד שהשיגה ג"פ) ונשאה למאפו".

ומה גדלה שמחת מאפו, כאשר ילדה לו אשתו זו כשנה אחרי חתונתם בת יפה ובריאה. האם הזקנה־הצעירה היתה מאושרה עד מאד. ובאשרה הביאה ששון גם בלב בעלה זה שהיה נוטה מטבעו לעצבות־רוח. הילדה היתה יקרה להם כאישון עינם ותשעשע את אביה החוזה, אשר עבד עתה את עבודתו הספרותית במנוחת־לב. בתו הקטנה היתה כצפור מזמרת בחדרו וטובה היתה לו מכל תענוגות תבל; ועבודתו בעת ההיא היתה פוריה מאד. מאפו היה שַׁיך לאותו טפוס היוצרים, המסוגלים לעבודה עצומה ולצמצום הכחות הרוחניים ביותר בימי־מנוחה ואֹשר. כשרונו של מספרנו זה לא היה מאותם הצמחים הגדלים דוקא בימי סופה וסערה.

ימים רבים גר מאפו באחד הרחובות אשר בקצה העיר קרוב לבית המדרש הישן, אצל שוק־הדגים בבית עץ קטן ונמוך, שעודנו עומד וקים עד היום. כל ימי שבת מספרנו בקובנה — והוא ישב שם מעתה כל ימי חייו — היתה דירתו קבועה בשכונת־היהודים. ואף כי רבים מאחיו רדפוהו וישטמוהו בכל זאת אהב את קרבתם, „שיחם ושיגם" עד מאד. הוא בקש חֹמר לספורו

„עיט צבוע" בחצרו, ברחובו ובשכונתו; ולפעמים גם מצאו.

בנו יחידו אשר גמר את חק למודיו בבית־הגמנזיום, ואשר נתנו לו מטבע־זהב לאות כבוד, נסע פטרבורגה ללמוד את חכמת הרפואה. ודודו מתתיהו מאפו שישב בעיר הבירה מלא את כל מחסורו עד השלימו חקו. אז נתקבל לרופא־מחוז (קרייזארצט) בעיר טֶלז (Telschy). בשנות שבתו של הבן על ספסל התלמידים בעיר הבירה היה הולך לפעמים בימי שביתת־הלמודים, ביחוד בקיץ, אל אביו לקובנה לשבת אתו בביתו זמן קצר. הבקורים האלה היו משמחים את לב המספר. מאפו כותב בכ"ה חשון תרכ"ב למר פרידברג: „... חזיונותיך באו לי בהיות בני מחמדי בביתי (כל ימי הקיץ ישב עמי), והוא בפתחו פיו בחכמות לא ישעו עוד שומעיו אל כל חפץ. ותהי שיחתי עמו כל היום; ובאחרית ימי הקיץ נפל למשכב. ועשרים ימי מחלתו היו לי ימי חשך, וכל רעיו חכמי הרופאים דפקו דלתותי כל היום. בעת ההיא לא פניתי גם אל יצורי, ואחרי כן השתרגו עלי דברים רבים וגדולים. באחת אדבר: אין עתותי בידי ואין ידי ברצוני – לכן סלח לי כפר לי".

למרות הדברים החמים אשר נשמע במכתב הזה, וכן במכתבים אחרים, של המספר על אדות בנו יחידו – היה יחסם זה לזה יחס זר ומשונה מעט. הננו מוצאים ביחס זה קרירות ושִׁויון־הנפש משני הצדדים. הד"ר ל. מאפו כתב לי באחד ממכתביו: „מיום התישבי בעיר טֶלז רחוק הייתי מבית אבי ולא אדע את קורותיו ואת אשר עבר עליו מן העת ההיא". אין אנחנו צריכים לשכוח כי טלז היתה קרובה לקובנה, והבן הזה היה יחיד לאביו, למען נבין כי היחס ביניהם היה לא־טבעי. בכל אופן יש ביד היחס הזה להשליך צל על תכונת מספרנו, אף אם נשים אל לבנו כי הבן הזה היה מאשתו הראשונה שלא הִיתה אהובה עליו.

מאפו, ככל הסופרים העברים של תקופת־ההשכלה, לא למד את בנו עברית בשעור שיבין את הכתוב בשפה זו. הבן כתב לי באחד ממכתביו: „אנכי לא קראתי את ספורי אבי המנוח, יען כי לא אבין עברית".

כמה טרגיה לאומית בוִדוּיו זה !

מאפו היה כותב לבנו יחידו רק לעתים רחוקות מאד. בכל שנות שבתו של זה האחרון בעיר הבירה, בתור תלמיד בית־מדרש־המדעים הגבוה, קבל מאביו רק מכתבים אחדים כתובים אשכנזית. במכתביו אלה הזהיר האב את בנו ללכת בארחות ישרים, לעשות את כל מעשיו ולהתנהג עם הבריות במדת המתינות, בדעה והשכל. את הרגש העברי לא היה מעורר בקרבו לא בשפתיו ולא במכתביו. הסופרים העברים, משכילי הדור ההוא, בכל עֹז אהבתם לעמם וביחוד לשפה העברית, לא דאגו מעולם לבניהם, לדור הבא אחריהם, כי ילכו בעקבותיהם וישארו נאמנים גם הם לאומתם ולשפתה. סוף סוף היתה איזו אומנות מדעית, תהי גם מלאכת־הרקוח, גבוהה בעיני סופרינו ההם מהעבודה בספרות העברית, אם גם „רוח־הקדש" שרה עליה, יען כי לא היה ביכלתה לפרנס את בעליה ולהנחילם כבוד בעיני רוב העם. השפעתה של שטת החקוי וההתבוללות חדרה לפני ולפנים באהלי יעקב, גם באותם חדרי החדרים ששם הוכן הרוח הלאומי המנשב כעת בעולמנו.

בתחלת שנות החמשים, למספרם, נתעלה מתתיהו מאפו במשרתו בבית הגביר יהושע גינצבורג למעלת מזכיר־ראשי ויוסיפו הרבה על שכרו; אז הוסיף גם הוא על תמיכתו החדשית אשר שלח לאברהם אחיו. והאחים אהבו וכבדו זה את זה עד מאד. המספר הוקיר באחיו הצעיר את עסקנותו וחריצותו, כי מתתיהו היה איש־מעשה ובעל תבונה כבירה, וזה האחרון הוקיר באחיו הגדול את כשרונותיו, תומתו וצניעותו. ולולא תמיכתו החמרית והרוחנית של מתתיהו אחיו לא היה סופרנו למה שהיה. כחותיו הרוחניים של זה האחרון היו נרדמים בקרבו ויד עוזרת היתה דרושה לו תמיד לעוררהו לעבודה, והיד העוזרת הזאת היתה ידו של אחיו הצעיר; כן, לכל הפחות, היה מאמין מספרנו בעצמו, והודה בזה גלוי לכל במכתבו

אל אחיו אשר הדפיס בראש ספורו „אהבת־ציון" , ואלה המה דבריו : „... אתה היית לי לישועה בכל עת, לא חסרתָ נפשי מטובה, טרם אקרא ואתה תענה. רבות פעלת לי נגד בני אדם , אותי תמכת ואת בני יחידי יקירי נטלת ונשאת על זרועותיך כל שנות למודיו... לולא אתה אחי יקירי שהיית עזרתה לי, כי עתה לא טבלתי עטי בדיו לכתוב משאות וחזון לעמי, ובכן כל ספרי יחד בעזרתך נבראו, ולך נאוה תהלה"... אין ספק כי מספרנו הגזים מעט בדבריו אלה, כי גם לולא היה אחיו בעזרו היה ט־בל עטו בדיו לכתוב חזיונות לעמו, – יען כי חוזה היה.

וכאשר החלה להתרבות תמיכתו של אחיו , כן החל המספר להמעיט את מספר השעות שמכר לתלמידיו בכסף וכן הוסיף לעבוד עבודתו הספרותית בביתו. והוא עבד אז בעת ובעונה אחת בשני מקצעות : במקצוע החנוך ובמקצוע הספורים. ושני המקצעות האלה יחד היו אז חדשים בספרות העברית. כל מאוייו היו להחיות את השפה העברית ולהשיב לה הוד עלומיה. אולם כשם שהיה תמיד בחפצו להרחיב את ידיעת ש"ע בקרב בני עמו , כן היה חַי בקרבו החפץ להרחיב ביניהם גם את ידיעת השפה הצרפתית. ובכתבו את מחברתו „הויזפֿראַנצאָזע", לא למען הכסף עשה זאת כי אם לשם השפה הצרפתית אשר אהב אותה ואת ספרותה, וסופריה היו בעיניו כחוזים.

בכל השתקעותו בעולם הדמיונות והחזיונות ובכל עֹז אהבתו לשפת עבר לא שכח מאפו את החיים הממשיים של עמו ואת האדם שביהודי. בהקדמתו לספרו „חנוך לנער" הוא אומר : „... אך המחסור ורוח היום פקחו עיני רבים וכן שלמים לראות כי דרכי החנוך אבלות, ויזכרו כי נולד הילד לא לעמו לבד, כי אם גם לארצו ולכל האדם יחד, ומי יודע אנה ישאוהו עתותיו, וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה. קול המאמָר הזה נשמע בימים האלה, עובר והולך מגדול ועד קטן. הן צעירינו חשים עתה עתידות להם, ובמלאת עתה לנער שלש עשרה שנה, בעמדו על הפרק, יתעורר על השאלה

הגדולה הכתובה בתורה: ואם תאמר מה נאכל?" —

ומלבד שהיה מאפו מאושר בבית רעיתו השניה, בשנים הראשונות אחרי חתונתם, היה גם אהוב וחביב על רעיו ומכיריו, אשר מִספרם בכלל לא רב היה. "המספר קנה בנֹעם מזגו לבבות יודעיו מקרוב ומקרני תהלתו נפל גם עליהם זהר כהה. מאפו היה מטבעו איש־מנוחה ומעולם לא הרגיז את הבריות לא בדבורים קשים ולא בדעות קיצוניות. בעת ההיא היה כבודו גדול בעיני המשכילים הקרובים והרחוקים, וכבודו עלה בעיניהם עוד יותר אחרי אשר שר־השכלת־העם Норовъ העיד עליו בעצמו כי כותב צחות הוא בשפת עבר. וכה היה הדבר: בהיות נורוב, אשר ידע את לשונות המזרח וגם ש"ע בתוכן, בקובנה לבקר את בית הגימנזיום, שלח לקרוא אליו את מאפו ויגד לו כי מתענג הוא עד מאד לראות את פני האיש אשר ידיו כתבו את „אהבת־ציון". וכאשר הציג השר את המספר לפני ראש הגימנזיום אמר: „היהודי העני הזה המתגורר בעירך הוא מלומד גדול וסופר מצוין, שמימות הנביאים לא קם כמוהו סופר צחות בשפת עבר". סגנון דברי השר אל המספר — כפי אשר ימסרו לנו זקני המשכילים בקובנה, — איננו מדויק כל צרכו ויש בו גוזמא והפרזה. מאפו בעצמו מספר בהקדמתו לספרו „חוזי חזיונות" כדברים האלה: דעו לכם איפוא, כי שר־השכלת־העם אשר דבריו נשמעים בלמודים על ארץ רחבת ידים, ארץ רוסיא המעטירה, היועץ בדברי המלוכה, המיניסטר נאָראָוו, מבין שפת עבר לאשורה; וזאת היא תהלתו בקהל רב, כי פיו דבר אלי בהדר גאונו, ויאמר לי: „קראתי את ספריך, בחנתים, והנם כתובים בשפה ברורה, בשפת כתבי הקדש".

מובן מאליו כי דברי התהלה אשר השמיע המיניסטר, — אשר ידע מעט עברית ואולי גם קרא דפים אחדים ב„אהבת ציון", או שמע תהלתו מפי אחרים, — כי התהלה הזאת היתה יקרה בעיני הסופר ובעיני מוקיריו מתהלת מליצים ומשוררים עברים המומחים לדבר זה. מאפו אומר בהתפעלותו הילדותית: „ועד יום אחרון לא אשכח היום ההוא (אשר בו

דבר אליו נורוב), ודברי השר הגדול הרנינו את לבי, וענתה בי השירה הזאת:

— — — — — — — — — — — — — — — — —

הֵן שָׁלַח לְךָ (לשפת עבר) אֱלֹהִים מוֹשִׁיעַ וָרָב
יוֹעֵץ בְּדַבֵּר מְלוּכָה הַשַּׂר נָארָב;
יְבִינֶךָ יְכוֹנְנֶךָ וְאֹזֶן לְךָ יָעִיר;
דְּבַר מֶלֶךְ אַדִּיר יְכַלְכֵּל בִּתְבוּנָה,
בַּלְּמוּדִים יְנַהֵל יִרְאָה אֱמוּנָה —
וְלָךְ שְׂפַת קֹדֶשׁ פָּנָיו יָאִיר.

בקראנו היום את כל דברי השירה הזאת עד תומה, הנה בלי משים מתמלטות מפינו המלים: קטנות־המוחין!

כל ימי היות מאפו מורה בבית־הספר אשר בקובנה היה תלוי בדעת הדירקטור הנוצרי; וגורלו, גורל המורה, היה בידו בכל עת. ובעיני הדירקטור היה מאפו יהודי רך־לבב ונלעג־לשון בלי כל יתרון. אולם אחרי אשר השמיע המיניסטר את תהלתו של היהודי הזה נתעלה ערכו, של זה האחרון, גם בעיני ראש הגימנזיום ולא הביט עוד עליו בעיני בוז. —

ט.

עברו שנת האשר; פזור נפשו של המספר. מחלת אשתו; צל יגון פרוש על ביתו. רופאים ורפואות. מאפו לא השפיל את כבודו כמחברים אחרים. המספר היה תולה בדעת אחיו. עזית־הסופרים. נפשו של האמן הולכת ומתקדרת. נחמתו היחידה. מכתב מתתיהו אל המספר ותשובתו עליו. שני טפוסי־אנשים. חיי שעה וחיי עולם. הבינוניות וסמניה; איש הרוח ובעל דמיון. תענוגי היצירה הרוחנית וענויה. הגאוניות. האנשים הבלתי מצויים וקרוביהם. האמן בקרב האנשים. צל האדם האמתי; אדם העליון. גם בימי עניו ומחלתו שקד מאפו על עבודתו הספרותית. מאפו היה מושפע מהספר „מורה נבוכי הזמן". הוש היסטורי. שלשה דברים הרושים

לכותב ספורים מתקופת כתבי־הקדש. משכרתו של מאפו. צרה חדשה. הספור „חוזי חזיונות". אבדת הכתב־יד. —

„ודע כי הזמן ישים חסדיו כמוספים ורעותיו תמידים".

(רבי יהודה הלוי).

שנות אשרו ושלותו של מאפו לא ארכו. בשנת תר"ך החל המספר להתאונן במכתביו אל מכיריו על בריאותו המתמוטטת ועל פזור־נפשו. במכתבו לאש"פ מיום י"ב אייר תר"ך כתב בין יתר דבריו: „... אך רעיוני ממורטים וממושכים אל ארבע רוחות השמים, גם אין שלום בעצמי, ואולי ארחיק נדוד אל מעיני הישועה אשר בדרום צרפת ואת מלאכת־הדפוס אמסור לגיסי העלם המשכיל..."

מעת אשר ילדה לו אשתו החביבה עליו את בתה החלה לחוש מכאובים בגופה; ומחלתה התגברה עליה לאט לאט. מחלתה היתה תולדות השקויים והסמים אשר השקוה לרוב בהיותה תחת ידי בעלה הראשון עקרה י"ח שנה. הרפואות ו„הסגולות" הרבות הרסו מעט מעט את עמודי גויתה, ואחרי לדתה לא היה עוד שלום בעצמותיה. ומיום אשר דלל מקור בריאותה, הלך ודלל גם מקור השמחה בבית. צֵל יגון היה פרוש מעתה על נוה־האשר הזה.

מחלת אשתו אכלה גם כספו של המספר, אשר השתכר במדה מצומצמה, כי הוא פזר את רוב שכרו על רופאים ורפואות. גם הרופאים, אשר היו לפנים תלמידיו וישמעו מפיו את ראשית לקחם, לא נמנעו עתה מקבל שכרם מידי מורם זה, אשר רִפאו את רעיתו החולָה. תלמידיו, שרבים מהם היו גם לשולחנים, לא זכרו את מורם המסכֵּן בימי מחסורו. ספריו אשר הדפיס על חשבונו, ואשר השקיע בהם מלבד כספו גם את כל כחותיו וכשרונותיו, לא הביאו לו פֵּירות. מאפו לא השפיל מעולם את כבודו לחזור עם ספוריו על הפתחים בערי התחום, כמו שהיו עושים מחברים אחרים. בימים ההם. אמנם גם הוא

היה שולח את ספוריו למכיריו וגם לאנשים זרים, אבל לא כלם השיבו לו את מחירם. ומסבה זו היה אנוס להיות תולה בדעת אחיו מתתיהו, אשר תמכו בכל עת, והדבר הזה דכא את רוחו עד מאד. ובימים ההם חלה גם את ידו הימינית: אצבעותיה רפו, או כמו שהוא אומר בשפת־מליצים באחד ממכתביו: „אצבעותי למחלת העֲוִית הֻגשו". לפני מונח מכתבו של הסופר כתוב בידו השמאלית על נְיָר דק בעל צבע תכלת באותיות עקומות, אך ברורות כל צרכן. ומפני שהמכתב הזה, שיש בו מעט חמר ביוגרפי, לא נדפס עדין בשום מקום, הנני נותנו פה:

„לידידי האברך המליץ היקר אברהם שלום פרידבערג,

שלום.

„עיניך הרואות כי בשמאלי אני כותב לך והיא מתנהלת בכבֵדות, וימיני כלה מטה (?). אנא דבר נא עם המשכיל ה׳ פ. הצעיר אשר הואיל לקחת מידי 15 ספרי א"צ לחלקם בעירך ואין כל חזון. ואם לא מכרם עד כה יגדל נא חסדו להשיב לי את הנותרים כי לא נכחד ממך, כי את כל ספרי א"צ הוצאה שניה מכרתי לאיש אחד פעם אחת, והאחרים אשר היו לי ספו תמו; ומה ישמח לבי אם ישובו אלי אחרים תחתם להיות שמורים בידי לעת מצא. – חלק ראשון „אשמת שומרון" נשלם בדפוס ובעוד ב׳ ירחים יצא גם חלק שני ושלום לך, ושלום תגיד בשמי לה׳ פרומקין. ויתר דברי יגיד לך ידידנו המשכיל מהרמ"י קורלאנדסקי.

והנני בהגות אהבה ידידך ומכבדך אברהם מאפו".

מחלת ידו, כלומר רפיון אצבעותיו, נמשכה שנים אחדות, ומסבה זו היתה הכתיבה קשה עליו עד מאד, וכל מה שכתב בימים ההם כתב בידו השמאלית. והמצוקות האלה הקדירו את בהירות רוחו של הסופר. ומשעה שנפשו של האמן הולכת ומתקדרת, גם חכמתו ורוח קדשו הולכות ומסתלקות ממנו. מאפו לא היה אחד מאותם האמנים השואבים כחות חדשים ממקור צרותיהם, וכל מה שירבו המכשולים על דרך חייהם כן תתרומם רוחם ויגדל אמֶץ לבם.

נחמתו היחידה בימי מרודיו אלה היתה בתו הקטנה,

אשר ילדה לו אשתו השניה (בתו מאשתו הראשונה מתה בילדותה בבית אֵם־אִמה). בתו זו היתה שעשועיו יום יום, ובצפצוף קולה וגמגום מליה העבריות והצרפתיות, אשר שׂם אביה בפיה, החיתה את רוחו הכהה. ישיחות־הילדה המצויות הרגיעו תמיד את לבו הנשבר ותתננה לו כח לשאת את עול החיים ופגעיהם. בשעות המנוחה היה מאפו אוסף את שארית כחותיו לעבוד את עבודתו הספרותית. הוא התאמץ לגמור את הספורים וספרי־החנוך, אשר החל את כתיבתם מכבר הימים. אולם אחיו, מתתיהו, הוכיחו כפעם־בפעם במכתביו על עבודתו הקשה המכלה את גופו. אחד ממכתביו אלה נדפס בראש הספר „אמון פדגוג", וזה לשונו:

„בספרך החדש „אמון פדגוג" דמית לשמחני, בשגם היא מלאכה הצריכה לגופה, ולי מה יקרה המלאכה הזאת, לוּ ראיתיה נעשׂה על ידי אחרים, כי לא לך עתה עשות ספרים בעת עשות לנפשך. חמסי עליך אחי, ועצור במלין לא אוכל, לכן אוכיחך ואערכה משוגתך לעיניך: אני ראיתי מחלתך כי קשתה מאד, ואתעורר כפעם בפעם להחזיק בך באהבתי ובחמלתי, בהרימי לך כסף די כלכל מחלתך מספר ירחים ברחבה. ומה עשית אתה? לא שמת לבך לקומם הריסות גויתך, כי השלכת נפשך מנגד ותשם אל המדבר פניך, לגדור פרצות החִנוך ההרוס, ותזרע כספי על צחיח סלע להיות כמלקט שבלים בעמק רפאים, כי לא ישוב לך גם הזרע הזרוע. הברוב שנות עבודתך טרם תדע, כי בעבדך עבודתך לרבבות עם, אין מרבבותיהם חולה עליך כמוני? ואם אין שכר לפעולתך, למה תעמול ללא תודה? כי הרבית הזון בעם, ולא מצאת ממנו חזון לכונן ביתך. הן לא על עמך תחיה, ומה יועילו לך מהללי רבבות עם, היגהו ממך מזור?

„השיבה זאת אל לבבך ועזוב יגיעך אל אלה המתימרים בכבוד סופרים, כי לך אין עוד חפץ בו. רב לך עבוד עבודת מתנה לשקוד על תקנת בני ישראל; שקוד על טובתך ועל שלום נפשך, כי בשלומך שלום לאחיך אוהבך, הדורש שלומך וטובתך כל הימים, מתתיהו".

וזאת היא תשובת הסופר על המכתב הזה: „על הדברים הנמרצים האלה לא מצאתי מענה, כי מי יכזיבם? אף כי לא עלי תלונותיו, כי אשר היה לי לעשות הלא עשיתי, ואם לא כגמול נעשה לי לא פשעי ולא חטאתי היא".

מכתבו של מתתיהו מאפו מראה לנו שני טפוסי־אנשים, אף כי המה אחים, בני אב אחד ואם אחת, וגם ההבדל בשנותיהם מעט מאד. האחד הוא איש־מעשה ועסקן, ולפי דברי יודעיו גם „פִּקֵחַ", והשני הוא איש־הרוח, בעל־דמיון ורחוק מן החשבונות. הראשון שואל את השני: „ואם אין שכר לפעולתך, למה תעמול ללא תודה?" – מתתיהו מטעים את תוכחתו בדבריו, כי נתן כסף לאחיו החולה „באהבתו ובחמלתו עליו", וזה „כפוי־הטובה" מוסיף להקריב את כחותיו וכשרונותיו לבני עמו, לכן ישאלהו: „מה יועילו לך מהללי רבבות עם, היגהו ממך מזור?" – זאת היא שפת־המעשה, שפת הבינוניות אשר מעולם לא הבינה ולא תבין את שאיפותיו ומגמותיו של איש־הרוח. הבינוניות משגת ומבנת את מטרת העבודה ששכרה בצדה: „מזומנים", מטבעות מצלצלות, „טבין וּתקלין"; הבינוניות יודעת את מחיר „חיי־השעה", את מחיר הערכים והקנינים הממשיים שבשוק־החיים, אבל לא תדע ולא תבין את מחיר „חיי־העולם", את מחיר הערכים שאין היד תופסת אותם היטב. הבינוניות איננה יכולה להצדיק את מעשי האיש שהוא מאבד־עצמו־לדעת לאט לאט בשטה ובסדר, בשביל איזו תכלית רוחנית רחוקה וגבוהה.

אולם איש־הרוח ובעל דמיון כמאפו לא שמע את שפת־העסקנים. השאיפה התמידית, ההתאמצות הרוחנית, תענוגי־היצירה הרוחנית וענוייה הלא אלה הם הם החיים הממשיים של האמן, אשר כשרון־שדי יְחַיֵהוּ, וכל שאר הקנינים והנכסים הם בשבילו דברים עוברים, נפסדים, הבל שבהבלים.

יש חכמים האומרים כי „הגאוניות הוא המצב הטבעי של האדם". אולם המציאות והחיים מורים אחרת: הבינוניות היא היא המצב הטבעי של האדם, וכל איש העובר את גבולה כמתקומם ומורד, או כזר ומשגע יֵחָשֵׁב בעיני הבריות ונקה לא ינקה; הבינונים, ומספרם – לגיון, נקם ינקמו ממנו בגלוי או

בסתר, מדעתם או שלא מדעתם. ביחוד יסבלו האנשים הבלתי מצויים ושכיחים בהמון רב מכאובים רוחניים מידי הוריהם, אחיהם וקרוביהם, אשר מאהבתם וחמלתם עליהם יְעַנו את נפשם ויציקוה בכל מיני מצוקות, יען כי צר להם לראות את בחיריהם ועליוניהם מבזבזים את כחות גופם ואוצרות רוחם על עבודה, שמלבד שאיננה מביאה רְוָחים ממשיים עוד רדיפות וסכנות ברוכות בעקבה.

האמן בקרב האנשים אשר הִשם הטבע חוש ורגש הוא כאיש בקרב ההולכים על ארבע. האמנות, בהוראתה העליונה, יש בה מעין אלהות. שתיהן, האמנות והאלהות, בוראות; שתיהן בונות עולמות ומחריבות אותם. האמן שואף תמיד לשלמות והוא עולה ויורד, מתרומם ונופל, שמח ומצטער, בוכה כילד ושוחק כילד וחליפות לרוחו, אשר לא ידע מנוח. לא כן הבינוני: הוא פוסע בדרך החיים פסיעות דקות; מעולם לא יעפיל לעלות ההרה וגם לא ירד תהומות. הבינוני הוא זהיר בכל מעשיו ו„בעל חשבון" בכל הליכותיו. הבינוני הוא תמיד פקח, עושה כל מעשיו ועסקיו בשקול־דעת כגדול; אולם אף רגע אחד בכל ימי חייו לא יהיה כאלהים, אלהים החפשי בכל מעשיו, או כאחד מנביאיו. והבינוני הזה בדברו את אחיו הגדול, הנביא, החוזה אז רק מוסר ותוכחות בפיו, אז החכמה הנקנית בפרוטה מדברת מתוך גרונו. והאדם הבינוני, יהיה מצבו ותהיה השכלתו מה שיהיו, הוא רק מעין אדם, צל אדם, הקַריקַטורה של האדם האמתי, או רק החמר, הגולם של אדם־המעלה, והאדם־המעלה או – כמו שיאמרו כיום – „העליון" הוא האידיאל, האלהים של האדם.

* *
*

ואברהם מאפו לא שם לבו לתוכחות אחיו ולא שמע למוסר אוהביו וקרוביו, אשר יסרוהו בפיהם ובמכתביהם על עבודתו הקשה, וייעצוהו כי יניח את העט מידו עד אשר ישוב לאיתנו. גם בימי עניו ומחלתו שקד על עבודתו הספרותית. רעיונותיו

ורגשותיו אשר נולדו במוחו ובלבבו בימי שלותו ומנוחתו לא עזבוהו גם בימי דאגתו, ולא הרפו ממנו אף שעה אחת. בשנים ההן כתב את החלקים הראשונים של ה„עיט צבוע". בשנת תרי"ז הדפיס את החלק הראשון, ובשנת תר"ך מסר לדפוס בווילנה את החלק השני. בשנה ההיא הוא כותב לאש"פ: „... אך מה רבה היגיעה להוציאו לאור (את הח"ב מה„עיט צבוע")! הנה הוא בדפוס אחרי עמל אנוש – אך נמצא מבקר למחות כל צבע מזהיר ואין מבקר לתקן השגיאות בדפוס. רבים אוהבי בווילנא אשר בפיהם ובשפתם יכבדוני, ומי מהם יאמר: אנכי אשימה עיני על פעלך?" – גם את ספרי החנוך הכין בימים הרעים ההם לדפוס (ספרו „חנוך לנער" נדפס בווילנה בשנת תרי"ט) ויגמור את החלק השני של ה„אשמת שומרון". ומאפו היה בעת כתבו את הספור הזה מושפע במחשבותיו ויצירתו מהספר „מורה נבוכי הזמן" של קרוכמל, אשר הגה בו בשנים ההן בעיון רב ובתשקה גדולה. המספר היה בעל חוש היסטורי. למען דעת והבין את ההיסטוריה לא די ללמוד ולחקור את ספריה, תעודותיה ומצבותיה, כי אם גם, או יותר מכל, צריך לחוש אותה בהרגשה נבואית או, נאמר, פיוטית. וחוש כזה היה למאפו. לכן די היה לו רמזים אחדים בספר „מורה נבוכי הזמן", למען ירגיש ויחוש ולמען יראה בדמיונו כבאספקלריה מאירה את תקופת „הצמיחה והגדול", את מועד העוז והמפעל של אומתנו.

לכותב ספור מתקופת כתבי הקדש דרושים שלשה דברים: א) השקפה חפשית על התנ"ך. ב) עין בקרת לא־משוחדה בהבנת הקדמוניות ואמרות החוזים. ג) פרספקטיבה היסטורית. ואת הדברים האלה סגל לו מאפו במדה ידועה, אם גם לא גדולה, על ידי קריאתו העיונית בספר „מורה נבוכי־הזמן". קרוכמל השפיע מרוחו על מספרנו זה הרבה יותר מכל הספורים ההיסטוריים.

משכרתו של מאפו בבית־הספר אשר לממשלה היתה

כשלש מאות רובל לשנה, והסך הזה לא הספיק לביתו גם מחסוריו ההכרחיים. אולם מלבד מחסורו החמרי, אשר סבל בשנותיו ההן, מלבד מצוקות נפשו אשר הביאה לו התמיכה התדירית שהיה אנוס לקבל מידי אחיו – מלבד כל אלה באה עליו צרה חדשה, אשר מצצה את לשד חייו עד יום מותו. וזה הדבר: ימים רבים יגע, יגיעת הגוף והרוח, בכתיבת ספורו „חוזי חזיונות" (אשר לפי עדותם של מקורבי מאפו היה בן עשרה חלקים). בספורו זה תאר את ההריגות והרדיפות בימי חמֶלניצקי, את התנועה המשיחית בארצות המזרח, את שבתי־צבי ומעריציו, את תולדות התנועה הזאת הרעות ואת האסונות אשר הביאו על ראשי אחינו. מטרתו של מאפו בספורו זה היתה לא רק לתָאֵר את המחזות האיומים והנוראים של חיינו בימים ההם, כי אם גם להראות את הסבות והתנאים אשר הולידו את החסידות וגרמו להתפתחותה ולהתרחבותה בקרב בני עמנו. את הספור הגדול הזה, אשר בו התרַכז כח־יצירתו־הפיוטית של שנים רבות, שלח מאפו בשנת תר"ך אל בית־הבקרת לפטרבורג. כאשר נודע הדבר הזה להקנאים, שונאיו של מאפו, השתדלו על ידי הד"ר י. ז–ג, שהיה פקיד־הממשלה, לאסור את הדפסת הספור הזה, והדבר הצליח בידי זה האחרון. לפני מונח מכתב אחד של מאפו לאש"פ (אשר לא נדפס עדין) ובין יתר דבריו נאמר: „... קולי הצרפתי הוא קול מר צורח מפצעי ז–ג הנתעב והנאלח התולעת האוכלת את כל ... (המלים מטושטשות) כי הוא הדף את מחברתי „חוזי חזיונות" מאור אל חשך. כי בכל עשרו לא יאמר הון וידיו ..." (המלים מחוקות).

אחרי אשר הושב הכתב־יד מבית־הבקרת לידי מאפו ויאסרוהו לדפוס, שלחהו זה האחרון לשר־השכלת־העם נורוב (כי עד שנת 1862 היו עניני הבקרת נחתכים ע"י המיניסטריום להשכלת־העם), למען יקרא בו וישפוט אם יש בספורו דברים שהם כנגד חוקי־הדפוס. אולם יד הקנאים היתה גם פה באמצע, ועל ידי שליחיהם ועושי רצונם, שהיו מהירים וזריזים בדבר, נשתקע הכתב־יד בבתי הפקידות ולא הושב עוד לידי בעליו,

ועד היום אין כל זכר לו. האבדה הזאת דכאה את רוחו של הסופר, וברוב מכתביו אשר כתב מהעת ההיא עד יומו האחרון היה מביע את צערו הגדול על הדבר הזה. –

מאפו סבל רבות, בימי היותו מורה בבית־הספר אשר להממשלה, מידי הפקידים הגבוהים עליו במשרתם; והוא היה תמיד מן הנעלבים ואינם עולבים. הוא היה אנוס ללמד את השפה העברית לתלמידיו בביה"ס לא במדה ובדרך שקבע הוא, כי אם במדה, בשעור ובדרך שקבעו לו אחרים.

בנו אשר נמנה בעת ההיא, ימים מועטים אחרי גמרו את חק למודיו בחכמת־הרפואה, לרופא־המחוז בטֶלש שבפלך קובנה, – בנו יחידו זה היה בימים ההם כמעט גם נחמתו היחידה בחייו.

אולם הם התיַחסו זה לזה בלי חמימות ובלי חביבות יתרה, ורק לעתים רחוקות כתבו מכתבים זה לזה.

י

אברהם מאפו בקרית־פיטר. הזמירות בבית־השירה; „הנביא" של מאיר־בער. חוליה אחת מהאופירה. חליפות המראות. שובו מפ"ב. צרותיו ויסוריו מתגברים. בשנת תרכ"ג מתה עליו אשתו השניה. מאפו מתאר את מצבו באחד ממכתביו. תמונתו המוסרית. שיחות הקוראים ומכתבי הסופרים. מחלת ימינו. הכתיבה היתה חיי רוח של מאפו. מחשבתו לכתוב ספורים חדשים. נר כינרונו העלה את להבו בטרם יכבה. מאפו נחלה במחלת־האבן. הכנותיו לנסיעתו לחו"ל. אחיו קראהו לבוא אליו פריזה. בירת־צרפת בעיני משכילי נהדור ההוא. מאפו בקניגסברג. ספרו „אמון פדגוג". גסיסת חייו הגופניים; מבקריו. הסכמת הד"ר פריישטאדט. מכאוביו ויסוריו של המספר, חלומותיו וחזיונותיו. הגגינות העבריות ממתיקות את מרירות חייו של הסופר בימיו האחרונים. נשימת המות; הימים האחרונים. ביום הכפורים מת הסופר; קבורתו.

לוית סופר עברי. מצבת מאפו. קינתו של יל"ג על מאפו.
הספדים קצרים ומליצות ארוכות. —

בראשית שנת תרכ"א אחרי אשר יצא לאור החלק השני מה„עיט צבוע" קראהו אחיו, מתתיהו, לפטבורג לשבת בביתו שבועות אחדים ולהוציאו מצרותיו לרוָחה. עיר הבירה עשתה על הסופר רושם חזק עד מאד. הוא היה כבן־כפר, במובן הפשוט של המלה הזאת, שבא לכרך גדול ומתפעל מכל מראה עיניו ומשמע אזניו. כל אשר ראה וכל אשר שמע „בתדמור הצפונית" היה חדש בעיניו. במכתביו לרעיו ספר „אותות ומופתים" מקרית־פיטר, אולם לא מצא מלים בעטו לתאר כמו את רגשית לבו. ממכתביו אלה נכר כי לא הכיר כראוי את סגלות פטרבורג המיוחדות לה לבדה, והנה מבדילות בינה ובין יתר ערי הבירה. מכתביו אלה מזכירים אותנו את ההתפעלות הכפרית של ב. מנדלשטם בספרו „חזון למועד", בתארו את מאסקוי.

הזמירות אשר שמע מאפו בבית־השירה (אָפּערנהויז) הזכירוהו את ימי נעוריו, אשר רדף בהם אחרי הזמירות והנגינות של החזנים וכלי־הזמר. כאשר שמע הסופר את האופירה „הנביא" של מאיר־בער, היה שבע ענג והתפעלות־פיוטית לבלי־קץ. חוליה אחת מהאופירה הזאת נחרתה עמוק בזכרונו, ובכל פעם אשר היה שקוע במחשבותיו או נִשא על כנפי דמיונו היה מזמר פסוקים מ„הנביא". כירח ימים ישב בבית אחיו בפטרבורג, ועל ידי חליפות המראות, שנויי־המחזות וארחות החיים החדשים, אשר ראה הפעם, כמעט חזקו עצביו ההרוסים ובריאות־גופו הכללית הוטבה. ע"ד שבתו בפטרבורג כתב לידידו אש"ף, ביום י"ח שבט תרכ"א, בין יתר דבריו: „... רבות השתרגו עלי, וירח ימים השלכתי כל סבל שכמי, ישבתי כל העת ההיא על גפי מרומי קרית מלך רב פ"ב. עיני ראו כל שכיות החמדה, ואזני שמעו נגינות משחקים על גיא חזיון! כל לילה היו לי חליפות ענג,

הן קול שרים ושרות יחיה רוחי ויעוררנה למליצה נשגבה. ומה טוב מראה עינים ומשמע אזנים מרוממי־נפש לאיש אשר רוח בו! גם הליכות עולם דרושות מאד לחפצו..."

בשובו מפ"ב לביתו התגברו צרותיו ויסוריו. רעיתו שכבה על ערש דוי ורעים נאמנים, מסורים לו בלב ונפש, לא היו בקרבתו. על החיים וצרכיהם הפשוטים הכבידו עליו עד מאד. בכל זאת התגבר על פגעיו ויכשיר את החלק השלישי מה„עיט צבוע" לדפוס. הנפשות העושות בספורו זה לקחו כל כך את לבו, עד כי שכח לעתים קרובות את מחלתו ואת מחסורו. המציאות הממשית התחבאה ונעלמה מפני דמיון המספר. בקיץ שנת תרכ"ג מתה עליו אשתו השניה האהובה, והוא נשאר בלי חברה בחיים, בלי אם ליתומתו הקטנה ובלי „בעלת־בית". אז הרגיש הסופר את הבדידות בכל תקפה. את מצבו בעת ההיא הוא מתאר באחד ממכתביו (שלא נדפס עד היום בשום מקום) לאש"ף. ואלה המה דבריו:

Kovno 10 Dec. 1863.

„פרידבערג מליצי היקר!

„דבריך האחרונים ולא הראשונים הגיעוני. את טרדתך אתה משמיע ואל טרדתי הכפולה והמכפלת לא תשית לב להצדיק דומיה לי, החפשי אני בארבעה הירחים אחרי מות אשתי הטובה? הן אנכי נותרתי בדד גלמוד. את בתי תהיה שלחתי ראסיינה, שמה אשלח לה כסף לכלכלה ולהורותה. ואנכי עזבתי משכנות מחמדי לשבת בצר מעון בחדר בבית אחותי הפוקחת עיניה על כל אשר לי, להכין ארחתי ולכבס בגדי פשתי.

„שלשה שבועות חליתי מעצב ויגון, כי מי ישיחני ומה תנחמני? לרגעים אשפכה עלי נפשי בזכרי הימים אשר ישבתי בית חבר ובראותי עתה עזובת ביתי. הינחמני עמל רוחי אשר פרי לא ישוה לי? כי מה בצע ביגיעי אשר הרימותי מתנה לבני העניים דורשי חכמה כי טוב עשיתי? ומתי אעשה לביתי? הן שלשה חלקי ע"צ לא השיבו לי רק זרעי אשר זרעתי

ברמעה. ומה תקותי מן האחרון אשר לא אדפיס עוד ממנו רק 1,200 כמספר חלק הג׳, כן נתנו המוציאים לאור בכל החלקים מגרעת! ומה לעשות? מדוע תחשה ממני ולא תודיעני משפט אשר יוציאו הקוראים על החלק הג׳ ומה ספר כתב איש ריבי? היניף שבט בקרת על פי משפטי הרהעטאריק, העסטהעטיק והדראמאטיק, אם רק ישכיל פיהו בהרפות ובגדופים ויחרץ לי לשונו. אך יקרא, יצעק, ונחר גרונו באין שומע קול ענות חלושה, ואנכי אעבור בטח. הן פעלי לפני שמש ינון, וספרו כרקב יבלה, לא תשורהו עין, כי מה תצפצף אמרתי מעפר? יאחז בנסנסני מטעי, יעלה בו כרמש ויחיה מטל אשר ילין בקצירו, אנכי לא אשית לבי לו.

„בני הדאקטאר ישב עמדי ירח ימים והוא נוסע לעיר טעלש אל מקום זה יסד לו האדון הגובערנער להיות שם רופא המחוזי. ברוך ד׳ כי החולים הדורשים בו יהללוהו וכל חכמי הרופאים ישימו לו כבוד. כן ישלח ה׳ עזרתו על ידו לכל החולים הלוקחים ממנו רפאות, ויעלה ויצליח.

„לא טוב לי שבת לבדי ונכבדות ידברו בי נכבדים, אך אין את נפשי לקחת לי אשה צעירה לימים, כי אם בת ארבעים ומעט יותר אשר תהיה בגפה ושלמה בגופה, כי רבת שבעה לה נפשי מאשתי ז״ל החולה, אשר מחלתה אכלה יגיעי בכל פה.

„בהניח לי ה׳ מעצבון רוחי אשלים חלק ד׳ ע״צ והיתה פעולתי שלמה. את ברכתי אשלח לך בשלחך לי מחיר ספרי אשר קבצת בטובך, ושלום וברכה לך מאת ידידך ומכבדך דורש שלומך וטובתך

אברהם מאפו״

במכתבו זה נתן לנו המספר קוים נאמנים לציור תמונתו המוסרית. על הקוים האלה יש להוסיף ולהמשיכם הלאה, אבל אין לגרוע מהם. מאפו לא נשא אשה שלישית ויבלה את שארית שנותיו בגפו.

בשנת תרכ״ד יצא לאור החלק השלישי מספורו „עיט צבוע״, והמספר מצא מעט תנחומים לנפשו במכתבי־התהלת

אשר קבל מידידיו ע"ד המהות החדשים שבחלק הזה. שיחות הקוראים, הטובות והרעות, מכתבי הסופרים והמבקרים, שברובם לא היתה אף הערה צודקת אחת, שהיו מלאים או חנופה גסה והתפעלות טפשית או עקיצות־קנאה ומהתלות־שנאה, – כל הדברים האלה העסיקו בימים ההם את מיחו ולבבו במעט עד בלי השאיר בהם מקום לרגשות ומחשבות אחרות. בשנת תרכ"ה יצא ספורו „אהבת־ציון" לאור במהדורה שניה, והדבר הזה שמח את רוחו הכהה א).

בראשית שנת תרכ"ו התגברה עליו, נוסף על חלישות־גופו הכללית, עוד הפעם מחלתו הישנה: „עֲוִית־הסופרים", והיא התכַּוצות מיתרי אצבעות הכתיבה וכאב חזק בהן בשעה שהן אוחזות את העט. למחלה זו יש רק רפואה אחת: לעזוב את העט. אבל הכתיבה היתה חיי רוחו של מאפו; העט היה אצבעו הששי, חבר־חייו וכלי דמיונו. לכן הוסיף לכתוב, למרות פקודת הרופאים, גם ביד כואבת ורועדת וכתבו, שהיה תמיד נאה מאד, אותיותיו עגולות, שלמות וברורות, – כתבו זה היה בימי התגברות מחלת־אצבעותיו מקוטע ומסובך. וכתבו זה היה עוד יותר מקולקל בעת אשר התאמץ לכתוב בידו השמאלית, בשעה אשר לא היתה לו כל אפשרות לכתוב בידו הימינית.

כאשר הרפתה ממנו מחלה זו עלתה במחשבתו (לפי דברי בנו הד"ר אלי באחד ממכתביו) לכתוב ספורים חדשים וגדולים. ראשו נמלא עתה רעיונות ותכניות ולבו רגשות חדשים. המספר הגיד לבנו כי ספוריו החדשים אשר נבראו עתה בדמיונו יעלו

א) הספור „אהבת ציון" נדפס במהדורה שלישית בשנת 1868, אחרי מות המספר, ובמהדורה רביעית בשנת 1873 ובמהדורה החמישית בשנת 1896 בורשה. אלה הן המהדורות הנודעות לי; אבל אין אני יודע את מספרן האמתי. לפני שנים אחדות העתיק הד"ר ש. מנדלקרן את הספור הזה לשפת אשכנז, ויקראהו בשם "Thamar".

ביפים האמנותי ובתכנם על ספוריו הראשונים. נר כשרונו העלה את להבו בטרם יִכבה. אולם תוחלת המספר לחדש את עבודתו הספרותית ביותר עצמה נכזבה. בסוף שנת תרכ"ו התגברו יסוריו, כי חלה במחלת־האבן (שטיין־קראנקהייט) וכחותיו הדלים הלכו הלך ורפה. שקידתו העצומה, במשך שנים רבות, בתור מורה ובתור סופר הרסה את עמודי גויתו לאט לאט. בהקדמתו לספרו „חנוך לנער" אומר מאפו כדברים האלה: „ידעו נא כי בכל המחוזות אין איש אשר עמל ויגע להורות נערי ישרון לשונות כמוני, וזה לי יותר מעשרים וחמש שנים אשר אני עובד עבודתי, וכל יודעי יעידוני כי שקדתי תמיד להקל דרך הלמודים".

בכל ימי בריאותו לא הִתאוה מאפו מעולם לנסוע לחו"ל ולראות את התבל ויושביה. הוא אהב את תחומו הצר והקֵן אשר אִוה למושב לו. היהודי הרוסי של הימים האלה היה נוסע לחו"ל: אם לדרוש ברופאים או למות שם באחד בתי־החולים. גם מאפו החל לחשוב מחשבות על אדות הנסיעה לחו"ל, רק אז כאשר ראה כי לשוא ירפאוהו הרופאים בקובנה. ובהיות הכסף דרוש לו מאד לנסיעה זו שלח מכתבים למוכרי־ספרים שונים ויציע לפניהם לקנות מידו את כל האֶכּסֶמפּלַרים מספוריו הנמצאים בביתו בעד חצי המחיר. אולם הדבר הזה לא עלה בידו כל כך מהרה והכנותיו לנסיעה זו נמשכו חדשים רבים. — בימי הפסח תרכ"ז חזקה עליו מחלתו ויהי נוטה למות, אולם בימי האביב התחדשה כמעט בריאותו.

ובקיץ שנת תרכ"ז קרא לו אחיו מתתיהו לבוא אליו פַּריזה, לראות את התערוכה הגדולה של כל העמים. מאפו אהב מעודו את סופרי צרפת המיוחשים, ופסוקים רבים מספריהם היו שגורים בפיו; ומיום עמדו על דעתו היתה בירת־צרפת כאבן־חן בעיניו, כבעיני כל משכילינו של הדור ההוא, כמכון צדק ומשפט עולמים וכנוה החכמה והאמנות

היפות. לכן שמח כילד קטן על מכתב אחיו אשר הבטיח לשלוח לו את הכסף הדרוש לנסיעה זו, כאשר יעידו מכתבי הסופר. אולם בעוד אשר הוא מכין עצמו לדרכו, ובעוד אשר הוא מצפה ליום המאושר אשר בו יראה את חלומו בהקיץ: את בירת־התבל, כל סגלותיה ומחמדיה וכל אוצרות התערוכה, פרי תבואת ההשכלה וההשתלמות של כל העמים הנאורים – בעצם העת ההיא חלה במעיו. אז החליט בנפשו לנסוע ראשונה לקניגסברג למען יעשו הרופאים המומחים נתוח במעיו, ובאשר ירפא מעט ילך פריזה אל אחיו.

אולם בבואו, בסוף שנת תרכ"ז, לקניגסברג התגברה עליו מחלתו מיום ליום וכחותיו דללו. אבל גם בעצם ימי מחלתו העזה לא שכח את עבודתו הספרותית: הוא הדפיס שם את ספרו „אמון־פדגוג", אשר בו כתובה שטתו שעל פיה הורה שפת עבר לתלמידיו הלכה למעשה. הסופר קרא על ערש דויו את עלי־ההגהה ויעשה בהם את התקונים הדרושים. זאת היתה עבודתו הספרותית האחרונה.

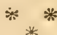
בקניגסברג בקרו את הסופר החולה אחדים מבני ארצו אשר התגוררו בעיר ההיא, וגם אחדים מהמלומדים שביהודי אשכנז. אלה האחרונים התפלאו על כשרונותיו וענוָתו של המספר העברי. החולה היה מדבר הרבה עם באי־חדרו על אדות הספורים החדשים אשר עלו במחשבתו ועל אדות חזיונות ומעשים מימים עברו. גסיסת חייו הגופניים קדמה לגסיסת חייו הרוחניים. הד"ר מ. פריישטאדט התודע אל מאפו בקניגסברג בימי חליו ויכתוב מכתב בשפת אשכנז שהוא כעין הסכמה אל הספר „אמון פדגוג", וגם נדפס בראשו. ויען שאני מוצא במכתב הזה אופן התיחסותו של הד"ר פריישטאדט, יהודי־אשכנזי, אל הסופר העברי יליד־התחום הנני מעתיקו עברית:

„המלומד העברי המצוין והמליץ האדון אברהם מאפו מקובנה נותן בספר הקטן המונח לפנינו דרך־למודים נעלת לנערי ישראל ללמוד את שפת קֹדש הלכה למעשה; דרך־למודים כזה לא היה עוד כמוהו בספרותנו־הלקחית עד היום הזה. הספר הזה הוא גם ספר־דקדוק וגם ספר־חנוך יחד

והוא מנהל את התלמיד ומרגילו לשמש בכללי השפה היותר חמורים. הדוגמאות הרבות נבחרו באופן מוצלח ולא יִשגבו מבינת הנער. הספר המצוין הזה יביא תועלת וברכה מרובה, אם ישתמשו בו המורים כראוי, לא לבד בארץ רוסיה, אשר למענה נועד, כי אם גם בכל הארצות אשר עוד לא חדלו בהן ללמוד את השפה העבריה. מי יתן ויֵרפא המחבר רב־הפעלים בעזרת אלהים וחסדו ממחלתו הממושכה, ויזכה ליהנות הרבה מפרי ספרו זה החדש!

ד"ר מ. פריישטאדט".

קאֶניגסברג, 22 ספטמבר, 1867.

בשבועות האחרונים לחדש אלול תרכ"ז חזקה על הסופר מחלתו, והמטה אשר עלה עליה הפעם לא ירד עוד מעליה. את מכאוביו ויסוריו סבל במנוחה רבה. דבוריו עם הבריות אשר היו בקרבתו בשעת מחלתו היו בנחת ובנעימה. ומיום שעלה על מטתו עד יום מותו לא סר מעליו, כמעט כל אותם הימים, מוקירו ומעריצו החזן של עדת ישראל בקניגסברג ר' אלטער וויינטרויב, שהיה בר־אורין וחובב הספרות העברית החדשה. החולה היה מספר להחזן ע"ד חזיונותיו שכבר כתבם ואשר הוא חושב לכתוב אותם אם רק יתחזק מעט. הסופר לא ידע כי קרוב קצו ויחלום את חלומות העתיד. והחזן היה מזמר לפני החולה את טובי זמרותיו ותפלותיו בנוסח ישן ומקובל „בכל תפוצות ישראל", והנגינות העבריות והעתיקות האלה היו ממתיקות את מרירות חייו של הסופר בימיו האחרונים. שלשה ימים לפני מותו הביע הסופר, אשר החל לחוש את נשימת־המות, את צערו הגדול לפני וויינטרויב זה, על כי לא יזכה לראות בדפוס את החלקים האחרונים מה„עיט צבוע" והלקוטים שנשארו בידו מה„חוזה חזיונות", וידאג לגורלם גם בעת אשר מחשבותיו החלו להתבלבל.

וביום הכפורים שנת תרכ"ח יצאה נשמתו של אברהם

מאפו ושבה לעולם החזיונות של יוצרה .

מר א. ש. פרידברג מספר לי באחד ממכתביו כדברים האלה : „. . . בזמן יציאת נשמתו (של מאפו) ביום הכפורים בשעת „הנעילה", היה אצלו החזן אלטוניו הקניגסברגי ואחד הסוחרים ממשכילי עירי, חיים וואלף גאלדבערג, — שניהם הלכו לעולמם. – האחרון הביא לי ברכה ממאפו אחרי מותו, וישבע לי נגדה נא לעיני כל רעי ומיודעי, כי ברגע האחרון לחייו זכר אותי לטובה, ובשם „הר־שלום, הר־שלום" יצאה נשמתו" .

ביום י"ב תשרי הובל לקבורות, ומעטים היו המלוים את סופרנו אל בית־עולמו. בין המעטים האלה היה החזן וויינטרויב הנזכר עם כל משורריו, וישירו את פסוקי בן־ישי הנהוגים בקול מנגינה עצובה מאד. גם המטיף ב. של עדת ישראל בקניגסברג היה בין המלוים את המת; אולם הוא לא הספידו ולא הוציא מפיו אף מלה אחת, אף כי דרכו היה לשאת קינה, הגה והי, המלאים שבח ותהלה, על כל מת ומת, אשר יורשיהם שלמו לו לפי לוח־התשלומין הקצוב לזה. מספרים כי המטיף בקש עשרים וחמשה מרק בעד הספד על מאפו; אולם בקניגסברג לא היה אף אחד מקרובי המת אשר יוציא מכיסו את הסך הזה, לכן לא חפץ „הרועה" להוגיע מעט את כלי־מבטאו בחנם.

זאת היתה לוית סופר עברי...

עד היום לא נדפס הנוסח שעל מצבת מאפו, לכן בקשתי את סופרינו הזקנים וגם את קרובי הסופר המנוח להודיע לי את הדברים החרותים על קברו, אבל גם איש מהם, – ולא גם הד"ר ל. מאפו בנו של מספרנו, – לא ידע דבר. אז פניתי בבקשתי זאת אל החזן הראשי בקניגסברג ע. בירנבוים, והוא בחבתו לספרות העברית מלא תכף ומיד את בקשתי, וילך אל בית־העלמין להעתיק למען ספרי זה אות באות את הנוסח

שעל גבי מצבת סופרנו, וישלח אלי את הדברים המעתקים. וזה נוסח המצבה:

פ״נ

החכם הכולל והמליץ הנפלא הר״ר
אברהם בן יקותיאל מאפו
ז״ל, נולד בקאוונא בעשרה
בטבת שנת תקס״ח, ונפטר בקאֶניגסבערג
ביוה״כ שנת תרכ״ח, ונקבר ביום י״ב תשרי.
דורות חלפו ודורות יבואו
זכרון ספריו לא יסוף
ומליצתו הטהורה לעולם עומדת.

Hier ruht in Gott
Abraham Mapu aus Kowno
Verfasser mehrerer berühmter
hebräischer Werke geb. 1808
Gest. zu Königsberg 9 Oktober 1867.

בירנבוים מודיעני במכתבו האשכנזי עוד את הדברים האלה: „קברו של אברהם מאפו הוא בבית־העלמין הישן בשורה 66 מספר 25. מסביב לקבר עשויה סריגת־ברזל (Gitter) וכתבת המצבה היא על לוח־ברזל יצוק, וגם אותיות הכתבת יצוקות. חלוקת השורות שעל גב הכתבת וכן סמני־ההפסקה מסרתי בדיוק״.

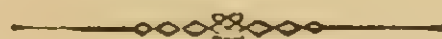
הסופר השאיר אחריו בן אחד ובת אחת. ע״ד הבן כותב לי מר א. ב. וולף מקובנה באחד ממכתביו: „... בנו יחידו של הסופר המנוח ה׳ יהודא ליב ז״ל היה רופא מומחה, ובתור רופא הצבא עלה למעלת „קאלעגיענראַט״, אך גם הוא היה איש חלש וימת בשנת הששים ושלשה בערך (בשנת תרנ״ז) בקובנה, ויקבר בכבוד גדול ואחריו כל אדם ימשך מאחינו ומן הנוצרים גדולי הערך ושרי צבא... כי מטבעו היה איש מרוצה לעם ורופא מומחה...״

משוררנו יל"ג היה הראשון אשר הספיד (ב„המגיד" גליון מ"א שנת 1867) את מאפו. והננו מביא מקומות אחדים מקינתו על הסופר: „... ספריו אהבת ציון, עיט צבוע, אשמת שומרון מפורסמים וידועים לכל: המה יעידו על רוחו הכביר לברוא עולמות בכח דמיונו וברות פיו כל צבאם, על רוחב ידיעתו בדרך חיי אבותינו הקדמונים, במנהגיהם ובנמוסיהם בעוד היותם על אדמתם. שפתו יפה וברה כשפת ספרי קדש, מושכת ולוקחת נפשות. אחד היה אברהם מאפו בספורים נעימים ובחבורים יקרים כאלה, וכלי חמדה אין ערוך לו אבד לנו במותו. ולי אני הכותב אבד אוהב דבק מאח, אשר מיום היותי היתה נפשי קשורה בנפשו, וזה לי שמונה עשרה שנה.

„אי הלשון הממהרת להורות אמרי שפר –
איך עתה לוחכת את העפר!"

מלבד ספריו הנזכרים הוציא עוד כמה ספרי חנוך טובים ומועילים, כמו „חנוך לנער" „הויזפראנצאזע"; ועוד בקיץ הזה בשכבו על ערש דוי עסק בהוצאת ספר ראשית הלמוד בשפת קדש על דרך שטתו של אללענדארף..."

בהודע דבר מות מאפו למעריציו הרבו לקונן עליו כל אחד בביתו ובחוג רעיו הצר, ומה"ע העברים הקדישו לו הספדים קצרים ומליצות ארוכות, ויאמרו: דַי. ואף אחד מהם לא הדפיס אחרי מות מספרנו זה מאמר ע"ד חייו, תכונתו וספוריו, מהותם וערכם. –

חיי אנשי השם.

אברהם מאפו

חייו וספריו.

מאת

ראובן בריינין.

ספר שני.

הוצאת „תושיה".

פיעטרקוב. תר"ס.

בדפוס שלמה בעלכאטאווסקי.

АВРААМЪ МАПУ.

Біографическій очеркъ

Р. Брайнина.

(съ портретомъ).

Книга II.

Изданіе „ТУШІЯ".

ПЕТРОКОВЪ. 1900.

Типографія Ш. Белхатовскаго.

Дозволено Цензурою,
Варшава 25 Января 1900 г.

יא.

הסופר הוא יותר מספריו. תעודות אנושיות. מאפו למד פלוסופיה. הוא איננו מבדיל בין אפשר לנמנע. הוא היה מרחיב את ההשכלה באמרי פיו. הוא היה חי בעולם הדמיון. התיחסות ההמון אליו. הד"ר ל. מאפו ע"ד אביו הסופר. — א. ש. פרידברג ע"ד א. מאפו. סבלנותו של מאפו. מקרים אחדים. אהבתו לסגנון הדבור הפשוט. שנאתו להמשכילים המתרחקים מעל עמם. אברהם קפלן ע"ד מאפו. הסופרת מרים מוזסזון ע"ד מאפו. הוא מקשה לכתוב.

צונץ היה אומר למכיריו: „היודע את ספרי – אפס קצי ראה וכֻלי לא ראה". אני חושב, כי רוב הסופרים יכולים להמליץ על נפשם פתגם זה. הסופר הוא יותר מספריו; הספרים הם רק חלק מנפשו, קֶרֶן מאורו הפנימי. לכן בבואי לחקור את עצמיותו של אברהם מאפו ומהותו הרוחנית לא אמרתי דַי לנפשי בספוריו ומכתביו המונחים לפני, כי אם גם פניתי אל קרוביו, רעיו ומכיריו אשר עודם בחיים, לדרוש מפיהם ע"ד כל הידוע להם מחיי הסופר; ואת „התעודות האנושיות" אשר אספתי על יד הנני נותן לפני הקורא.

הד"ר יצחק פיינברג מקובנה, שהיה בנערותו אחד מתלמידיו של מאפו ואח"כ אחד מידידיו, מתאר את הסופר המנוח בדברים כאלה:

„מאפו היה איש שקרא ושנה הרבה לא רק בספרי־המופת של הספרות האשכנזית, הפולנית והצרפתית ובספריות אחרות, כי אם גם בספרי פלוסופיה של קַנט ואחרים. אמנם הוא לא ירד לעֹמק

דעתו של קַנט, אבל הרבה לקרוא בספריו וללמוד את ספריו וטע במה שטעה. אחרי כן נגרר הרבה אחרי דעותיו של שֶׁלינג וביחוד מצאו חן בעיניו דעותיו של הֶגל. מטבעו היה מאפּ נות ומוכשר לקבל השפעה מהֶגל וההולכים בעקבותיו, בהיור בעל דמיון עז וחזק, בונה עולמות ומחריבם. ומטעם זה נמש בימי נעוריו אחרי חכמת הקבלה.

הוא חלה רוב ימיו במחלת־העצבים, ודמיונו היה ע תמיד. הוא היה איש תמים מטבעו, רחוק מאד מעולם־המציאות ובהויות העולם לא היה מבדיל בין „אפשר" ל„נמנע". לכן היו מתאונן תמיד על ראשי העם על שאינם משנים בחיי העם אשר אהב בכל נפשו, את כל הצריך שנוי לפי רוח העת; ב לפי דעתו אין הצורך מרובה מן היכלת, ומה שיש בו צרך יכולים אנחנו להספיקו אם אך נחפוץ. לכן נקל היה לו לברוא ברעיונו איזו בריאה ולהאמין אח"כ בתמימותו במציאותה, ואנ באו אליו הבריות ויאמרו לו כי הדבר אשר ברא בדמיונו איננ כלל במציאות, לא האמין להם ועמד על דעתו. לא קש היה לו להשקיע את עצמו באיזו תקוה רחוקה מן האפשרות ולהאמין בכל לבבו כי עתידה תקותו זאת לצאת אל הפועל. ומסבה זו חשבוהו רבים, שלא הבינוהו, לשוטה. אבל באמת היה מאפו חכם גדול שחי למעלה מזמנו.

פעם אחת שלח לי מאפו את ספרו „אהבת ציון" ויכתוב מה שכתב לכבודי, כבוד תלמידו, ויברכני בברכה מרובה. בסוף דבריו בקשני לבקר את קברו אחרי עבור שנה, יען כי האמין בכל לבו כי מות ימות אחרי מספר ימים מעת כתבו את הדברים על ספרו, אף כי, כנודע, היה חַי עוד שנים רבות אחרי הדברים האלה.

אנכי הייתי לְמַה שהנני עתה רק הודות למורי אברהם מאפו – שהיה נקרא בפי בני עירו „אברהם'קע יקותיאל'ס" –, כי יותר מאשר פקח את עיני בני דורו על ידי ספריו ויותר משהועילו ספריו בכלל להרבות השכלה בישראל היה מרחיב את ההשכלה באמרי פיו בחברת תלמידיו, מכיריו וחבריו. הורי שכרו לי את מאפו רק ללמדני מעט רוסית ומעט אשכנזית

בדי שעור כתיבת אדריסה על גבי מעטפת מכתב , וגם מעט עברית די כתוב מכתב בסגנון „אהובי־ידידי" הידוע, אבל באשר הכיר בי מורי זה כי יש לי כשרונות החל לעורר את תשוקתי ללמודים ויקדיש לי זמן רב, לא לפי ערך השכר שקבל מהורי, ובעזרתו ועמלו שקדתי על למודי ועשיתי בהם חיל, עד כי סוף סוף נכנסתי להאקדמיה לחכמת־הרפואה.

אם נשים את לבנו אל הזמן והסביבה שחַי בהם הסופר האומלל הזה, הנה לא אפריז על המדה אם אומר: ראוי היה מאפו כי יודעי ערכו יכרעו ברך לפניו. הנני אומר כיום את הדברים האחרונים האלה לא על פי הרושם שעשה עלי מאפו בימי ילדותי, כי אז לא הבינותי כלל את ערכו של המנוח, אבל הנני אומר את אשר אמרתי על פי הרושם שעשה עלי הסופר אחרי גמרי את חֹק למודי, כשהייתי לאיש שקנה לו השכלה במדה מרובה או מועטה, והוא היה יוצא ונכנס בביתי. אז רק אז נוכחתי כי אדם גדול עומד לפני. אז יכולתי לדבר ולשוחח אתו בכל דבר חכמה, עיון ובקרת כאות נפשי, כי ידיעה היתה לו בכל הענינים האלה א).

מאפו היה חכם גדול, איש שלא רבים היו כמוהו בדורו, איש שהיה חי בעולם הדמיון והאצילות. ההמון החכם בעיניו היה יכול באמת לשום מכשולים לפניו במקום שהדברים היו נוגעים לענינים ממשיים שהיה כעִוֵר בהם, לכן חשבוהו רבים לאיש שאינו מן הישוב וגם לטפש. ההמון לא ירד מעולם לסוף דעתו של מאפו, לכן היה זה האחרון מטרה לחצי לעגו ורדיפותיו.

מאפו היה בעל לב טוב ורחמן מאין כמוהו. הוא היה עני כל ימיו; בגדים יתרים לא היו לו מעולם, בכל זאת היה פושט מעל בשרו את כֻּתנתו, שלא רבות היו לו, ונותנה לעני.

א) הסופר הנכבד מר א. ש. פרידברג מעיד לי באחד ממכתביו דברים המתנגדים לזה, כי קריאתו של מאפו בלשונות העמים היתה רק במקצוע דברי־הימים. גם בספורים לועזיים, חוץ מאלה שחשבם לקלַסִיִים, לא היה קורא בחששו פן ישתנה טעמו הספרותי על ידיהם לרע.

חלק מלחמו הצר היה נותן בכל עת לדל. את פרנסתו מצא מהוראות שעות וכל כחותיו הגופניים והרוחניים היו מסורים לעבודתו זו; ושכרו היה מצער מאד. אם היה בין תלמידיו נער יודע מעט עברית התאמץ לקרבו אליו, ללמדו, להשכילו ולעשותו מלומד ויאמן בכל פעם כי יצלח בידו הדבר הזה. אולם ברבים, כמובן, טעה ועמלו היה לשוא. הרחבת־ההשכלה היתה חיי רוחו.

בקצרה: מאפו היה אדם גדול ואחד מראשי אבות ההשכלה העברית בארצנו. פירושה של ההשכלה היה בעיני האנשים האלה: השכֵל וידעֹ, קנות דעת ובינה, למד שפה ולשון. רבים רבים מאד העמיד הסופר המנוח על דרך החיים ושמו היקר מברך בפי כל אלה תמיד".

הד"ר ל. מאפו מתאר את אביו המנוח, באחד ממכתביו אלי, בדברים מועטים כאלה: „הקוים היסודיים שבתכונת אבי המנוח המה: רגש הישר ומדת הרחמנות. הוא היה בעל לב טוב, רחמן, עושה חסד לבריות, צנוע וענָו בהליכותיו. הוא היה בעל לב רגש. הדבר היותר קטן היה נוגע עד לבו ומביאו לידי דמעות".

הסופר מר א. ש. פרידברג מציֵן את תכונת סופרנו בדברים כאלה א): „עטו היה חד וידקור בו את הקנאים והמופקרים, אולם לשונו היתה רכה והליכותיו עם הבריות נעימות. בדברו את איש לא הרים מעולם את קולו ולא התרגז. פניו ועיניו הפיקו טוב־לבבו, רעותו ותמימותו אשר יקר היה למצוא כמוהם; עליו הננו יכולים באמת להמליץ את השבח: „איש בלי מְרֵרָה". גם רעיתו (השניה) היתה אשה טובה ומצניעה לכת. היא מסרה עליו את חייה, דאגה תמיד לבריאותו ותשגיח עליו כאם על בנה. גם הוא אהבה מאד. אשתו זאת ילדה לו בת יפה ונעימה מאד. ובנוגע לבתו זו ראיתי חזיון נחמד בביתו בשעה שהתארחתי שם. באחד ימי יולי היפים הלבישו את הילדה בבקר וישלחוה לבית־ספרה (היא היתה אז כבת

א) בהמאסף „הויזפריינד" I.

שש או שבע). עברה שעה מועטה והילדה שבה לבית הוריה כמעט ערומה; היא היתה חתולה בבלויי־סחבות אחדות. כמובן השתוממנו כלנו למראה הזה. האם נבהלה מאד ותשאל את פי הילדה מה נהיתה אתה? ותספר הילדה, כי בעברה ברחוב פגשה ילדה עניה ויתומה בת־גילה, ומחמלתה עליה הסירה את המצנפת, נעלי־ידיה וגם את שמלתה מעורה ותתן לאומללה. האם כעסה על קלות־דעתה של הבת ותקרא בחמתה: אם כן הדבר, אם נניח אותה כמו שהיא עתה, אל אלהים יודע כמה אסונות יקרו לה עוד בחייה! – היא הביאה שבט והפגע בבעלה כי ייסר את הילדה „השובבה", למען תזכור ולא תשכח את עונה זה וגם את ענשו. מאפו ראה כי הצדק עם רעיתו בקראה לו, כי אין בו ממדת־אב כלל, יען כי לא הוכיח מעולם את בתו קשה, – אז השכיב את הילדה על ספסל ויקח את השבט בידו ויהי נכון לחלק לה „מנה יפה", אבל עוד לא הספיק להניף את השבט וכבר התחרט ויניחו מידו ויצוה לבתו לרדת מעל הספסל, בהתנצלו לפנינו בדבריו: „האם אשמה הילדה בזה שהבריות כל כך רעים המה!".

שוב מקרה אחד אשר הראני את סבלנותו של מאפו, ומעשה שהיה כך היה: באחד הערבים שבנו, אני ומאפו, מטיול רחוק. בבואי הביתה שכבתי לנוח על האקוביטה, אשר עמדה אצל שלחן־הכתיבה שלו (זאת היתה מטתי, בימים אשר התארחתי בביתו). עָיֵף הייתי מאד; אולם הוא לא הרגיש כל לֵאות בגופו, ולא עלה עוד על דעתו לעלות על מטתו וישב על יד האקוביטה, אשר אני שוכב עליה, ויספר לי את תולדותיו. אנכי הייתי אז במצב „נים ולא נים, תיר ולא תיר", וכמעט לא שמעתי מאומה מאשר ספר לי ורק מעת לעת השמעתי איזו נהימה, למען יאמין כי שומע אנכי את דבריו, יען כי בושתי להגיד לו שהשֵׁנה מתגברת עלי, עד כי תקפתני באמת. אחרי עבור שעות אחדות הקיצותי לרגע. הנני רואה: מאפו יושב על ידי והוא שקוע בכתיבתו. אנכי שאלתיו מדוע יאחר לשבת, וַיען כי יש בדעתו לגמור בלילה הזה את ספורו „אשמת

שומרון". אנכי הוספתי לישון והוא הוסיף לעבוד. כמה שעות הוסיף לכתוב לא ארע, אך למחרת בבקר מצאתי על שלחנו שלשה עמודים כתובים; השורות היו תכופות, בכתב נקי ויפה, בלי מחיקות ובלי כתמי־דיו...... אני קורא, בולע את המלים ומלקק את אצבעותי. החזיונות והתמונות, אשר נבראו לעיני בלילה הזה בידי האמן הגדול, משמחים ומרהיבים את לבי. בבקר כאשר באנו לחדר־האכל לשתות תֵּה דברנו זמן רב בענינים שונים כדרכנו, עד אשר נתגלגלה השיחה ע"ד ה„אשמת שומרון". לא יכלתי התאפק מלהודות לו על תמונותיו היקרות, אשר תאר בהן את החג הלאומי בירושלים. קמתי ואלך אל הדר־עבודתו להביא את הגליון הכתוב שקראתיו בבקר. הנני מביט על שלחן־הכתיבה, הנני מחפש תחת השלחן – הגליון איננו. שבתי ושאלתיו, אם לקח משם את הגליון הכתוב. לא לקחתיו משם, ענה מאפו, גם לא קראתי בו עוד. בין כה נכנסה רעיתו אל חדרנו.

– האם מָרתא עודנה בבית? – שאל הסופר את רעיתו.

– לא, היא יצאה לשוק – ענתה מרת מאפו.

– לבי, אהובתי, והשיגי אותה – עוד הפעם לקחה מגליונותי הכתובים.

אז ספר לי מאפו על אדות שפחתם העבריה אשר באה אליהם מגבול פרוסיה. היא היתה חרוצה וזריזה במלאכתה ותביא טֹהר ונקיון בכל, ובכל פעם אשר מצאה גליון כתוב טאטאה אותו יחד עם האשפות שבחדרו, או רפדה בו את סַלה אשר לקחה לשוק. כפעם בפעם הזהירוה בקול תוכחות ומוסר או בקול יועץ לבל תגע בגליונות הכתובים, אולם כל האזהרות לא הועילו; בשום אופן לא יכלה השפחה להבין למה זה יחוסו על נְיָר־כתוב. ובעודנו מספר לי על אדות „המלאך המחבל" שלו שבה מרת מאפו מן השוק ושפחתה אתה, אשר בסלה מתחת הבשר היו מרוצפים גליונות הניר הנזכרים. הסופר הביט על שפחתו באותו רגע במכאוב־לב ובשחוק גם יחד. פעמים רבות הגיד האומלל לשפחתו, כי יתן לה ניר מובחר מן המובחר ככל אשר תדרוש ממנו, אך אל תגע

בגליונותיו הכתובים, ויתחנן על נפשו, וכל זה היה ללא הועיל. הדבר נשאר כשהיה. לא פרק אחד מספורי מאפו נפנה יחד עם האשפות מן הבית, או נתעה בסל השפחה אל בית האיטליז או אל שער־הדגים. –

נוסף על הדברים המובאים כותב אלי מר פרידברג, באחד ממכתביו, ע"ד תכונתו של מאפו כדברים האלה: „... המנוח היה טוב לבב מאד, בעל נפש רכה ואיש שומר אמת לעולם מאין כמהו. זכורני כי ביום השני לבואי אליו יצאנו יחדו לשוח אחרי הצהרים. בלכתנו בדרך ספרתי לו מכל אשר עמי, ובחפצי להתהדר לפניו בידיעתי לשון אשכנז, הִבלתי דברי במלות זרות (כמנהג משכילי הזמן ההוא), ופתאם נכנס בדברי ומשך רגעים אחדים דבר אלי זרות במלים לא ידעתי פשרן. ובראותו מבוכתי צחק לי ויעירני למוסר בלשונו הרכה ויאמר לי, כי על שיחה כזו יש מבטא מיוחד בלשון צרפת: „להעמיד את בית־הצואר", כלומר, המקשט עצמו במלות בלתי מורגלות הרי הוא דומה למי שמתהדר בבית־הצואר הלבן של כתנתו, כי יותר שהוא מוקשה ומגהץ ועומד, יחכך יותר את עור סנטרו ויגביל את תנועות ראשו. איש כזה נמצא במצב בלתי טבעי, לכן כלך מדרך זו!"

הסופר הנ"ל מעיד על מאפו (בהמאסף „הויזפריינד" I), כי שנא מאד את הצבועים העושים את התורה לסחורה ואת האמונה למַסְוֶה על פניהם להונות את הבריות; גם את המופקרים בזה בלבו, יען כי ישניאו על הבריות את ההשכלה ויכתמוה בעלילותיהם. הוא שנא את אלה „המשכילים" המתרחקים מעל עמם ובושים להִקרא בשם „יהודי". –

הסופר אברהם קַפלן, שהיה ממקורבי מאפו ומחבריו, מתאר את זה האחרון בדברים כאלה: „קולו בנחת נשמע ואמרותיו צרופות ונעימות. בשלום ובמישור התרועע את כל אדם. לא גבה לבו ולא רמו עיניו, לא דבר שוא ולא נשבע אל חנם. לא קצף, לא קלל ולא נשא חרפה על כל איש. יש אשר עלה חמתו באפו, והיתה חמתו עד רגע כאבל אש קש יבש. לא הֵרע לאיש ולא התחרה את בעל אף ומבקש

מדנים, וירחק מאד מאנשי כחש אשר לא אמון בם. לו היה לב טוב ונפש ברכה, ותמיד פעמתהו רוח חנינה וחמלה. הוא אהב את עמו בהֶראותו לו מעוטר במוסר מישרים ובמדות טובות כחק לישראל מעולם. ויתעב מאד מזמותיהם ותהפוכותיהם השנואות והבזויות. לא שגה ביין ולא תעה בשכר, אף לא עִשֵׁן רק לעתים רחוקות, ואף למצער הביא סיגַרה אל פיהו. ואולם היה נפתה בדעתו להאמין לכל איש אשר ידע לצודד לבו בחלקות שפתיו, ופעמים רבות נראה מתהפך בדעת פעם כה ופעם כה (אונשטאנדהאַפט), ורק מְתְתו אומן לאיש ואיש אשר פתהו במתק שפתים דולקות וירמהו, כי כל אדם היה בחזקת כשר בעיניו, עד אשר נודע לו כי-פיו ולבבו יִפרדו לשני קצות" (חיי אברהם מאפו, עמוד 27—26).

בקשתי את הסופרת הנכבדה מרת מרים מוֹזֶסזון בוינה לכתוב לי על ארות הרושם אשר עשה עליה מאפו בחייו, וזה אשר השיבה לי במכתבה מיום 3 יולי שנת 1899:

„.... את החכם מאפו ראיתי רק פעמַים בימי חיי. שנתים לפני חתונתי באתי לקובנה לבקר את קרובַי שם, ובאשר מימי ילדותי כלתה וגם נכספה נפשי להכיר את יוצר „אהבת ציון", אשר חזיונותיו הנעימים ושפתו כנופת צופים היו לענג חדש לכל צעירי בני ישראל, אשר לא שערנו בימים ההם, הלכתי אל ביתו לראותו, וזה היה בשנת 1861. וכאשר באנו אני עם אישי לגור בקובנה, בשנת 66 או 67, ראיתיו עוד הפעם; ולא ארכו הימים והוא חלה את חליו אשר ימות בו, ויובילוהו ב"ב ואוהביו לקֶניגסברג לדרוש ברופאים, כנודע, ויאסף שם אל עמיו. הרושם אשר השאיר בזכרוני זה הוא: הוא היה איש תואר ובעל פנים מאירים, דבריו היו בנחת נשמעים, ויבחר לשיח בספריו ופועל ידיו, ומדי דברו בגבורי חזיונותיו, אשר אהב סלה, צהלו פניו ויתפעל כאלו היו חיים וקימים, ולא ילדי רוח ודמיון. נפשו שבעה רצון אם הכירו חכמים מעבדו ויאצלו לו כבוד ותהלה, תחת האי־נחת אשר השביעוהו בוזי חכמה והמקנאים החשבים בימים ההם; ויַראה לי מכתב מהחכם יש"ר אליו, חציו

מדבר יהודית וחציו איטַלקית, אשר הללהו מאד על פועל ידיו. – על דעתי היה אופן כתיבתו מתנהל לאטו, ולא בחפזון שאב מליצותיו וחזיונותיו ממעין רוחו הנובע, וזה לך האות: בחפצו להגיש לי מנחה את ספרו „עיט צבוע" אמר לכתוב שתים שלש דלתות בראש הספר למזכרת, ויכנס לחדרו ואותי עזב את אשתו, ונשיח יחדיו ותחַיתי עד בוש, ואחר יצא אלי ויאמר בשחוק מהול בכעס, כי לא היתה לו השעה רצויה, ולא ימצא הפעם דברים נכוחים להעלות על הגליון, לזאת אסע נא לדרכי אל בית אבי והוא ישלח לי את הספר, וכן היה. –

אשתו – אם ראשונה או שניה בל ארע, אך היתה באה בימים – היתה אשה טובה והגונה צופיה הליכות ביתה, כי החדר וכליו היו נקיים מאד...."

הזקן מר ש. י. חאראַש, מדפים בביַליסטוק, מי שהיה תלמידו של א. מאפו, הודיעני על אדות זה האחרון א) כדברים האלה: „למדתי בהיותי כבן עשר בבית־המדרש בקובנה, ושם למדתי שפת עבר בין שאר התלמידים מפי המורה המובהק אברהם מאפו נ"ע. הוא היה שוטה במילי דעלמא, איש מתבודד, ורוח־תוגה מרהפת תמיד על פניו. מעודו לא שח שיחה קלה ונעימה ותלמידיו היו מלגלגים עליו בגלוי או בסתר. יותר לא אזכור. תמונתו נצבת כמו חיה לפני, זכור אזכור כי היה עסוק מאד בכתיבת ספרו „אהבת ציון". בכלל לא הייתי מעולם ממוקיריו בגלל שגעונו".

יב.

צורתו הרוחנית של א. מאפו. חקרי האנגלי פ. גַלטון. הטפוס העליון. החולם הגדול. קוים בודדים. מאפו היה שומע הרבה ומדבר מעט. שיחתו ותכונתו. סקירה חדה. זכרונותיו של א. י. פאפירנא ע"ד מאפו. הבטלן והמשורר שבמאפו. תכונת שכלו, דמיונו וערכיו הפנימיים. התיחסותו לעשירים. אגדות

א) על ידי י. פ. שניידר.

אהדות. התיחסותו של מאפו אל היראים. אפיקורסות־להכעיס. מאפו ע"ד הגאולה העתידה וביאת המשיח. מאפו במילי רעלמא. התיהסותו של רבי יצחק אלחנן אל מאפו.

בחפצי לצַיֵר את תמונתו הרוחנית של אבי הספרות־הסִפּורית העברית במלואה, בכל קויה ושרטוטיה, באורותיה וצלליה לא חשבתי מעמל נפשי לאסוף המון תעודות, שיש בהן דברים מפורשים או נרמזים בנוגע למאפו, ולבוא בדברים עם אנשים שונים, קרובים ורחוקים, שנאצר בזכרונם רושם־מה מחיי הסופר. את כל הדברים האלה, שלרוב היו מתנגדים זה לזה, השויתי, נתחתי, בחנתים ונסיתים, חקרתים ודרשתים להוציא מהם את התמצית והאמת האפשרית. לא רק למען השאיר את צורתו הרוחנית של מאפו לדורות הבאים עשיתי כזאת, כי אם הרבה יתר למען נלמוד על ידה, על ידי צורת־הסופר, את תבונת עמנו ואת תבונתו של הדור אשר חי בו.

לפי חקרי החכם האנגלי פ. גַלְטון ולפי ספירותיו המדויקות עלתה בידו להראות, כי מספר האנשים המצוינים באנגליה, — המצוינים באמת על פי אחד מכשרונותיהם, אחת ממעלותיהם וסגלותיהם המבדילות אותן לטובה מיתר האנשים שהמה חיים בחברתם, — מספר האנשים המצוינים ומפורסמים באמת עולה באנגליה לאחד אחוז מארבעת אלפים. החכם הגדול הזה הקדיש את חייו, עבודתו וכשרונותיו ללמוד ולחקור את כל הנוגע לחיי האנשים המצוינים ההם: כשרונותיהם, ידיעותיהם, סגלותיהם, מנהגיהם, ארחות חייהם, נמוסיהם, יתרונותיהם ושגיונותיהם, סדר־יחוסם, פסולי משפחתם וכדומה. חקירות כאלה, כשהן מצורפות ומזוקקות, מועילות מאד בכל מה שנוגע לחנוך האומה ולהשבחת הטפוס העליון שבה.

אם נחשוב את מספר האנשים שהיו מפורסמים ומצוינים באמת בדורו של מאפו בקרב יהודי רוסיה, אז נתפלא על מעיטם; הלואי שהיו אחד אחוז מארבעים אלפים. והנה אחרי שמאפו היה אחד המעטים ההם, והוא היה נודע ומפורסם

ברבים גם מחוץ למדינתו וארצו, וגם עתה אחרי עבור דור שלם אחרי מותו לא לבד שלא נתמעט כי אם גם נתרבה פרסומו – הלא אין כל ספק כי רשאים אנו להעמיד את צלמו הרוחני בהיכל־העליונים של עמנו.

ובתור אחד מהטפוס־העליון שבקרב אומתנו, אשר אליו היא שואפת ומתקרבת, ראוי הוא מאפו, החולם הגדול, כי נשאיר את צורתו הרוחנית לדורות הבאים אחרינו. צלליה נופלים עליה מממלכת־החשך שבה ישב וקרניה אצולות מהאור הגנוז גם במעמקי הַמַאְפֵלְיָה של האומה הזאת.

אם נמצא בצורת מאפו יַבֶּלֶת, קמטים או שרטוטים שאינם נעימים כל כך – אל יפול לבנו: מהם לא נָקו גם הצורות היותר יפות והיותר בהירות של הטפוס המעולה והמשובח בקרב האנושיות.

ואלה המה הקוים הבודדים, אשר קבצתי מתוך התעודות אשר היו לפני, המשלימים את צורתו הרוחנית של סופרנו. מאפו לא היה הוגה־דעות וחושב מחשבות מקוריות או גדולות – מספר אנשים כאלה מעט הוא בכל דור ובכל אומה, – חוג השקפתו לא היה רחב וגם „מלומד", במובן הרגיל, לא היה, אם כי ידע ארבע שפות מלבד השפה העברית, – אבל הוא היה איש בעל תכן פנימי. בלבבו היה עולם מיוחד, עולם יותר יפה ונאה מהעולמות אשר ראה סביבו: מסביבו היו אנשי סחר־ומכר או עובדים ובעלי־מלאכות פשוטים, מפלפלים צנומים, הוזים יבֵשים ומשכילים בעלי־חמר, – והוא היה אחד החולמים הגדולים אשר לעמנו. הוא ראה את חלום העבר הגדול והיפה, וגם את חלום העתיד. ולולא בעלי־חחלומות הנאים האלה שעמדו בקרבנו בכל דור ודור, כבר היה נִתק פתיל חיינו הלאומיים. אלו היה מאפו חַי בסביבה רוחנית אחרת ובתנאי־חיים אחרים היה מספיק לו כשרונו הטבעי להרימו עַל בקרב האמנים־היוצרים הגדולים של האנושיות הנאורה.

מאפו היה שַיָך לסוג האנשים הנקראים „שתקנים". הוא היה שומע הרבה ומדבר מעט. אולם בקרב מיודעיו ורעיו היה אוהב לפעמים להרבות שיחה ולשפוך לפניהם רוחו. שיחתו

היתה ממושכה, בלתי חיה ובלתי חריפה, ודומה בדברים רבים לשיחת־הנפשות בספוריו. הוא היה מתבונן מאד אל הליכות האנשים הסובבים אותו ואל דרכיהם ומנהגיהם, אולם סקירה חדה חסרה לו. רק לפעמים רחוקות, כאשר היה מתעורר בקרבו החוזה־הנרדם, היה סוקר בסקירה חדה את האנשים אשר הוא רואה בפעם הראשונה. הסופר מר א. י. פאפירנָא מספר בזכרונותיו א), כי בשנת תרכ"ז בא אליו לוילנה אורח כבן כ"ז שנה, „והאורח הוציא מאמתחתו מכתב גלוי כתוב בידי הסופר הנודע ר' אברהם מאפו, שבו יעיד, כי המוכ"ז הרב החריף ובקי ר' צבי שַׁפירא, יליד עיר קטנה בסביבות קובנה, הצטַין מִלדותו בכשרונותיו הנפלאים ובשקידתו העצומה בלמודי הש"ס והפוסקים, זכה לשם בין גדולי הדור שסמכוהו להוראה, וגם היה במשך השנים האחרונות ראש מתיבתא ומורה הוראה בעיר אחת... ועתה גמר בדעתו להשתלם בלמודי המאטהעמאטיק ולקְנות לו יתר המדעים, ולתכלית זו הנהו שם פעמיו לעיר משכן החכמה וילנה. כותב התעודה מבקש מאת חובבי ההשכלה ומחזיקיה להיות לעזר לשפירא ולתמוך בימינו למען ישיג מטרתו הגבוהה, ובטוח הוא, כי יהיה לצבי ולתפארת לעמנו... זהו בכלל תרף מליצתו של החכם מאפו, כי סגנון המכתב, כמובן, לא אוכל לזכור היום אחרי עבור ל"ב שנה מני קראי אותו, רק שלש מלים שעשו עלי אז רושם דברי נבואה, והן „מָרום אֶקְרָא לְקִצו"... האיש המוסמך הצעיר הזה היה אחרי מות מאפו לפרופיסור בהיידלברג, והוא – הרמן שפירא ז"ל".

כל מכיריו וקרוביו של הסופר, האנשים הפשוטים והתמימים אשר לא קראו מעולם את ספריו ולא ידעו כי דבריהם יודפסו, מעידים ומגידים פה אחד כי אברהם בן יקותיאל היה אדם כשר וישר, בעל מדות טובות, איש טוב ומטיב כפי יכלת ידו הדלה. מעולם לא התגאה על קרוביו הפשוטים, העניים בחמר וברוח, ויתהלך אתם כאח וכרע. תורתו והשכלתו היו „בתוך מעיו", וע"פ נמוסיו ומנהגיו החיצוניים היה משכיל־בטלן בן

א) „המליץ", גליון פ"ב, שנת 1899.

עיר קטנה. ימים רבים היה דרוש להתהלך עם סופרנו זה, עד אשר יִוָּדע ויגלה לעין המתבונן אליו כי אמנם איש מצוין הוא ושאר רוח לו ומעטים כמוהו בדורו.

האדם הפשוט, הבטלן, ה„בשר־ודם" שבמאפו היו נכּרים וגלוים לעין כל רואה, אבל המשורר והחוזה שבו היו צפונים עמוק עמוק בקרבו. שכלו היה בלי ברק ונגה, וכנפי דמיונו בלי סְפוּגִיוּת מיוחדה ובלי צבעים מְעֻוָּרים. ערכיו הפנימיים היו בלי מחיר על שוק החיים. תכונתו האמתית של סופרנו זה היתה תכונת רועה מימי קדם, ולא לחנם נטה, בכל יצירותיו הפיוטיות, אחרי חיי־הרועים הפשוטים והטהורים.

החוזה שבמאפו היה מתעב את העשירים בכסף ועניים בדעת, או חומל עליהם; אולם ה„בטלן" שבו היה נכנע ומתבטל לפניהם. באחד ממכתביו ל„הרוזן" יהושע גינצבורג הוא אומר: „מיום סור שבט מיהודה ומושלים מקרב עדתו, הקים למו ד' אדירי עם, הם הם אצילי בני ישראל בכל דור ודור, כן הוא אדוני לדור הזה, אשר נתנהו ד' עליון על נדיבי עם וגביר לאחיו מאד נעלה, וקול ד' אליו יקרא בדור הזה..." (ממכתבי מאפו ב„האשכל" כרך א.).

כאשר שלח מאפו את החלק הראשון של ה„עיט־צבוע" לגינצבורג הנז' כתב לו: „... אך מי הוא זה עמנואל האדיר בעמו הנשקף כמו שחר בספרי הראשון הזה, הזורח כשמש בגבורתו בשני החלקים אשר יבאו איה"ש? מי הוא זה עמנואל אשר פעלו והדרו נראה על עם אלהי אברהם? הלא השם הזה נראה בכבודו הרם, וכל אדם חזה בו ראשיתו ואחריתו ישגא מאד. הן השם הזה חרות על לוח לבי בשלהבת־יה־עמנואל; כי בכבודו הרם והנשא נראה כי עוד יאיר ד' פניו אל ישרון, על כן בנה כמו רמים בית אדוני ויהי לנס להתנוסס עד קצוי ארץ עד דור אחרון".

הנני להביא בפרק הזה גם אגדות אהדות אשר יספרו על

אדות מאפו זקני הדור ואחרים ממשכיליו. הנני קורא לספוריהם הבאים בשם „אגדות", אף כי המה מספרים את דבריהם בתור מעשים שהיו, יען שאין אני מאמין באמתתם; ואין אני מאמין באמתת כל הדברים המסופרים להלן, יען שאין הדברים מתאימים לתבונת־נפשו של הסופר, להלך דעותיו ולכל מעשיו האחרים המאומתים. בכל אופן שיהיה יש לנו ענין רב לדעת את תמונתו האגדית של סופרנו, אשר ברא לו ההמון בדמיונו. כי רבות נוכל ללמוד מזה גם על תבונתו האמתית של מאפו.

הסופר מר ש. רוזנפלד מודיע לי באחד ממכתביו, כי אחד המשכילים בקובנה ספר לו: הוי עובדא שמאפו התאבל על אחד מקרוביו, ויבאו „היראים" שבעיר לנחמו, באמרם: הן אמנם רשע גמור הוא, אבל היסורים הלא ממרקים עונותיו של אדם. ויהי בראות מאפו את פני מנחמיו אלה פנה לכלבו הקטן, שהיה כרוך אחריו תמיד, בעט בו ברגליו ויקרא לו: „סור, סור לך מעלי, כלב, הטרם תדע כי במקום „שבעלי־תשובה" עומדים אין „צדיק גמור" יכול לעמוד..." נראה, העיר המספר־המשכיל, שמאפו אמר זאת בצחוק מהול בכעס ותוגה כנגד היראים שרדפוהו תמיד ולא נתנו לו מנוח, ורק בשעת אבלו באו אליו לנחמו.

הספור הזה איננו מתאים כלל וכלל לתבונת נפשו של מאפו, אשר התהלך בענוה עם כל הבריות ויהי זהיר בלשונו. קשה להאמין כי סופרנו זה, שהיה מנקיי־הדעת, התנהג במנהג הנאה לחצוף ועם הארץ. אולם אגדה זו והדומות לה מעידות לנו, כי גם במאפו הצנוע היה קורט של „אפיקורסות־להכעים", אותה האפיקורסות המיוחדה במינה של משכילינו הראשונים. גם על סמולנסקין ספרו קנאי דורו, כי בימי בחרותו הניח על ראש כלבו תפלין וישלחהו החוצה, להרגיז את לב היראים; וגם זה שקר גמור. אגדות בדויות כאלה הן רק פרי שנאת הקנאים אל המשכילים.

פעם אחת – מספר אחד מזקני קובנה – נתחבטו הלומדים בבית־המדרש במקום תמוה אחד שבגמרא ולא יכלו לרדת לסוף דעתם של חז"ל; ויגש מאפו אל המתפלפלים ויציע גם הוא

את דעתו וסברתו, ודעתו נתקבלה על לב המתוכחים. וַיִּחַר בו אף אחד המתפללים וישאלהו, למען הקניטו, איך זה יזכור עוד דבר מה מן הגמרא, אחרי אשר כבר השליך אותה אחרי גוו ויפרוש ממשנתו. ויען מאפו גם הוא בחמה מסותרה – היינו דאמרי אנשי: „אַ נאַרישקייט געדיינקט זיך".

את התשובה הקשה הזאת, שיש בה בטול התלמיד, מיַחסים למשכילים שונים מדור העבר.

פעם אחת ישב מאפו במסִבת מכיריו, – מספר זקן אחד מקרוביו, – ושם היו יראי אלהים. במרוצת דבריהם דברו גם על אדות „משיח" והגאולה העתידה לבוא. ויפן אליו, אל מאפו, אחד ממיודעיו בשאלת־לצון: „ומה תאמר אתה לדברי שטות כאלה?" – מאמין אני בביאת משיח כמוך, ענה מאפו, ואולי עוד יותר ממך, אך לא אֶוָאֵל לסדר במוחי את אופן ביאתו כמו שמצַיֵר אתה את זאת בדמיונך. ברור הדבר בעיני כי בשעה שיחלו אחינו לנסוע לארץ ישראל לחיות שם ולא למות, לעבוד את אדמתה ולא להקבר בה, אז ממילא יתרחב שם הישוב לאט לאט, ואחרי ימים רבים יבוא ממילא גם „משיח". – כל המסובים הביטו אליו וישחקו לאִולתו ולדמיונותיו הזרים.

אחד הזקנים שבקובנה ספר למר ש. רוזנפלד – כפי שמודיע לי זה האחרון באחד ממכתביו אלי – כדברים האלה: „אין כל פלא אם לא נשאר בזכרון בני דורו של מאפו דברים ממשיים ונכבדים לספר על אדותו. במילי דעלמא היה שוטה גמור. הענין היחיד והמיוחד שהיה נעים לדבר בו עם מאפו, הוא הלִגלוג על איזה מאמר זר שבדברי חז"ל. בענינים כאלה היה מאפו חרוץ מאד. הוא ידע גם לבקר ולהתל – וגם אז היה נעים לשמוע את דבריו – באיזו מדה אוילית או מנהג זר שנשתרשו בעם וההמון „קדוש" יאמר להם. „חכם" לא היה מאפו מעולם. „חדודים" לא היו שגורים בפיו, וישתמש בהם רק כנגד הקנאים אשר רדפוהו מאד ושנאה כבושה היתה בלבבו עליהם. בקובנה קראוהו בשם „מאַפקע ימ"ש".

מר ד. ז. בראַמסון, יליד קובנה היושב זה שנים רבות בברלין, שהיה בנעוריו מבאי ביתו של מאפו, ספר לי דברים

רבים על אדות זה האחרון. פעם אחת הגיד לו מאפו בעברם בערב שבת לפני אחד הבתים ששם טומנות הנשים את החמים לש"ק, כי עתה הוברר לו מפני מה נאמר בסוף התוכחה אחרי כל הקללות: „ואפו עשר נשים לחמכם בתנור אחד". הדבר הוא פשוט: הנשים תקללנה אז קללות נמרצות שאינן כתובות גם בתוכחה.

נ. נ. מספר (בהמאסף „הויזפריינד" I), כי בשנת תרכ"ו נזדמן בקובנה ובימי שבתו שם מת רבי יהודה־אידל שרשוסקי. בין המלוים אותו לבית עולמו הלך גם מאפו החולה. משכילים אחדים אשר שם הנפטר וכבודו היה יקר בעיניהם בקשו את הרב בקובנה להספיד את המת. הרב לא נאות מתחלה לזאת, ואך בקושי גדול נתרצה לשאת קינה כמין „הספד" על המת. האדון נ. נ., המספר את הדברים האלה, התיצב לפני מאפו וכעבור רגעים אחדים היו כרעים מבבר הימים.

–המצא ההספד, המלא קינים והגה והי, חן בעיניך? שאל נ. נ. את מאפו.

– אמנם צדקת, ענה מאפו, ההספד הוא באמת מלא קינים והגה והי. ההספד בעצמו ראוי כי יספידוהו וישאו עליו קינה. כמדומה לי שהרב המספיד הוא גלגולו של יחזקאל הנביא. התזכור את הפסוק: בן אדם הנני לוקח ממך את מחמד עיניך במגפה, ולא תספוד ולא תבכה, ולא תבוא דמעתך. אלהים ידע כי הספדו של יחזקאל לא יעלה לו יפה, לכן צוה לו: דום, אל תבכה ואל תספיד! והרב שלנו, יאריך ימים, שכח, כפי הנראה, את הפסוק הזה ולא שם אל לבו, כי איש כמוהו אין בכחו להספיד כראוי איש מצוין כיהודה אידל שרשוסקי.

מר בראַמסון, הנ"ל, ספר לי כי גם הוא היה בין המלוים את שרשוסקי אל בית עולמו ובעיניו ראה את מאפו הולך עם רבי יצחק אלחנן ומשוחחים זמן רב. בין המלַוים את המת היו רבים אשר הגידו: ראו נא עד היכן מגיע כח סבלנותו של רבנו אם ידבר גם את איש כמאַפו כאת אחד ורֵע והוא מאריך בדברים אתו. בכלל עלה ערכו של מאפו

בעיני יושבי קובנה מיום שהחל רבי יצחק אלחנן לקרבו.— בחפצי לברר את ההתיחסות האמתית שהיתה בין מאפו ובין רבי יצחק אלחנן, פניתי בשאלתי זו אל מר א. ב. וולף בקובנה. וזה אשר השיב לי באחד ממכתביו: „ע"ד התיחסותו של הסופר המנוח אל הגאון מוהר"יא ז"ל לא ידעתי, ולפי השערתי לא היו להם שום התחברות ושיכות, ומה גם כי הגאון זצ"ל בשבתו על כסא הרבנות פה מצא את מאפו איש חולה ואחר זמן לא כביר היה בדד במועדו. אולם זאת ברור כי ידעו איש את רעהו, אך בטח לא באו בוכוחים בעניני הדת וההשכלה, כי הגאון ז"ל היה מטבעו נוח לבריות, יהיו מי שיהיו, יראים ומשכילים, ויכבד את כל אדם, ומה גם מי שקנה חכמה ושלמות. הרב החזיק במעוז: „יעדער מאַג נאך זיינער פאַססאָן זעליג ווערדען".—

יג.

קלסתר פני מאפו, קויהם ושרטוטיהם. דרכי עבודתו של מאפו. הוא היה לוקח חמר לספוריו מהמציאות הקרובה לו. יצירתו הפנימית. הקוים הבהירים ומליצותיו הכהות. אוצר נסיונותיו. טפוסים חדשים. הבדלים דקים בבעלי תכונה אחת. יל"ג ע"ד דרכי כתיבתו של מאפו. רשימת־סַמְמָנִים של סגנון עברי טוב ע"פ מאפו. מליצות נשגבות. הוא רואה את יצירי הזיונותיו בחלום ובהקיץ.

התשוקה לראות את פני הסופר האהוב לנו, או לראות לכל הפחות את צל תמונתו, — התשוקה הזאת מונחת בטבע האדם. ועוד בטרם אשר יעלה בידינו לראות את פני הסופר, שהננו שוגים בו, או את תבניתו יבוא הדמיון ויברא לנו ב„חדר־האֹפל" שלו צורת אותו הסופר שהיא מתנגדת, ע"פ רוב, אל קלסתר פניו האמתי. מאפו היה אחד הסופרים המעטים אשר חיצוניותם

וקלסתר פניהם מתאימים גם לפנימיותם ולאותה הצורה אשר יעתיק לנו מהם דמיוננו .

הנני לתאר לפני הקוראים את צורתו הגופנית של אברהם מאפו על פי הציורים שנתנו לנו הסופרים א. ש. פרידברג והמנוח א. קפלן בזכרונותיהם. הנני משלים ומבליט את הקוים בציוריהם על פי תמונתו המצוינה של מאפו המונחת לפני בעת כתבי את הדברים האלה. את התמונה הזאת נתן לי הציר גרודזנסקי מפריז . הוא צייר את צורתו של סופרנו המנוח על פי תמונתו הפוטוגרפית היותר מדויקה שנשמרה בבית אחיו, מתתיהו מאפו, בפריז.

קומתו של מאפו היתה בינונית . הוא היה הולך שחוח וראשו כפוף מעט ארצה, כאיש אשר הוא שקוע במחשבותיו ורגשותיו. פניו היו נעימים ומפיקים ענות־צדק . הוט של „חן עברי" היה תמיד מתוח עליהם . מצחו גבוה ורחב , ורקותיו נאוות ומתנשאות למעלה . המצח הוא חלק צורתו היותר יפה והיותר מפליא את עין המסתכל בו . עיניו לא־גדולות ואמוצות ; הם וילדות נשקפות מהן . גבות עיניו עבות, שחורות ויפות, לחייו חורים ורזים ; עין עור פניו היה שחרחר ומימי עמידתי עד אחרית ימיו היה בהם מעין הירקרק שבקלף . חטמו היה צר, ארוך מעט ובאמצעיתו גבנונית קטנה – חוטם עברי יפה. פיו היה קטן וצר ושפתיו דקות . שערות ראשו שחורות ויורדות פרע ממרום מצחו ומכסות כל אחורי ראשו עד ערפו . זקנו הקיף את פניו כחצי־חוג . הנני מסתכל היטב בתמונת הסופר המונחת לפני ומתאמץ לתפוס בה את הרושם הכללי : הנני רואה בה פני חושב מחשבות עצוב־רוח , פני חולני ומעונה . ואף קו אחד אין בצורתו זו, אשר יביע את עז הרוח והרחבת הדעת .

דרכי עבודתו המיוחדים של הסופר מבארים ומפרשים באופנים ידועים, את תכונתו, עולמו הפנימי, כח יצירתו ומהותה .

לכן אספתי ידיעות שונות גם על דבר דרכי עבודתו ואפני יצירתו של מאפו.

מר א. ש. פרידברג מספר (בהמאסף „הויזפריינד" I), כי מאפו היה מתבונן לכל איש חדש הבא אליו בכונה מיוחדה לתאר אותו אחרי כן בספוריו. המספר לא היה נוהג להעתיק את דבריו שכתב פעם אחת על הגליון, גם אם עשה בהם שנויים ותקונים. ואם בא לידו להכנים בספורו הכתוב נפש חדשה או חזיון חדש, היה מדביק פסות ניר חלק במקומות הראויים לזה וכותב עליהן את אשר היה לכתוב ובין השורות הכתובות בנוסחא הראשונה היה מכנים שורות תכופות חדשות. — הסופר א. קפלן מספר ע"ד אופן עבודתו הספרותית של מאפו כדברים האלה: „וכאשר לבו היה תמים ולא ידע כל רע, כן הפליא לברוא נפשות ומשחתן, לעשק, לחנופה, לרכילות לתועבות גדולות וגם לרצח, כמו זמרי, ר' צדוק וכל בריותיו אשר ברא בחזיוני ספריו. ומאין לו כל אלה? אכן לא לבו חבלם וילדם, כי אם זכרונו הטוב אספם וקבצם כעמיר גורנה. תמיד נטה אזן קשבת לשמוע את כל הנעשה והנשמע בין ההמון בכל מחלקותיו. אחת שמע שמועה ויביאה באוצר זכרונו להיותה טמונה בתוכו עד עת מצוא ענין נכון להשלים חפצו. זכר כל מעשי הטובים והישרים ועלילות אנשים רעים שמורים וצרורים היו עמדו, ומהן לקח במתכנת.." (חיי מאפו עמוד 27). ממליצותיו הסבוכות של קפלן בספרו הנזכר יכולים אנו להוציא, כי אנשים רבים מסביבתו של מאפו, הן אנשים טובים והן אנשים רעים, מצאו את קלסתר פניהם בה„עיט צבוע". שדכן אחד בקובנה קרא, — לפי עדותו של קפלן, — „חמסי על מאפו, כי מחה מספרו את שמי אשר קראו לי אבותי ויעשני מוסב שם, מדוע קרא לצלם דמותי „נחשון" ולא קרא לו „שלמה דניאלס" (שם השדכן האמתי)".

מאפו, ככל המספרים הגדולים, היה שואב תמיד מלוא כפו מתוך המציאות הקרובה לו, ולא רק את האנשים החיים אשר התבונן אליהם לקח לדוגמאות, אשר על פיהן יצר את

הנפשות בחזיונותיו, כי אם גם את המקוֹמוֹת היפים אשר בסביבות עירו לקח לו למופת, לתאר על פיהם את סביבות ירושלים. כל המחזות והאנשים העוברים לפני מספרנו זה היו מתרשמים ונעתקים ב„חדר־האפל" של יצירתו הפנימית, אם גם לא בכל קויהם הדקים. ואת אותם הקוים הדקים והבהירים שהיה תופס במציאות היה מאפילם על ידי מליצותיו הכהות, או על ידי נטיתו לתאר את תמונות החיים בכלליותן ולא בחלקיהן ופרטיהן.

מספר האנשים אשר ידע מאפו בחייו ויבוא אתם במשא ומתן היה מעט מאד; חוג־החברה אשר בה התהלך היה מוגבל, לכן גם אוצר נסיונותיו הלקוחים מן המציאות היה דל, וכל „איש חדש" אשר בא בגבול השקפתו היה ממש כמציאה יקרה בעיניו. רוחו החזיוני דרש טפוסים חדשים. מאפו היה אוהב, ככל הסופרים הגדולים, לרדת לעצמיותו המיוחדה של כל איש ואיש ולהבין את ההבדלים הדקים אשר בין בעלי תכונה אחת. באחד ממכתביו למר פרידברג יאמר: „... הן כל איש בצלמו יתהלך (בשפתנו אנו: כל איש יש לו עצמיות מיוחדה), בֹא נא עד תכונתו והיה לך למקור נובע דעת. הן בורא נפשות אתה, לכן תיקר נא כל נפש בעיניך". ואף כי מספרֵנו זה היה מתבונן היטב במעשי האנשים, שהיה מתהלך אתם, ובכל מנהגיהם והליכותיהם ואף כי מספר האנשים האלה היה, כאמור, מעט מאד, בכל זאת לא רב היה כחו בחשבון הנפשות ובנתוח המחשבות והרגשות שהיה מטפל בהן. למרות השתדלותו לא עלתה בידו מעולם לחדור בסקירה חדה לגרעין עצמיותן של הנפשות, אשר העלה על במת חזיונותיו.

מר ש. רוזנפלד מספר לי באחד ממכתביו, כי הוא גר ארבע שנים באותה החצר שגר בה לפנים מאפו שנים רבות, וישמע מפי השכנים, כי ימים רבים אחרי עזוב הסופר המנוח את דירתו מצאו בחורים ובסדקים שבכתלי החדרים חתיכות

חתיכות ניר ועליהן כתובים דפים שלמים מ„אהבת־ציון". על הרוב היו מדבקות על חתיכות הניר האלו חתיכות שניות ועל גביהן חתיכות שלישיות וכלן כתובות בנוסחאות שונות בענין אחד.

ע"ד דרכי עבודתו הספרותית של מאפו הננו מוצאים דברים אחדים גם במכתבי המשורר י. ל. גורדון להזק"ן: „... ופה אשוב ואֹמר לך בדרך כלל כי אין מבקר כמחבר בעצמו; וזה הדבר אשר יעשה: אחרי העלותו את מורשי לבו על הספר בדיו, יעלים עיניו ויסיח דעתו ממנו לימים אחדים, ואז ישוב לקרוא בו כקורא זר הבא מן החוץ ויתקן את אשר יתקן; וכן יעשה פעמים־שלש. כזה עשיתי בנפשי בשבתי בערי השדה ומבינים בשיר ומשכילים על דבר אין עמדי; ואהי בעצמי המחבר והקורא והמבקר. ודבר זה למדני ר' אברהם מאפו ז"ל". (אגרות יל"ג, ח"א, צד 232).

מאפו היה שקוע תמיד בעבודתו הספרותית ולא הסיח דעתו ממנה גם בעבדו עבודות אחרות. דרכו היה לאסוף חֹמר רב לספוריו שעלו במחשבתו ויקבץ את החמר גרגיר לגרגיר בשקידה רבה; ורק כאשר היה כל החמר נכון בידו היה מתחיל לכתוב את חזיונותיו. רבים הודיעו לי, כי הסופר המנוח הכין בחייו חמר רב ויקר לספורים שלא הספיקה לו השעה לכתוב אותם, אך אין איש יודע בידי מי נשאר החמר הזה. דרישותי בדבר הזה עלו בתהו.

ע"ד דרכי עבודתו הספרותית ואופן כתיבתו של מאפו הודיעני מר פרידברג במכתביו אלי דברים מלאים ענין, והנני מביא את המקומות המצוינים שבהם: „... כי כן היה דרכו של מאפו לקחת לו שנים שלשה שרטוטים מהטפוס אשר בחר לחזיונו ולשנות צבעיו לבל יכירהו הקורא בעצם תומו, כן יצא עובדיה מתחת ידו בדמיון מועט לר"ה נ. בקובנה, ר' גדיאל – לר"י מסלנט, וכן גם געל וצדוק וירחמיאל. את שני האחרונים ידעתי גם אני: צדוק בן עירי (בשנוי שם) היה נושא כליו של הר"י ביסוד חדרי המוסר שבא אח"כ לגרודנה ועד היום הוא צבוע שבצבועים... ואת ירחמיאל ראיתי אז בקובנה

בפרור סלבדקה. כי בכונה הוליכני מאפו אל חנותו הקטנה (חנות חבלים וזפת ועטרן וכברות וכדומה) ובאזני שמעתיו מדבר בנגון הגמרא עם הערלים האכרים..." „... סופר מהיר בכתיבה המלאכותית לא היה מאפו מעודו, אך הכתב שלו היה נקי והאותיות מסודרות וכמעט יפות, ומעודו לא נדרש למחוק איזו מלים ולהציב אחרות תחתיהן, וכל אשר כתב והדפים היה מעטו הראשון. מעיד אני עלי שמים וארץ, כי הקאפיטל הגדול של הַכְּתֶרֶת חזקיה המלך בספרו „אשמת שמרון" נכתב בזמן לא יותר משלש שעות... כל הפרק היה כתוב בנשימה אחת ובלי שום מחיקה... והוא אמר לי לתמו כי מעודו לא נצרך לברוליון, ולכתוב ולחזור ולכתוב כדברים הראשונים הוא נגד טבעו. רק במכתבים יקרה לו לפעמים לשַׁנות איזה דבר שמצא למותר או למחסור, ואז יכתוב מחדש, אבל אין לו סבלנות להביט אל הכתב הראשון כי הכל יצא חויש מתחת ידו"...

„... מאפו היה אומר: לכתוב בסגנון הראוי לענין אין טוב לסופר עברי כי אם לקרוא מספרי הקֹדש באיזה מקום הדומה לענינו ואח"כ ישב לכתוב, ואז תנוח עליו הרוח ויצלח לכתוב בסגנון ההוא. כן גלה לי הסוד לכתוב נשגבות במליצה רוממה: להוציא מנביאים אחרונים פסוקים אחדים הרומים לענין שהכותב עסוק בו, לכתוב על הגליון ולהניחם לנגד עיניו, ואז בטוח הוא כי יהיו כל דבריו נמשכים והולכים בסגנון ההוא. ואגב אספר לך בלחישה מה שמצאתי אצלו בלי ידיעתו בקראי בחלק השלישי מספרו „עיט צבוע" בעודו עמו בכתובים. מצאתי בין הדפים גליון קטן ובו תערוכת מבטאים משלשים, כמו „נקטה נפשי בחיי", „אעזבה עלי שיחי", „חמתם שותה רוחי". שבעה מבטאים כאלה היו סדורים כעין ריצפט זה מתחת זה בשבע שורות קצרות. ובהתבונני אל הדף ההוא מצאתי כי בכלם השתמש שם לחפצו, וגם זאת ראיתי כי באמת היה כל הענין כתוב שם בסגנון הזה — כי מבטאים אחרים כאלה היו דיָם לרוחו להתלבש בסגנון הנביא ולדבר נשגבות כמהו".

רשימת־הַסַּמְמָנִים אשר נתן מאפו לאוהביו, אשר חפצו לכתוב בסגנון טוב, כוללת בקרבה משפט חרוץ על הסגנון של הדור ההוא, אשר המלים ו„המליצות הנשגבות" היו לו כעיקר, והבהירות והדיוק כטפל או כדבר שהוא מיותר לגמרי. מאפו אשר שאב את השכלתו והאנושית ממקורים זרים הרגיש וגם ידע כי שרש נשמתו הספרותית הוא התנ"ך, ואליו פנה לעזרה בשעות־הכתיבה – וגם נושע בו.

בשעה שהיה מאפו עסוק בכתיבת ספוריו היו יצירי חזיונותיו מרחפים לנגד עיניו כל היום, וגם בחלומו היה רואה אותם. גורלם – גורלו: בצרתם היה צר לו, ובשמחתם שמח גם הוא כילד קטן. הדמיון נהפך לו למציאות. הוא היה אוהב לדבר עם כל הקרובים לו על דבר הנפשות העושות בספוריו שהוא כותב, וגם במכתביו היה מזכירם כפעם בפעם כאלו היו אנשים חיים וממשיים והכל קרובים להם. מצוין הוא בזה אחד ממכתביו להסופרת מרים מוֶֹסזון א). ואחרי שהמכתב הזה עוד לא נדפס עד היום בשום מקום הנני מעתיקו בזה, ברשיונה, מראשיתו ועד סופו:

Kowno 28 Dec. 61

ח' שבט, יום אורי וישעי יום הולדת לי. תכר"ך.

אל כבוד העלמה המהירה לדבר צחות בלשון קדומים, כאחת בנות ציון מימי קדם, שמה נאה לה מרים לבית ווערזבאלאווסקי, שלום וברכה!

בשמונה לחדש שבט הגיעוני דבריך הנעימים עם הרצופים מחיר „אשמת שמרון". קראתי דבריך ואשנה ואשליש ואשתומם.

ודבריך הנמלצים מצאוני על גיא חזיון מרום ונשגב בירושלים, שֶׁשָּׁמָּה נשאתני רוחי מן הלבנון, מהגלעד ומבית אל לראות קריה עליזה בעת תרועת מלך, בהִמָּשַׁח חזקיהו, בצאת כנוגה צדקו אחרי הפרעות אשר הפריע אחז אביו

א) הסופרת הנכבדה הואילה בחכמתה לשלוח לי את כל מכתבי מאפו אליה, אשר שמרתם, כדבריה, כאישון עינה זה כארבעים שנה; ותתן לי רשיונה להשתמש בהם בספרי זה.

ביהודה, ואור חדש יאיר על ציון, המוגים המונים על גיא החזיון, נביא ה׳ בן אמוץ ישיח בעת ההיא בשיח שרפי קדש. אז קדמו שרים אחר נוגנים ויריעו למלכם. שם גם עלמות תופפות ובנות צועדות עלי שור לראות מלך ביפיו ברכבו מנחל גיחון ואחריו שרי מלוכה, שועים, אלופים ואצילים וכל הנפשות הנעימות אשר ראיתי אני בחזיון.

יבוא יום ועיניך תראינה את החזיון הזה אחרי חליפות חזיונות אשר לפניו, וירון לבבך עם בנות ציון רעותיך, כי כמוהן שפתַיִך תרונה; וענית ואמרת: ברוכה שפת עבר ממקור ישראל! ומשם יצוה לך ה׳ את הברכה להיות למופת לבנות יהודה כחפצך וחפץ המברך אותך ואת הוריך היקרים

אברהם מאפו.

יד.

השקפתו על ההעתקות מספורי חל. יצירה מקורית. מאפו היה מתנגד להחושבים את הספרות העברית לקנין יחידים. מאפו ע״ד העתונות. הספרות היפה ושאלות הזמן. מאפו ע״ד חסרונות הספרות העברית. חסרון הבקרת בספרותנו. מאפו לא היה סובל כל בקרת על ספוריו. תהלה העוברת כל גבול ודקדוקי עניות. חכמי פריז. מכתבו למרים מוזכזון. אהבתו של מאפו להשפה העברית. מה בינו ובין אד״ם הכהן בדבר זה. חושו הספרותי של מאפו. שפת כתבי הקדש ושיחות חכמים. במכתביו להצעירים יעורר בלבם את האהבה לש״ע. נבואה קטנה.

מאפו היה מבזה בלבבו את המעתיקים ספורי־חל לשפת־קדש, ויביע את תרעומותיו עליהם ועל מוקיריהם בדבריו ובמכתביו לידידיו. ובימים ההם היה כבוד המעתיקים גדול מאד בקרב המשכילים ובקרב הקוראים העברים. ולבשת ספרותנו

העתיקו אז דוקא את הדברים הגרועים והפחותים שבספרויות הלועזיות, וההעתקות היו רובן מלאכה גסה ולא חכמה ואמנות. מאפו היה הראשון אשר הרים על נס את היצירה המקורית בספרות היפה, יען כי יוצר היה. את השקפותיו ע"ד ההעתקות לא שנה בכל ימי חייו. מר פרידברג כותב אלי באחד ממכתביו: „... מאפו שנא מאד את ההעתקות ובהסופר ק. שולמאַן חרה אפו על העתיקו ספר „מסתרי פריז". רמזיו על זה תמצא במכתבו הראשון אלי ובמכתבו לעלה־זהב (בדבר חתונת העבריה עם הצרפתי). מפי ידידי המנוח ר"מ פלונגיאַן, שהיה אוהב נאמן למאפו, שמעתי כי פעם אחת נזדמנו אצלו יחדו, ולא העלים מאפו משולמאַן את משפטו החרוץ, כי המעתיק ספור בֶּלֶטריסטי משפיל נפשו להיות כבהמה, כי „מעלה גרה" הוא. מרגלא היה בפומיה לאמר: ההיסטוריה שלנו עשירה כל כך במאורעות מלבבים עד שכל מי שיש לו איזה כשרון איננו צריך להמציא מקרים בודדים שלא היו בעולָם, כי הוא ימצאם בחֹמר הרב המונח לפניו, אם יודע ומבין הוא איך להשתמש בהם".

מאפו היה מתנגד לכל אלה החושבים כי הספרות העברית לא נבראה אלא בשביל יחידים ולא בעד כל העם, בעד כל הקוראים עברית. באחד ממכתביו לאש"פ (מיום ו' אלול תר"ך) הוא אומר: „והסופרים לא כן ידמו – כי אלה כגבעונים לובשי סחבות יאמרו כי באים הם מארץ מרחקים, אלה הם חוקרי תפל אשר ניבם נבזה לי, ואלה יבאו בעב הענן כאלהים, והמון העם פוערים פיהם ומיחלים למטר, והנה נשיאים ורוח ואין גשם נדבות להצמיח גם מעט חציר לבהמה".

מאפו היה כמעט הסופר העברי היחיד והמיוחד בדורו, אשר הקדיש את כל כחותיו וכשרונותיו למקצוע הספורים ויפרוש את עצמו מכל חלקי הספרות האחרים. בשום אופן לא היה יכול איש להטות את לבבו ולהפנות את דעתו לשאלות־היום ולצרכי הרגע בחיי האומה. ממרום חזיונותיו לא ירד מעולם. מצוינים המה בזה מכתביו לאש"פ: „... ואותי יום יום ידרשון כותבי עתים, לקוטי לקט בשדות אחר ישחרוני לחלק למו באמרים. גם היום הגיעוני דברי החכם צעדערבוים מאדעססא בפעם

שלישית „קול מבשר המליץ״. אמנם נמלצו אמריו, אך קצתה נפשי בכתבי העתים ובכל המונם ושאונם לא אשמע קול נעים וערב הדופק לב רגש, כי אם קול דברים אשר יעברו לפני כשריקות הילק אשר פשט ויעף״. „... שלשה מכתבים עמדי מ„המליץ״ ושלשה מהחכם יוסף כהן צדק וכהנה מ„הכרמל״, כלם אלי יתחננו לבא בקהלם. אך אין רוח חיים נושבת בם ולמה תבחר מחנק נפשי? לכן אשקטה ואביטה במכוני בעד החלונות הפתוחים, אראה פני הלוט, אגלה המסכה הנסוכה עליהם, אשחק ואניע אחריהם ראש. ועל מה יהרדו את כל החרדה הזאת? לא על דבר ה׳ כי אם על כסף נמאס!״

מאפו לא היה מסוגל לכתוב בעד הדפוס דברים סתם, אשר לא הרם והגם. מעולם התרחק „מהמונם ושאונם״ של הכתבנים, כי הספרות, במובנה הנשגב, היתה קדש בעיניו ותמלא את כל חדרי לבו ורוחו. והעוויכים העברים לא הבינו לרוחו. המה ידעו כי מאפו הוא „מליץ נפלא״ ומסתמא, חשבו, הוא מוכשר לעבוד בכל חלקי הספרות העברית וישתדלו למשך אותו, על כרחו, לבית־מדרשם ולנַוְלֵהו. אולם הדבר הזה לא עלה בידם. ועלינו לברך היום לאלהי הספרות על שלא עלתה זאת אז בידם.

מאפו חשב תמיד את הספרות היפה, את הספורים והחזיונות, נעלה מעל כל יתר חלקי הספרות. לפי דעתו, יכולים אנו לפתור את שאלות־הזמן העומדות על הפרק רק על ידי נפשות חיות אשר יברא המספר בדמיונו. באחד ממכתביו לאש״ף אמר: „... הלא מראשית דבריך אלי אתבונן כי מבין אתה חידת העת, לכן שימה לבך לפתור אותה במשאות ובחזון. חזק ואמץ כי אז תשכיל ותצליח דרכך. ינגנו מנגנים ומשוררים ישירו בעת אשר תרעש מלחמת הַדֵּעות; ואתה אל תנגן ואל תשיר על לב רע, כי אם הרם כשופר קולך מגיא החזיון. ספר לדור בשפה ברורה ובאנחה נעימה ועיניך תרדנה דמעות עשוקים, ונפשות יציריך תעוררנה לב כל רואיהן בהליכותיהן ובמדברותיהן. ויאחז צדיק דרכו ונמוטו פעמיו ממוקשי רשע. המשכילים יבינו ונבובי לב יפילו אור פניהן, ישליכו עליהם שקוצים

מרבה להכיל. סוף דבר: כל דבר עמנו בעת חיה במראה יתודע לעיני הרואים, וישיבו לבם ונקי על הנף יתעורר; ואם חנפי לב ישימו אף, אז תשמח כי חציך נחתו בם!"

באחד ממכתביו למכיריו, הכתוב בשנת תרי"ט, מגלה מאפו את דעתו על הספרות העברית ומחסוריה בעת ההיא. ואלה המה דבריו: „שתים יחסרו לשפתנו: ספרי חזיון (ראמאנע) הנושאים מדברותיהם ומשליהם על ענינים עברים, וספרי בקרת (קריטיק). הראשונים יחפרו בעמקי קורות עם עבר וספריו והליכות עולם לו ויראו ניב שפתים ליצורי הדמיון, והאחרונים יסירו מהם כל ניב נבזה, כל שיח תפל וכל ענין סר טעם".

ואף כי סופרנו זה הרגיש את חסרון הבקרת בספרותנו, בכל זאת לא סבל כל בקרת על ספוריו הוא ולא יכול להודות אף על שגיאה אחת בהם. כל הנוגע בקוצו של יוד שבחזיונותיו היה כנוגע בבבת עינו; הוא לא היה יכול לסלוח לו. הוא הביט על יצירי חזיונותיו כבעל אנשים חיים, פועלים ועושים בעולם המציאות ואינם תלויים בו כלל, וכן גם היה מדבר על אדותם. וכל הנפשות האלה היו חביבות עליו יותר מגופו, לכן לא נתן למבקר לפגוע בהן לרעה. יראת־הבקרת לא היתה נטועה בלבו, כי הוא אהב מטבעו את האמת, אבל זרים הביאוה בלבו: מצד אחד הקטירו לו אוהביו קטרת יותר מדי ויחסרוהו מעט מאלהים בתהלותיהם שעברו כל גבול, ומצד השני בקשו אויביו ומקנאיו למצוא מגרעות דוקא בחזיונות היותר נעלים שבספוריו וידקדקו אתו דקדוקי עניות. ומכל הסופרים והמשכילים העברים שבדורו לא היה אף אחד אשר העיר אותו על החסרונות האמתים שבספוריו ועל הפגימות שביצירתו הפיוטית, למען ישלימם. הבקרת האמתית והבריאה מחנכת, מגדלת ומרוממת את בעלי הכשרונות, והיא דרושה ליצירת הסופר כאויר לנשימה. אבל אם היוצר שומע תמיד באזניו או שירי „הללויה", או קריאות: „יגער בך השטן!" אין לנו להתפלא על בחילתו בכור הבקרת השופטת ובוחנת כל יצוריו. אוי לה לספרות אשר ליוצריה אין מבקרים ושופטים אמתים. אין רואה ואין מסביר לקהל הגדול את מעלותיהם ויתרונותיהם האמתים, ואין איש

אשר יזהיר אותם על המגרעות שיש בהם באמת ושיש להרחיקן. באין דין־וחשבון ספרותי, שופט ומבקר באמת אי־אפשר להיוצר להתפתח ולהשתלם, להאדיר את יתרונותיו ולהקטין ולהפחית את חסרונותיו. אחד הסופרים לעג להקדמותיו של מאפו ב„עיט צבוע", ויכתוב האחרון לאש"ף: „הן שתי הקדמותי ישרו מאד מאד בעיני חכמי פאריז הרמים והנשאים, ואל שפלי רוח לא אביט". אם הקדמותיו מצאו חן בעיני „חכמי פריז הרמים והנשאים", אז די לו, אם גם לא הגידו לו מדוע ולמה מצאו חן בעיניהם. „חכמי פאריז" יודעים מסתמא מה שהם אומרים, — כי לא הנאמר הוא העיקר כי אם האומר, — ואם כן למה לו לשום לב אל דברי סופרים שאינם מחכמי פריז...

אולם באמת היה מתרגז לשמוע אף מלה אחת של תוכחה בנוגע לספוריו. כאשר הגידו לו כי העלמה מרים וֶרזבַּלובסקי (היא אח"כ הסופרת מוזסון אשר העתיקה את „היהודים באנגליה") מתחה בקרת קשה על ספוריו היה כאמלל בעיניו ולא ידע שלו בנפשו, עד אשר הודיעה לו העלמה כי שקר הדבר ורק אנשים רעים בדו זאת מלבם. אז כתב לה מאפו את המכתב הזה:

קאוונא, 20 יול, 1862

עלמה חכמת לב ומהירה לדבר צחות מרים המהוללה!

מה לך מרים כי חרדת עלי את כל החרדה הזאת בשני מכתביך הנעימים. הן בזאת צדקת אענך כי חסת על כבודך היקר בעיניך מהעבריה, אשר תפארתה עליך. וריחה גם בחוחים אשר זרית על פני הגליון, לא להכאיב לבבי — הן זאת אין אתך — כי אם להדאיב נפשך העדינה חנם.

ואמנם אמרתי להשיבך אמרים לך על מכתבך הראשון, אך תלאות רבות מדיבות נפש ורוח עוצרות אותי. וגם הפעם לא אאריך לשון, כי אם אשא ידי ואשבע לך, כי כבודך חדש עמדי והדשים לבקרים אחדשהו. ולו גם בזית למליצתי, לחזיונתי ולכל יצורַי יחד, כי עתה אמרתי אגישה עצומותי אליך ואגידה לך מה פעלתי. ואולם ידעתי כי בֹר לבך ושפתיך ברור מללו.

קחי מרים את התֹף בידך ושאי קול שירַיִך כי נעמו. ובכבודך יתימר מכבדך החפץ ביקרך

אברהם מאפו.

מאפו אהב את השפה העברית אולי עוד יותר מהספרות העברית, והוא נתן לה את היתרון על פני כל יתר השפות. ומצוינים המה בזה דבריו באחד ממכתביו לשניאור זקש: „... אני ראיתי את הרומית העתיקה בגאון עוזה, את האשכנזית בשכל מליה, את הצרפתית בקסם שפתיה ובעצמת כשפיה, ואת הרוסית בפרח עלומיה, הליכות עולם להן, ועליהן יציץ נזרן. ובכל אלה קול מי אלי קורא? הלא קולך זה יונתי; מה צרופה אמרתך כי תצפצף מארץ הריסותך, לניב נביאיך הומה לבי, וכל עורקי דופקים ברגש, לקול תתן המון מליך יקיצו הגיוני ויתעוררו, כמו שמעה אזני המית נבלי שמים, כמו ראו עיני שרפים מעופפים; לעומתם תתנשא רוחי, נפשי נמוגה, וקרבי הרה מלין. זאת פעולת מדברותיך בקרב לבבי".

אד"ם הכהן היה אוהב לתאר את „השפה היפה, השרידה היחידה" בדמות זקנה, אלמנה עוטיה ובוכיה לעורר עליה בלב בניה רחמים וחנינה. אולם מאפו היה רגיל לתאר את השפה העברית בדמות אהובה, בדמות יונה לעורר בלב הבנים העוזבים אותה אהבה וחבה. אהבתו של מאפו לשפה העברית, למליה ומבטאיה, ניביה ומליצותיה לא ידעה גבול וחק; בגללה שבח פעמים רבות את התֹכן, ההגיון הבריא ופשיטות הענין אשר על אדותו ידבר, בהתפעלות עצומה, העוברת את גבול מושגינו היום, היה מדבר בכל עת על אדות יפעת העבריה. בהקדמתו לספרו „חנוך לנער" הוא אומר: „... השפה העבריה אשר בעדן גן אלהים גדלה שעשועיה, אשר ירעש כלבנון פריה וריח תנובתה עולה באף כל איש ישראל אשר אף לו להריח".

מאפו השתמש בספוריו „אהבת־ציון" ו„אשמת שמרון"

דק בלשון כתבי־הקדש בטהרתה, יען כי הנפשות העושות בספוריו אלה היו צריכות לדבר בשפה כזאת, אם כי גם הסגנון הזה היה יכול להיות יותר מדויק ויותר בהיר, — אולם בעקר הדבר לא היה בין המטהרים. בחושו הספרותי הבריא הכיר עוד בימים ההם, כי שפת־כתבי הקדש בטהרתה אינה מסוגלה לספורים מחיי ההוה. ומצוינים המה דבריו בהקדמתו לספרו „חוזי־חזיונות": „... אך עוד תשמענה אזני דברים מאחרי, לא קול משכיל על דבר, כי אם מבטא תפל, לאמר: „העיט הצבוע פגול הוא לא ירצה, כי שיחות חכמים נמצאו בו" — אבל יבינו נא הדוברים לא בדעת, כי פי הוא המדבר צחות באהבת ציון, אשר יסודתה בימי קדם קדמתה, וכי על כן בחרתי שיחות חכמים בעיט הצבוע, באשר הנפשות אשר יצרתי לשחק בו [בהן] מתהלכות לרוח היום הזה, והדברים אשר אשים בפי תופשי התורה הם שיחות חכמים אשר הסכינו לדבר בהן בקדש ובחול, כי לא ידברו אלה מליצה, הישיחו אפוא בלשון יושבי קרנות? הן נאוה למו מאד לשון חכמים; וזולת זאת הלא מודעת זאת לכל משכיל על דבר, כי כל לשונות העמים, אשר מליהן עצמו מספר, מבקשות מעוז מלשונות אחרות, ומה נעשה לאחותנו העבריה, הנקח לה דברים מן לשונות זרות, לשונות צרפת ואשכנז? הלא לשון המשנה קרובה לה, ושיחות חכמים נאות לערכה, בהן תשתרע יריעת קדשה, ולא יאמרו עוד קצר מצע שפת עבר מהשתרע על כל ענין ועל כל חפץ, כי יתכנס בה הרעיון ולא יצא למרחב. ואמנם כן הוא, הן שירי דוד וחזון בן אמוץ כדבש וחלב תחת לשונו, הבהם יביע איש חפצי יום יום?... על כן אמרתי לכל תופשי עט: הנה לשון המשנה רחבת ידים לפניכם... הבו לה עז ותעצמות, הבו לחכמינו כבוד שמם, שיחו בכל אמרותיהם הצרופות אשר תמצאו... כי רק בהם תצא שפת עבר למרחב־יה".

ברוב מכתביו להצעירים היה מעורר את האהבה בלבם לשפת עבר, ובדברו על יקרת שפתנו יתרומם ברוחו, יחוד חידות וימשיל משלים. לא על הדעות, המחשבות, השאיפות

והמגמות שבלבו הוא או בלב הדור החדש ידבר לתלמידיו ולמעריציו הרחוקים, כי אם ע"ד השפה העברית, השפה כשהיא לעצמה. ואם הצטַין אחד מהצעירים או מהצעירות בידיעת ש"ע אז הרבה להלל אותם במכתביו אליהם. והנני נותן בזה שנים ממכתביו אלה א), שהם מעידים על תכונתו המיוחדה של סופרנו זה ועל עצם אהבתו לשפת־הנביאים ולכל לומדיה:

א) אל כבוד העלמה המשכלת המהירה לדבר צחות בשפת עֵבר כש"ת מרים לבית ווערזבאלאווסקי.

נפלאו לי דבריך אשר תדברי בלשון למודים, תעתיקי הרים מן החול אל הקֹדש, וכל קוראיהם יאמרו כי יסודתם בהררי קדש. ומלבך תוציאי מלין ורוח אלהים מרחפת עליהם. לוּ ראוך בנות קדם, שמעו דבריך, כי עתה ששו עליהם, שמו לך כבוד. ואַף כי בבנות הימים האלה אשר אחת אַתְּ על ארץ רבה, הלא תהיי לנס. לכן החזיקי בתי בשפת עבר והיית לחן לכבוד ולתפארת, כחפצך וכחפץ מכבדך השולח לך ספרו למזכרת.

אברהָם מאפו.

ב) לידידי... מ' איסר בער וואלף.

אל תאמר נשיתיך! הן רבות אמרתי לרבים וכן שלמים, כי עומד אתה לנס נעָרי ישראל אשר בקִרבם כן זנחו שפת עבר. היו נֹוטרים כרמי זרים, וכרמם, כרם חמד, לא נטרו. יען מה? יען לא ידעו דרכיו ועיניהם לא ראו מחמדיו.

על כן היתה ראשית דרכי לטעת בכרם שפת עבר לא זמורות זר, כי אם צמחי ישראל, למען יראו וידעו בנים סוררים כי גם אדמת יהודה פוריה.

קח מחברתי לזכרון. אולי כתובה היא לדור יבוא אשר עליהם תתחשב. הן הם יבינו דרכי ויתנו לפעלי צדק. וכן הענה גם אתה כי לא שוא עמל ידידך אוהב שפת עבר ודורשיה

אברהם מאפו.

אלו היינו חפצים, או אלו היינו רשאים, לדרוש רשומות

א) המכתבים האלה לא נדפסו עד היום.

במכתבי מאפו, היינו יכולים לאמר כי „נבואה קטנה" נזרקה מפיו, באמרו כי מחברתו אולי „כתובה היא לדור יבוא": הוא ראה בחזון לבו את התחיה הלאומית; ובשותו תמיד לנגד עיניו את הדור הבא, הדור העברי אשר יתאמץ לעורר את ארצו ואת שפתו לחיים חדשים, מצא די אונים בלבו ודי כח בדמיונו להיות ציר המבשר את התקופה החדשה בישראל...

טו.

חוג רעיו ומכיריו של מאפו. צביונם הרוחני ותכונת מכתביהם; מאפו היה רודף שלום בין חבריו. חבריו לא השפיעו עליו מרוחם. שירו של מאפו על תמונתו. עצת מאפו לתלמידיו הסופרים. כתבנים טרחנים; מאפו עובר בשתיקה על המון מכתביהם. כתיבת מכתב היתה מאורע נכבד בחיי מאפו. דובשם ועוקצם של הכותבים בלתי־הקרואים. מכתבו של פרין סמולנסקין למאפו. לב מאפו היה תמיד מלא וגדוש מיצירותיו הפיוטיות. מליצותיו של מאפו על הספור „עולם כמנהגו" של יל"ג. —

חוג רעיו ומכיריו של מאפו לא היה גדול ועניניהם הרוחניים היו מעטים ודלים מאד. מתי מספר מרעיו היה מסורים לו בלב ונפש, והוא שנה באהבתם תמיד. באחד ממכתביו למכיריו אמר מאפו בשפתו התנבי"ת: „צרור המור אוהבי לי הקרובים והרחוקים, וריחם עולה באפי תמיד". ו„צרור המור" הזה היה עוסק במעשי־ילדות: מקשטים זה את זה בתארים וכנויים שונים, גומרים זה על זה את ההלל ומקטירים איש לרעהו קטרת עד הקאה. החברים האלה לא היו מתוכחים בדעות רמות, לא היו מנצחים זה את זה בהשקפותיהם על העולם, על היהודים או על הספרות והעם; בין האחים־לעט האלה לא היו כמעט כל חלוקי דעות, הבדל הצבעים והגונים הפנימיים. ההבדל הגלוי והנכר בין הידידים האלה היה כמעט רק בזאת: זה כותב מליצות יותר נשגבות, וזה אין כחו כל כך גדול בחבור שברי־הפסוקים למליצה אחת שלמה. המכתבים אשר היו

שולחים איש לרעהו לא היו בהם עניני חכמה או ספרות, כי אם גִבוב דברים שקשה מאד למצוא בהם איזה רעיון ותֹכן. בכל „צרור־המור" הזה הצטַינו רק מאפו ורעהו הנאמן א. ש. פרידברג, אשר נפשותיהם היו קשורות זו בזו בחבלי אהבתם לשפה העברית. וחֶבֶר המשכילים, אשר בקרבם התהלך מאפו, בחסור להם ענינים ספרותים או צבוריים ממשיים היו מתקוטטים לפעמים איש ברעהו בשביל דברים של מה בכך. אולם מאפו היה תמיד רודף שלום בין חבריו הקרובים והרחוקים, לבל יבוז הדור הישן להדור החדש. הוא כותב לאחד מידידיו: „... ואל תשפוך בוז על נצנים אשר נראו בארץ מאפליה, כי הנצנים האלה ישימו כבוד לאדמת מטעם. הלאֹ אם כן יחזה הדור הזה ואבדה חכמת חכמיו, ומה יענה דור ישן? הלא הם יזהירו את בניהם לאמר: השמרו לכם מן הדור החדש, דור אין שלום בו ואיש את אחיהו יצודו חרם!" —

בין כל החברים אשר היו למאפו בחייו לא היה, מלבד שניאור זקש, אף אחד אשר השפיע על כשרונו השפעה שיש בה ממש, או אשר העיר בו דעות ומחשבות חדשות ולא אחד אשר העירו על מגרעותיו בתור אדם ובתור סופר, או אשר חזק בו את כשרונותיו ויתרונותיו. הוא היה קורא את ספוריו הכתובים לפני אוהביו ורעיו, ולא היה בהם אף אחד אשר העירו על התקונים הנחוצים בספוריו הן בנוגע לשפתם וסגנונם, והן בנוגע לנתוח הנפשות ומהלך המאורעות וקשורם. מכל המון רעיו היה החזן קאפיל היחיד והמיוחד אשר עשה תקונים ושנויים לא־גדולים בשפת „אהבת ציון". הד"ר שלמה מַנדלקֶרן כתב לי על אדות זה באחד ממכתביו כדברים האלה: „... בידי הש"ץ בקאַססעל מוהר"ר קאפעל קאמינסקי ראיתי תמונת מאפו ששלח לו המנוח ועליו רשום שיר קטן בכתב ידו ממש, וזה לשונו:

אהבת ציון
ואשמת שמרון
בצרור המור
בעזרתך יצאו לאור,

ולזכרון קח נא למנה ·
את זאת התמונה.
לנעים זמרות ישראל
דורש חכמת ישרון
קאפעל קאמינסקי
מאת ידידו אברהם מאפו ווילנא ערב יום הכפורים תרכ"ו.

כאשר שאלתי את פי ה' קאמינסקי במה היה למאפו לעזר (מדעתי כי בעת ההיא היה קאמינסקי חזן בבית־התפלה „טהרת־הקדש" ולא חננו ד' בעשר) השיב לי, כי הוא קרא את ההגָהה וגם תִּקן אֶת לשון מאפו, שהיה לפעמים מגומגם, ע"פ דקדוק.

אם פנו אליו תלמידיו או חבריו בבקשתם כי יחוה להם את דעתו בנוגע לאיזו עבודה ספרותית היה מְיַעֵין להם בפיו או במכתביו כי יסמכו על נפשם, דעתם והרגשתם הם. ואם נִמְצָה את דעתו זו הלוטה בסבך מליצותיו ונביעה בשפתנו הפשוטה, שפת בני דורנו, נאמר כי כך היה חושב מאפו: המבקר היותר נאמן הוא, או לכל הפחות צריך להיות, הסופר והמחבר בעצמו. על כל סופר וסופר להיות את אשר הנהו באמת ולבקש עזרתו בכחותיו הרוחניים הוא ולא בכחותיהם של אחרים הזרים לרוחו.

ומיום אשר יצא שמו של מאפו לחוזה חזיונות ולמליץ גדול החלו לשלוח לו מערים ומכפרים שונים חבילות חבילות של כתבי־יד: ספורים וחזיונות, שירים ומליצות, חלומות ודמיונות מכל המינים והסוגים, למען יוציא משפטם לשבט או לחסד. רוב השולחים היו נערים כתבנים ופטפטנים, רועי רוח ובטלנים, בעלי הויה ומגבבי אמרים, מהם היודעים את השפה העברית ומהם שאינם יודעים לכתוב בה אף שתים שלש מלים כהוגן. אולם גם בעלי־כשרונות ואנשים אשר שאָר רוח להם היו בין הטרחנים האלה. ומאפו לא היה עונה כלל על המכתבים השלוחים לו מאנשים לא־ידועים. ולא מגאוה היה עובר בשתיקה על כל המכתבים המלַוים את כתבי־היד של הנדחקים אל בית־מקדש הספרות ועל כל המכתבים של תאבי ידידות

וְרָעות, כי אם מהסר זמן, וגם עצלותו הטבעית וחלישות גופו היו נסבה לזאת. באחד ממכתביו לאש"ף מיום כ"ה חשון תרכ"ב אמר: „...ורפיון ידי ישיא עלי עון אשמה כי יפקידו על פרי גֹדל לבבי; וכל יודעי יעידוני כי שפל רוח אני את דכא, ואל הלוקחים למו קרנים בפעל כפים ולא בהגות לב לא אביט, אשמע שריקות עדרים כאלה ולא אשעה למו... אך אנכי באחת ולא אשיב קטן וגדול, כי טפחות ימי, והעבריה בדעתה אהבתי אותה ואת יצוריה תעבוד בי בפרך. ואם אמרי אשיב לאחד אחוז מעשרה השוחרים אותי – והיה לי כל היום והלילה למלאכה"..

אמנם אם נערוך את מספר המכתבים שהיה מקבל מאפו לעומת מספר המכתבים שמקבל אחד מסופרי דורנו הנודעים לשם, אז יהיה המספר הזה דל ומצער מאד, וכמעט לא יֵחשב למאומה. אבל כתיבת מכתב היתה מאורע נכבד בחיי מאפו; הוא היה מזיע על כל מבטא ומבטא, כותב במתינות רבה, לועס את הנוצה בפיו, מקמט את מצחו ומקַשה להוליד כל ניב וניב, ואלו היה עונה על כל מכתב ומכתב ששלחו לו מעריציו או הדורשים את הסכמתו, וגם אלה „המשכילים" אשר השתדלו לקבל ממנו דברים אחדים בכתב, למען יתפארו כי החליפו מכתבים עם בעל ה„אהבת ציון" (אם כי מספר כל המכתבים האלה יחד לא רב היה בערך), אז בודאי לא היה נשאר לו זמן לעבודתו בתור מורה נערים, אשר רובי שעותיו היו מכוּרות להם, ובתור סופר אשר עליו גם לקרוא בספרים ולהשלים את ידיעותיו.

והשתיקה הזאת, שבה היה עובר על רוב המכתבים השלוחים לו, הביאה לו לפעמים יסורים בעשרים שנות חייו האחרונות. כי כך דרכם של הכותבים מכתבים לסופר ידוע, רק למען יקבלו ממנו תשובה כל שהיא: בבואם בפעם הראשונה במכתביהם אל הסופר המפורסם ירבו לו חנף ותהלה, ינשאוהו עד לשמים ואת עצמם ישימו הדום לרגליו; וכאשר לא ישיב הסופר על דבריהם יכבירו מכתביהם ויבואו עליו בעקיפים, בטענות ובמענות ובכל מיני תביעות משונות, עד כי סוף

סוף יהפכו לאויבים ולשונאים להסופר אשר מתחלה התרפסו לפניו. ואם יגזול הסופר מעתותיו המוקדשות לעבודתו ויענה להכותבים אליו, אף כי לא ידעם וגם את שמם לא שמע מעולם, אולם לא ישא פניהם ואת אשר בלבבו יגיד, כי אין להם כשרון ספרותי וטוב להם לאחוז באומנות אחרת, אז לא יסלחו לו חטאתו זו וינאצוהו שלא בפניו, גם יוציאו עליו כל מיני דבה. ומאפו שהיה רך־לב מטבעו ויפחד מפני „קול עלה נדף" סבל הרבה מהכותבים הלא־קרואים האלה, אשר מקודם היו שולחים לו את „דבשם" ואחר כן את „עוקצם". הכותבים האלה היו מסיתים בו את רעיו ומכיריו, אולם רובם של האחרונים ידעו את טֹהר נפשו ולא קבלו עליו לשון הרע.

אולם אין כל ספק כי בקרב הצעירים אשר היו שולחים את מכתביהם למאפו היו גם בעלי כשרונות אמתים, גם אנשי־רוח ונפש אשר נתנו בלבם „כבוד־אלהים" להחוזה העברי, יוצר „אהבת ציון", ודברים אחרים היוצאים מעטו וכתובים בכתב ידו ממש היו יכולים לאַשְּרם ולהצליחם הצלחה רבה, ועל ידי זה להאדיר ולהפרות בקרבם את מעלותיהם ויתרונותיהם. אולם מאפו לא שם לבו גם אל העדה הקטנה של מעריציו וחסידיו הנאמנים, אשר חזיונותיו הִפרו והולידו בדמיונם חזיונות אחרים, עוד יותר נעלים משלו. אחד מהעדה הקטנה הזאת, אשר הביטה אל מאפו כאל נביא זמננו, היה פרץ בן משה סמולנסקין. חזיונותיו של מאפו עשו על הנער פרץ רושם כביר שלא נמחה מלבו עד יום מותו, והם הולידו בקרבו את התשוקה לחזות חזיונות גם הוא לעמו. גם הוא, סמולנסקין, היה שולח מכתבים למאפו ולא נענה אף פעם אחת. אחד המכתבים האלה א) הנני מביא בזה בכתבו ובלשונו:

א) את המכתב הזה מצא זה לפני שנים אחדות הסופר מר פרידברג בין לקוטי־הנייר הגלויים של מאפו אשר נשמרו בידי בתו היחידה של המנוח היושבת בפטרבורג. לפני מונח גוף המכתב של סמולנסקין, והוא כתוב על נייר תכלת חִוֵּר ודק. וכתוב לפי השערתי, שיש לה על מה לסמוך, בשנת תרכ"ד.

„כבוד ידידי החוזה מו"ה אברהם מאפו נ"י.

אף כי גמרתי אמר לבלתי דבר עוד אם שומע אין לי, כי על המכתבים אשר הריצותי עד הנה לא מצאתי מענה, בכל זאת אשלח עוד הפעם מכתב, כי מקרה אחת העיר את רוחי לעשות כזאת — וזאת היא המקרה. לפני שנה אחת חדלה דרך המכתבים אשר היתה ביני ובין הרב הגאון הרב דחארסאָן מו"ה אהרן נ"י, ואני שלחתי רבות פעמים ולא עינני. זה לא כביר באתי אל המשכיל החו"ב מו"ה משה דיינא מורה ודאין פה ושאלתי אותו אולי יודע הוא פשר דבר והוא ענני בשחוק כי זה מעט נודעה לו הסבה הזאת, והוא מהר בעצמו לתקן את המעוות כי לא רצה להדאיב את רוחי, וזאת היא הנסבה: לפני שמונה ירחים בא מכתב אל ר' אהרן הנ"ל ובו כתוב כדברים האלה, השמרו לבל תוסיפו לכתוב מכתבים אל האיש פרץ כי רע מעללים הנהו וקופה של שרצים נמשכת אחריו עוד מעיר מולדתו, ע"כ תחללו כבודכם בדברכם אתו ואל תורתו אל תשימו לב. ר' אהרן הנ"ל ידעני פנים אל פנים רק איזה ימים ע"כ האמין בדברי המכתב, עד אשר נוכח כי שגה ועתה הנני כותב את המקרה הזאת אולי קרה גם אתו המקרה הזאת, אבקשהו כי יודיעני אולי יגלה המוציא דבה. ששים קטנים לי בידו, אם ידפים מהרה אחד מספריו אשאירם לרמי קרימה ואם אין אשית עליהם נוספות וישלח ספרי עיט צבוע וחנוך לנער כי דרושים המה.

ידידו לנצח פרץ סמאלענסקין."

עוד זאת: מאפו אהב כל כך את הדברים אשר כתב, ויתפעל כל כך מספוריו וחזיונותיו, עד כי לבו היה תמיד מלא וגדוש מיצירותיו הפיוטיות הוא, — ומפני זה לא היה יכול להתעמק בחזיונות אשר כתבו אחרים ויש/חום לו לקרוא בהם ולמתוח עליהם את דינו. ואם קרא ציורים אשר כתבו אחרים לא היה בכחו לבקרם ולהבדיל בין הטוב ובין הרע שבהם. בבואו לשפוט את יצירותיו של אחרים הוא מביא אותנו לידי

שחוק, אותו השחוק המרחף על שפתנו בכל עת אשר נשמע כי אחד הגדולים מפטפט כילד...

כאשר שלח י. ל. גורדון למאפו את ספורו „עולם כמנהגו", — שאין בו אף צל אמנות, אף הד שירה, — כתב לו זה האחרון בין יתר מליצותיו את הדברים האלה: „... המראות האלה אשר ראית בעפעפיך הבוחנות ובעיניך המשוטטות בכל מחזה קטן וגדול, המראות האלה יתנגשו ויתלכדו כבגד העדים הזה כבלויי סחבות ובטלאי על גבי טלאי אשר שמו את בני עמנו לגועל נפש, לשמצה, להרפה, לקלסה ולדראון, ויורידו את כבוד ישראל אל בור צרה בכל מקומות סבלותם, ואתה ידידי היית כעבד מלך אשר שלח את בלויי הסחבות ובלויי המלחים להעלות את ירמיה הנביא מן בור הטיט אשר טבע בו, כן אתה ידידי את בלויי הסחבות אשר לקחת בידיך תוריד אל בור הסבלות והעלית בהם את כבוד ישראל. והיית לכבוד לאצילי בני ישראל ולי אני אוהבך ומכבדך כל הימים".

מאפו שהיה זקן מיל"ג ביותר מעשרים שנה לא יעץ לאהובו זה מה לשנות ומה לתקן בספורו „עולם כמנהגו", — שעמד למטה מכשרונותיו של יל"ג, למען השלים את חסרונותיו הגסים, כי אם הלל את המראות אשר ראה המספר „בעפעפיו הבוחנות ובעיניו המשוטטות בכל מחזה קטן וגדול" בסתם מליצות ותהלות שיש בהן מלים, אבל אין בהם כל רעיון.

אמנם יש אשר גם החוזים שתומי־עין הנם.

טז.

מאפו היה אוהב להתהלל בספוריו וחזיונותיו. תמימות יתרה וחסר נמוס. מאפו מתאונן על הקוראים ועל הקונים את ספריו. פעגאזוס אם יאָבע. התלאות אשר הסבה לו מכירת־ספריו. הנקודה המאירה בעבודתו הספרותית. גורלו הספרותי של מאפו. עבודתו המפרכת את הגוף והנפש. ה„שבלים הבודדות" מביטים אל מאפו כאל נביא וחוזה. מאפו אוהב את

עבודתו הספרותית. קהל הקוראים העברים. פרחים אשר לא
יבלו ולא יִקָּמֵלוּ. קינת יל"ג על מאפו. —

באופן יחסו של האמן־היוצר אל יצוריו הננו מכירים את מזגו הפיוטי ועצמיותו המיוחדה. מאפו היה אוהב להתהלל ולהתפאר תמיד בספוריו וחזיונותיו. בקראנו עתה את דבריו על אדות פרי רוחו יעוררו בלבנו תמהון: כמעט לא נבין איך יוכל איש לדבר על ספריו בשפה כזו; אולם אם נתבונן היטב אל הדבר אז נִוָּכַח כי אין פה כל גאוה והתנשאות אבל יש פה תמימות יתרה והסר נמוס. זאת ועוד אחרת: סגנון המליצה, הרדיפה אחרי מבטאים שגורים בפי כל והסביבה הספרותית גרמו הרבה לזה. הנה דוגמאות אחדות ממכתבי מאפו ע"ד ספריו. הוא כותב „לעלם משכיל על דבר בעתו ודובר צחות" בין יתר דבריו: „... אך מה לעשות והנעלמים ימתיקו סוד על החזיונות הנעימים אשר חזיתי, חזיונות נשגבים בשמים אשר לא תערכם אהבת ציון בקורותיה ואשר לא שערום סופרים גדולים חקקי לב; אך למה אעירם ואעוררם והם לא יראו עוד אור עולם... הן יתר חלקי „עיט הצבוע" נעלים ביתר שאת על „אהבת ציון" כאשר יראו חכמי לב ברצות ה' דרכי, אך חזיונותי הנעימים מבחר הגיוני ספו תמו מתגרת יד המתגלגלים תחת שואה..." במכתב אחר אומר מאפו: „... ראשון לציון הלא אני באהבת ציון ובעיט הצבוע — יאמרו נא המשכילים על דבר, כי לא התעמרתי בלשוננו הקדושה למכרה לעם נכרי ולהלבישה מלבוש נכרי". באחד ממכתביו לאש"ף אמר: „הן חלק שני מעיט צבוע יפיק רצון כל קוראיו, גם יסכו לו נסך דמעה אשר יערב לי מאד".

האדון ז. קאטליאר העתיק למען ספרי זה את מכתבו של מאפו לא. דינין. המכתב הזה נספח בכריכה אל הספר „עיט צבוע", הנמצא בין ספרי המחלקה העברית של אוצר־הספרים אשר לחברת העוזרים בבתי המסחר הישראלים באודסה. וזה הוא המכתב כלשונו אות באות:

Herrn Alexander Dünin
Wohlgeboren
in Minsk.

על פי עצת אחי הטובה הנני שולח את 25 עקסעמפלארען (25 ח"א גם 25 ח"ב) ממחברתי עיט צבוע וכבודו הרם ימסור נא מכירתם לה' מאגידסאהן אשר אם יקרא את הח' הב' יעשה הכל לטובתי. כי עד כה בודד אני במועדי לברא בריאה חדשה על אדמת יהודה וסופר חזיון אין זולתי עד הנה, גם נרצה פעלי לכל קהל הקוראים על כן בטוח אני כי לא ישוב עמלי ריקם ואנשי לב יתנו לפעלי צדק תחת תתי אמרי שפר וענג לנפשם. והנני בהגות בבוד ויקר הנאוה לערכו הרם,

מכבדו ומוקירו אברהם מאפו.

מאפו לא שכח מעולם כי הוא החוזה־חזיונות היחיד בספרות העברית, יחיד ואין שני לו. ולא לבד שידע זאת בלבבו כי אם גם הטעים את הדבר הזה במכתביו למכיריו וגם לאנשים זרים לו. במכתבו להברון יהושע גינצבורג מיום 13 פברואר שנת 1857 אמר מאפו: „... והנני מגיש לכבידו הרם את ראשית מחברתי זאת „עיט צבוע", המהוללה בכל מקום בואה כי אשר לא שערו סופרים מלפנים אותה יצרתי אף עשיתי כיד ה' הטובה עלי..." לאברהם קפלן הוא כותב באחד ממכתביו: „... ועל פי המכתבים אשר יריצו אלי סופרינו מארבע כנפות ארצנו, רואה אני כי דברי יקרו מאד לבני הדור החדש, וגם בני דור הישן יקראום בסתר ובכעס אויב יגורו מהם". („האשכל" א.)

לפעמים היה מאפו מאמין בסתר לבבו כי עבודתו מרוצה גם לדור הישן. במכתבו להברון גינצבורג אמר: „... סופר אנכי לעמי, ודברי רצויים לדור ישן ולדור חדש על כן אמרתי אתאר נא מריבות עם בחזיון „עיט צבוע"..." בסוף הקדמתו לספרו „חנוך לנער" הוא אומר להקוראים: „ידעתי כי תברכני נפשכם בגללי ונתתם לפעלי צדק".

בשנות חייו האחרונות היה שבע כעס וממרורים מעבודתו

הספרותית, ממכתבי הקוראים והקונים אשר העתירו עליו דבריהם, שאלותיהם ותנואותיהם, וימנעו מחיר ספריו, ממוכריי־הספרים ומהמשכילים המבכרים את התרגומים על פני הספורים המקוריים, ויתאונן על זאת ברבים ממכתביו של העת ההיא. באחד ממכתביו התלונן: „... קצרה רוחי בעמל נפשי אשר השביעני ממרורים, הרוַני לענה, לא שקטתי ולא נחתי עד כי נודע שמי לרבים, אז ידעתי מכאוב, הה! לו שפלו אצבעותי, כי עתה לא רמה קרני! ולמי עמלתי? הלמצוא חן בעיני המשכילים? הלא הם יכרו שוחה להשכלה! הלנחול כבוד מליצים? הלא המליצים ישימו קבר למליצה וישיתו יונק שדיה כנפל טמון לא ראה אור – ועל זאת ישומו שמים!" במכתב אחר אמר: „... הניחו לגבר אין אֱיָל! למה תעתירו עלי דבריכם יום יום השכם ושלח מכתבים וספרים על ידי הרצים? ולמה לי לשקול כסף בלא לחם? הניחו לי מליצי רעי ואלופי! לא אהיה שוקל! לא אהיה סופר כי כלה כל כבוד סופרים. קחוהו לכם בוערים ותנו לי מחירו שלות כסילים. קחוהו לכם מעתיקים רודפי אמרים זרים. הא לכם ילדי רעיוני, דרשנים! הקריבום למלך ושרפום וזרו אפרם כאפר העגל. הנני מקשיב לכל מוצא פיכם, הורוני ואני אחריש, למדוני טוב טעם – הורוני לקרא לסר־טעם מאכל תאוה, לכל תפל – מעדנים לנפש ולאכול חציר יבש כשור וכשב. הה! לוא בנתי מאז לשכל זה – כי עתה היתה ראשיתי כעגל מרבק..." וזאת אשר אמר במכתבו לאש"ף א):

Kovno 18 Iuli. 1862.

„יקירי המליץ פרידבערג!

שמחתני בתמונתך, אות היא כי דבקה נפשך אחרי, ואנכי אשים זכרך בין התמונות הקרובות בלבי. הלא קראת בכרמל № 44 דבר אל עדת הקוראים ותחת שלח לי עזרה להוציא לאור פעלי ע"צ וא"ש יריצו אלי רבים מכתביהם יום יום השכם ושלח. ישאלוני על פעל ידי הקרובה העת להִגלות – וידי

א) המכתב הזה לא נדפס עד היום.

רפה מאד, ואנכי באחת ולא אשיב. את עתותי אמכור לשומעי בלמודי, בראותי כי אבן לשקר עט סופרים ואת־נפש בעליו לא יכלכל. על זאת ישומו חכמי הנוצרים. אך לא עלי תלונתם. הנני עתה דער פעגאַזוס אַם יאָבע ומה לעשות. שמחתי בשמעי כי מצבך נכון, ומי יתן והיה זה לך כל הימים. ושלום וברכה לך ולכל הגלוים לך מאת דורש שלומך וטובתך אברהם מאפו."

ע"ד התלאות אשר הסבה לו מכירת ספריו שפך את רוחו במכתב אחד, אשר מפאת ערכו להארת תכונתו של מאפו ומצד ערכו הביוגרפי הנני מעתיקו בזה כלו כמו שהוא א):

אל כבוד הג. החכם ונודע בשמו וכו'... וכו'

סופר אני ולא סוחר. לפני נגלה כל חזון בעמי, אך נסתם ממני חזון סוחרי ארץ, בהיות רוחי ומשאת נפשי אל חזיונותי, לא דפקתי פתחי נדיבי עמי כיתר הסופרים הסוחרים אל ארץ, כי דרושים ספרי לכל החפצים בם. ואותי יום יום ידרשון קרובים ורחוקים, וכבד הדבר ממני להדרש לאחד אחד. ואף גם זאת בהיותי חולה ועצל להשיב תמיד שוחרי דבר אזלו ספרים רבים מביתי וממספר 1600 ספרי אשמת שומרון אשר יצאו זה שנה מבית הדפוס אין לי עתה כי אם כחמש מאות, ומגמת פני למכרם פעם אחת בדרך אשר ישוה לי ולקונה ואשר ישוה פרי לשנינו, למען העזר בעמל נפשי לעשות דרכי אל הרופאים נקובי השם ולדרוש בם על מחלתי האנושה אשר הנחלתי לי בעשותי לעבריה לתתה לחן בעיני בני עמי, גם דרשוני רבים זעיר שם זעיר שם למסור להם ספרי לכל אחד חלק הדרוש לחפצו. ולי אין שוה להרבות לי טרח ומעמסה תחת הקל מעלי חליפות המכתבים והחשבונות הרבים, על כן ששתי על דברי מחו"ת בן הגביר הצעיר המשכיל... אשר נקב לי שמו הנכבד והראני את נוהו למצוא לי ממנו חזון ולספרי תוצאות"...

* *
*

וכה עברו שנות עבודתו הספרותית של מספרנו־הפיטן

א) המכתב הזה נדפס ב„הצפירה" גליון 110 משנת 1894 ע"י ש. ב. א.

היריעה הכהה של עבודתו זו הוא הענג הפנימי, הענג שאין כמהו לחזק ולעמק, אשר הביאה לו יצירתו הפיוטית; והאהבה החזקה לשפת עבר הוא חוט השני המבריח את היריעה הזאת מן הקצה אל הקצה, והחוט הזה נתק רק בהנָתק פתיל חייו. מכל הפרקים הקודמים ראה הקורא כי גורלו הספרותי של מאפו היה מצד אחד עצוב מאד ומצד השני נפל לו חבל בנעימים. גורלו הספרותי היה עצוב מאד, יען כי בימיו החלה הספרות העברית החדשה אך לצמוח, השפה היתה לא־מעֻובדה והסופרים לא הסכינו לשמש בה בחל: בתֵאור מחזות החיים הפשוטים; על הסופרים היה להדפיס את ספריהם על הוצאותיהם הם ולבקש אחרי כן קהל קונים, להחליף אתם מכתבים ולשמוע תלונותיהם, תרעומותיהם ותביעותיהם המשונות והזרות, ועל ידי זה להיות עבד לרבים. גם מאפו היה כהן במקדש הספרות ועבד לקוני ספריו, אשר אם קנו מידו סך מסוים מספריו האמינו כי הצליחוהו והפלו לו חסד רב. הקנאים והמתקנאים רדפוהו וכמעט ירדו לחייו על חללו את שפת כתבי הקדש והשתמשו בה ל„דברי עֲגָבִים", ועל הוקיעו את הצבועים והמתחסדים לעיני קהל קוראיו. והמשכילים הניעו אחריו ראש ויביטו עליו בחמלה רבה, על כי יקדיש את כחותיו וכשרונותיו לשפה מתה, לספרות מתה ולעם מת. רוח ההתבוללות והטמיעה, אשר עברה אז בין יהודי רוסיה, הכתה בסנורים גם את המשכילים אשר יצאו מבית־המדרש הישן וכל סופר עברי, יהיה טיבו מה שיהיה ותהיה מטרתו מה שתהיה, היה בעיניהם כבטלן חסר־דעה, או כרועה רוח „הדורש בעד החיים אל המתים". הסופר העברי היה אז כבן־חורג לעמו אשר אהב: מנודה ומוחרם בקרב קהל היראים והחרדים, נבזה ונמאס בקהל המשכילים „הנאורים". ואנשי המעשה, הסוחרים והמוכרים, הקבלנים והתגרנים, העשירים והתקיפים שבקרבנו הביטו על הסופר העברי כעל אחד ממבלי עולם, העוסקים בהבלים ודברים רקים ומַהְבִּילִים את הבריות. אלו היו הסופרים העברים באים על שכרם ומוכרים שורותיהם „בטבין ותקלין", כי אז היו יכולים להבין וגם לסלוח להם את „הַמַדוּחִים", אבל להיות חוטאים ולא להם רק למען

בעוני ומחסור, ברוב עמל ותלאה. הנקודה האחת המאירה על החטיא את הרבים – את זאת לא יכלו בשום אופן להבין ולסלוח ל„עבברי־הדיו". וגם מאפו נחשב בעיני אחיו, אנשי־המעשה, לרודף קדים אשר יחזה משאות שוא, עוכר בשרו ורוחו בלי כסף ותועלת ממשית, רק מאהבתו לחלומות ודמיונות. במצב זר כזה ובתנאים מרים כאלה, אשר רק מקצתם הזכרתי, היה עובד מאפו את עבודתו הספרותית בשעות מאוחרות בלילה, אחרי עבודתו ביום בתור מורה, עבודה המפרכת את הגוף והנפש.

אולם גם חבל נפל לו בנעימים: בעיני „השבלים הבודדות" היה מאפו כנביא וכחוזה, וכן היה גם בעיניו הוא. הוא אהב את עבודתו הספרותית יותר מגופו ומכל „הבלי העולם הזה", ובכל לבבו האמין כי דור יבוא יכיר מַעְבָדָיו. הוא ידע כי קהל הקוראים העברים מחכים אל דבריו כאל מלקוש, וחזיונותיו עושים רושם חזק על לבותיהם והמה מַפְרִים מחשבות חדשות גם בלב היראים והחרדים הקוראים אותם בַּהֲחבא בענג ובחרדה, ביראת חטא ובתשוקה אל „החטא" הזה. ובידיעתו הנעימה הזאת מצא תנחומים לנפשו הנכאה. בדרכו הספרותית, שהיתה סוגה בקוצים וברקנים, מצא מאפו גם פרחים נחמדים אחרים. והפרחים האלה המה לא חגיגות של יובל, חצי יובל או רבע יובל ולא תשורות, ברכות והודיות של המון רב – מזאת שמרהו אלהים. את חגי עבודתו הספרותית לא חגגו; מכתבי־ברכה מְכוּסֵי חתימות של אוהבים ומכירים ואותות־זכרון של כסף או זהב לא הגישו לו מעולם; חבורות לא שֻׁלחו אליו, את תולדותיו לא כתבו בחייו וגם את תמונתו לא הדפיסו; הסופרים העברים לא כתבו מאמרים בעודו בחיים על אדות ספריו. הפרחים אשר מצא מאפו המה ממין אחר. המה לא יבלו ולא יִקָּמֵלו כל זמן אשר לא תבול תקות האומה הישראלית. הפרחים האלה הם פרחי תקותו הנבואית: עוד יבוא יום, והיום לא ירחק־חֹק, והשפה העברית תשוב ותהי שפה חיה לעם חי היושב בציון משאת נפשו. באמונתו זאת חי ועבד את עבודתו הספרותית ובאמונתו זאת מת. ובמותו ידעו הסופרים העברים הנשארים אחריו, כי לוקח מהם אחיהם הגדול.

משוררנו יהודה ליב גורדון, אשר היה הגדול בין הסופרים אחרי מות מאפו, נשא עליו את הקינה הזאת:

אַב־הֲמוֹן סוֹפְרֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִתָּמוּ!
בָּרָאתָ עוֹלָמוֹת וּבְרִיּוֹת נָאוֹת בְּדִמְיוֹנְךָ,
רוּחַ הַהֹוִים דִּבֶּר בְּךָ וּשְׂפָתָם בִּלְשׁוֹנְךָ—
הָהּ, אֵיךְ עַתָּה לָנֶצַח שְׂפָתֶיךָ נֶאֱלָמוּ!
מִי יָעִיר אַהֲבַת צִיּוֹן בִּלְבַב דּוֹר פָּרוּעַ?
מִי יִמְרֹט נֹצָה זָרָה מִכְּנַף עַיִט צָבוּעַ?
אַשְׁמַת הַשֹּׁמְרוֹנִים מִי יוֹקַע נֶגֶד הַשָּׁמֶשׁ?
פַּדְגוֹג וּמוֹרֶה מִי יְהִי? מִי יַגִּיהַּ אֹמֶשׁ??
אֶל עוֹלָם הַחֶזְיוֹנוֹת בּוֹ תָּמִיד הָיִיתָ
בֵּין הָרוּחוֹת הַמְסַפְּרוֹת לִשְׁכֹּן עָלִיתָ,
רוּחֲךָ הַכַּבִּיר מְרַחֵף עַתָּה בֵּין כּוֹכָבִים,
מֵעֲמַל נַפְשְׁךָ תִּרְאֶה תִּשְׂבַּע בַּאֲהָבִים;
אַף זִכְרְךָ לְדוֹר דּוֹרִים יַעֲמוֹד בְּתוֹכֵנוּ,
פָּעָלְךָ וַהֲדָרְךָ יֵרָאוּ עַל בָּנֵינוּ!

בקינתו זאת השאיר לנו משוררנו את תמונתו הספרותית של אברהם מאפו, כפי שהיתה חקוקה בדמיונם של טובי סופרנו לפני דור שלם. —

יז.

הזיונות „אהבת־ציון". תור־הזהב. החוקר היבש והפיטן־המספר. תמונת חזקיה; ההפכים והנגודים שבתכונתו ובממשלתו. חוזה חזיונות ונושא שרביט. החוזה בן־אמוץ; צורה מזהירה; האורח הגדול בעולם החלומות; מרכז מעשיו ומחשבותיו. ישעיה משפיע מרוחו על הטובים שבבני דורו. ההפכים והנגידים בחיי החברה והמדינה: הקוים היסודיים והטפוסים המצוינים של התקופה רבת־הצבעים. ספור המעשה.

המסכת אשר רקם עליה מאפו את חזיונות „אהבת ציון" היא התקופה של מלוכת חזקיה ופעולת החוזה בן־אמוץ. את התקופה הזאת קוראים בשם „תור־הזהב" של דברי ימי מלכי בית דוד. המקורות הנאמנים, התעודות והרשימות אשר מהם שאבו חוקרינו את ידיעותיהם על אדות הימים ההם מעטים ודלים הם עד מאד. החמר המעט והצנום הנמצא בכתבי־הקדש ובספרות התלמודית ע"ד התקופה הזאת איננו מספיק אמנם להחוקר היבש שהוא מטפל בהיסטוריה כבעל מלאכה או כמלקט בלויי סחבות ולא כיוצר וחוזה, — החמר הזה בודאי לא יספיק לו לבנין היכל עם תאיו ואולמיו „ממסד ועד הטפחות". אולם הפיטן, שיש לו סקירה היסטורית חדה ודקה, הוא יארוג גם מהחוטים המעטים של העבר הרחוק יריעה מצוירה ונאה. את החוטים החסרים ישלים בדמיונו, את הקצרים יאריך ואת הכהים יאיר ויבהיק. הצבעים לא יחסרו לו. גם הרמיזות הרזות והדברים המעטים הנמצאים בכתבי־הקדש ובתלמוד על אדות התקופה הנאמרה מרימים לפני עיני החוזה את המסך העב מעל הימים הרחוקים ההם ותמונות מרהיבות עין וגם מחרידות נפש, משמחות ומשברות רוח וגם מעציבות ומשברות לב מתגוללות לפניו, מתערבות ומתחלפות זו בזו. והתמונות של הימים ההם, הרחוקים מאתנו כאלפים וחמש מאות שנה, רבות ושונות והן

מעסיקות את הלב ואת המוח, את כל נטיותינו הגלויות והנסתרות, את האדם והעברי שבקרבנו. תמונת חזקיה היא מצוינה במינה. המלך הזה הוא חזק וגם חלש, חזק באמונתו התמימה וברגשות לבבו הטהורים, וחלש ברצונו ובפעליו; חפצו כביר וידיו קצרות. רוחו רוח מושל ומצַוֶה, ובכל זאת אנוס הוא להכנע לפני שריו התקיפים ממנו. הוא שואף לעשות אך טוב וחסד לעניים ולענוים, לעובדים ולאובדים, לכל קשה יום ומר נפש; אולם השופטים והשוטרים, השרים והקצינים מבדילים בינו ובין עמו והמה נוגשים ולוחצים את כל האמללים האלה, משתררים עליהם ומתעוללים בהם ושועתם לא תבא עד כסא המלך, כי חתמו בעדו. צדק ומשפט, אמת ואמונה הם נשמת נשמתו, חלומו בהקיץ, תאותו ותשוקתו — ובהיכלו וארמונו, על יד כסאו ובחצרו בגד בוגדים, שקר ועול, שנאה וקנאה. בידו השרביט וביד שבנא המלוכה. הוא ענו ורואי פניו המה גאיונים. הוא שולח מעל פניו את שריו הרעים והחטאים והמה רוקמים מזמות בסתר ופורשים רשת לצעדיו, והבאים על מקומם לא טובים מהם. כחו קצר לטאטא את חלאת האדם משעריו ולהושיב על מקום ה„מאשרים המתעים" שונאי בצע ומעשקות, כי הרשעה עשתה לה קן במקום המשפט זה ימים רבים ולפתח היכלו רובצת החטאת זה שנים ודורות. המלך הוא מטבעו חוזה חזיונות וחולם חלומות, בעל נפש רכה ובעל רב רגש, רֵע וחבר מנעוריו לבני הנביאים ואמון על אמרותיהם ותוכחותיהם, ועליו לשבת על כסא המלוכה, אשר עזי־נפש שואפי־משרה עומדים עליו מימינו ומשמאלו.

ומה נהדרה ונשגבה צורתו של החוזה בן־אמוץ! הצורה הזאת היא מן היותר מַזְהִירוֹת והיותר נדיבות בין צורות אנשי־הרוח, בחירי מין האנושי, השמורות וגנוזות באוצר דברי ימי האדם. והחוזה הזה הוא גם חכם־מדינה גדול. זה אבי כל בעלי החזיונות והדמיונות הרמים והנשאים הוא גם רב־פעלים ואמיץ כח־המעשה: כרב־חֹבל מנוסה ובחון הוא מנהיג את אנית־עמו בין סלעי מגור וצורי מכשול. האזרח הגדול בעולם החלומות, אשר חלם את שלום כל העמים, שלום כל בני האדם, שלום כל

הדורות הרחוקים עד סופם, – בבור־החולמים הזה חשב מחשבות בהירות ויתפוס את המציאות הקרובה והממשית בעינים פקוחות. החוזה הזה אשר נשא דעו למרחוק וגורלן של כל האומות היו נוגעות אל לבבו, לא שכח מעולם את נקודת זמנו ומקומו: שהיה חי בהם. מרכז מעשיו ומחשבותיו, חלומותיו ודמיונותיו היתה בת־יהודה, וציון – השאר שבעיסת העמים. החולם הנשגב הזה אשר ברא סם־חיים להאנושות החולה והנֻגעת מעצר יד האכזריות, ואשר אצל מרוחו על החולמים הנדיבים של כל הדורות הבאים אחריו ואשר עוד יבואו, – החולם הזה השפיע מרוחו גם על הטובים שבבני דורו. התקונים שעשה המלך חזקיה בעבודת־אלהים נעשו ברוחו של ישעיהו, אשר הטה את לב המושל כחפצו ורוח מבינתו. הוא היה מזרע המלוכה ועל כל אמרותיו שפוך הוד־מלכות וקסם התפארת שבגבורה; בכל זאת התהלך עם העניים, הנדכאים והחשובים כאחד מהם, וכל מעיניו היו להושיע להם ולהרימם עָל. אולם מלבד הצורות המצוינות של הדור ההוא ימצא הפיטן־החוזה ענין רב וציורים נפלאים במינם גם בחיים המדיניים והחברותים של התקיפה, אשר בחר לו מאפו לנושא ספורו „אהבת־ציון". שוו נא לנגדכם את סעית חזקיהו וסעית שבנא, את הטפוסים הקיצוניים שבשניהן; את הסכסוכים, התגרות וההתנגדות הנמרצה אשר ביניהן. שוו נא לנגד עיני רוחכם את המפלגה המדינית המחזקת במעוז פרעה ומבקשת קרבת מצרים, ואת המפלגה המדינית אשר תבחל ב„התנין הגדול" והיא נוטה להכנע לפי שעה תחת על אשור; העלו עתה על לבבכם את המנהיגים, חכמי־המדינה, השרים והיועצים שבקרב שתי המפלגות האלה ואת הקטטות אשר ביניהם. צירו נא בדמיונכם את השעה, אשר חזקיהו ושריו פרקו מעל יהודה את על מלכות אשור ואת נהמת מוגי הלב ואת מחאות דורשי שלום העם וטובתו. עתה שוו נא לנגדכם את ימי מצור ירושלים, ואת הרושם אשר עשו דברי רבשקה אל אנשי המלחמה אשר על החומה: „אמרו נא אל חזקיהו! כה אמר המלך הגדול מלך אשור: מה הבטחון הזה אשר בטחת? אמרתי אך דבר שפתים, עצה וגבורה למלחמה;

עתה על מי בטחת כי מרדת בי? הנה בטחת על משענת הקנה הרצוץ הזה על מצרים אשר יסמך איש עליו ובא בכפו ונקבה..." החיו נא בדמיונכם את תשובת בן אמוץ אל השרים וזקני הכהנים המתכסים בשקים אשר שלח אליו המלך „ביום־צרה ותוכחה": „כה תאמרון אל אדניכם, כה אמר ה': אל תירא מפני הדברים אשר שמעת אשר גִדפו נערי מלך אשור אותי; הנני נותן בו רוח ושמע שמועה ושב אל ארצו והִפַּלתיו בחרב בארצו".

וכמה עשירים היו אז החיים החברותים במראות וחזיונות. מצד אחד בני הנביאים, הענוים, אנשי־הרוח המקנאים קנאת המדות הטהורות, קנאת תורת אל חי, ומצד השני עובדי אלילים, רודפי בצע ומעשקות, חבר בוגדים וגנבים, צבועים וחנפים. מלחמת הטוב עם הרע, האור עם החשך, נביאי אמת בטחי תפל. שוו נא לנגדכם את החזיון הנשגב בשעה שישעיהו עומד בקהל רב וקורא בקול חוצב להבות איש לשרי יהודה את המלים הנוראות: „אֵיכָה הָיְתָה לְזוֹנָה קִרְיָה נֶאֱמָנָה מְלֵאֲתִי מִשְׁפָּט צֶדֶק יָלִין בָּהּ וְעַתָּה מְרַצְּחִים... שָׂרַיִךְ סוֹרְרִים וְחַבְרֵי גַּנָּבִים כֻּלּוֹ אֹהֵב שֹׁחַד וְרֹדֵף שַׁלְמֹנִים... וְהָיָה הֶחָסֹן לִנְעֹרֶת וּפֹעֲלוֹ לְנִיצוֹץ וּבָעֲרוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו וְאֵין מְכַבֶּה". רעדה אחזה את החנפים בסתר לבבם ובפיהם שפכו לעג על נביא־אל. ומה רבו אז המשוררים והחוזים, אשר אלה מהם חקו את ישעיהו ואלה את הושע, עמוס או מיכה; משוררים וחוזים אשר היום גם את שמם לא נדע, אולם בימיהם חיו, פעלו ויטיפו ובלבם, אולי, התאמרו כי גדולים הם מבן־אמוץ וזכרם לא יאבד לנצח. מתהום העת ההיא עולות ומרחפות לנגד עינינו גם תמונות הלצים וההוללים, הזוללים והסובאים הקוראים איש לרעהו בימי מצור ומצוק: „אכל ושתה כי מחר נמות!" ומה רבו אז טפוסי הנשים העבריות, הצנועות והפרוצות, אמיצות־הלב ומפונקות־הבשר, ומה עצמו הרוחות הנושבות והמתנגשות בירושלים; ומה גדלו הנגודים וההפכים בעיר דוד: מקדש אל־עליון ומערות פריצים; פה בגדי משי ורקמה, תכשיטי זהב ואבנים יקרות, מחלצות ומעטפות, ושם מחגרת שק, בגדי עדים ובלויי סחבות; פה נשמע צלצל שפת־חוזים, השפה העבריה

בכל הודה ותפארתה, עֻזָּה וחִנָּה, קִסמה ויפיה, ושם המית שפה נלעגה ובלולה, שפת שודדים וגנבים; היֹפי בכל שפע גְוָניו והבעור בכל בלהות מראותיו – ולכל ההפכים האלה אין מספר וקץ.

אולם מאפו לא הבליט בספורו „אהבת ציון" את הקוים היסודיים ואת הטפוסים המצוינים של התקופה רבת־הצבעים ועצומת־החיים הזאת, ואת ראשי פועליה, חזקיהו וישעיהו, החביא בַצֵל. ה„אהבת־ציון" היה כמעט הנסיון הראשון בספרות־העולם לתאר את אהבתם וקנאתם, ערמומיותם ושנאתם, צדקתם וישרתם של אנשים אשר חיו לפני אלפַיִם וחמש מאות שנה בדמות של ספור א).

בהאמיני כי כל הקוראים עברית כבר קראו את „אהבת־ציון", וכן את יתר ספורי מאפו, לא אבוא להרצות לפניהם את תכנם. ספור־המעשה וסִכסוך הענינים המה העיקר ב„אהבת־ציון" כמו ביתר ספוריו. ואולי היה הדבר הזה נחוץ בימים ההם, בשביל למשוך את לבות הקוראים ולהגדיל את תשוקתם לדעת את „סוף המעשה". על ידי נִקור במצפוני הנפש, על ידי מִעוך ומשמוש בכלי המחשבה והרגש לא תקנו את לבות האנשים, אשר לא הורגלו לקריאה ספרותית. על ידי ספור של מעשים פשוטים ודברים פשוטים, או על ידי ציורים דקים ותאור הפסיכולוגיה של נביאים ומלכים לא תפעלו על הקורא המצוי ולא תאלצוהו לקרוא את ספורכם עד תמו. ההמון הגדול אינו רודף אחרי בשמים דקים, ריחות יפים, יין רך וענוג, כי אם אחרי משקאות חריפים ומשכרים. הצַיר לא ימשוך את עין הרואים של הקהל הגדול על ידי גְוָנֵי־צבע דקים, כי אם על ידי צבעים גסים ודוקרים את העין. מאפו כתב את ספוריו למען הרחיב את דעת השפה העברית ולמען העצים את האהבה אליה בלבות הקוראים, והדבר הזה עלה בידו על ידי חסרונותיו ומגרעותיו שהיו בו בתור מספר ולא על ידי מעלותיו ויתרונותיו בתור אמן וחוזה. היוצר והפיטן שבמאפו

א) ספורו ההיסטורי הראשון של גיאורג אֶבֶּרְס מחיי המצרים הקדמונים נדפס בשנת 1864.

נכנעו והתכּוּצו מפני המספר הַבַּדָאי שבו. בכונה מיוחדה השחית וקלקל את ספוריו על ידי מאורעות נפלאים לקוחים מאוצר החטאים והפשעים הגדולים והנוראים. דבר זה למד מרבותיו המספרים הצרפתים. הוא חשב, ולא טעה בחשבונו, כי על ידי סכסוכי המקרים וערבוב המעשים האיומים והמבהילים יעשה נפשות ל„העבריה". אולם שלא בכונה ושלא מדעתו יצר לפעמים, ביחוד ב„אהבת־ציון", תמונות נעלות כמשורר אמתי.

הכֹּח המחַיֶּה את העולם, אשר ברא ב„אהבת־ציון", ומרכז־כבדו היא האהבה. מפני קול האהבה לא שמע מאפו לפעמים את קול דפיקת התקופה שהוא מתָאֵר ואת זְוָעותיה. את כל עצמיותו המיוחדה של מאפו, את עדנת נפשו ורֹך רגשותיו הננו מכירים רק בשעה שהוא מתאר את האהבה בספורו זה. באהבת תמר ואמנון הננו רואים את אהבתם של בנות ציון ובניה בכל תקפה ועזוזה, בכל טהרתה, קדושתה, יפיה, חִנה ונעימותיה. האהבה הזאת היא בריאה ונשגבה, יען כי היא מיוסדה על כֹּח־המשיכה השורר בין שני גופים יפים וחזקים ובין שתי נפשות טהורות וזכות המתאימות זו לזו. האהבה הזאת, כפי שמאפו מתאר אותה, נקיה היא מבהמיות גסה וגם ממחלות הרוח והדמיון וטבעית היא, בגבֹה מובן המלה, מראשיתה ועד סופה. כשאנו קוראים את „אהבת ציון" הננו חשים ומרגישים, מכירים ומאמינים כי ככה אמנם אהבו בנות ציון, ותמר ופנינה לא היו יחידות בדורן. אהבתן היא אהבת העבריה בימים מקדם, — „אהבה עזה כמות ומים רבים לא יוכלו לכבות אותה", — ורק חוזה עברי כמאפו ידע לתאר אותה בכל צניעותה ורוממותה. וכל האוהבים והאוהבות ב„אהבת־ציון" וביתר ספוריו המה אנשים ישרים וטהורים, נבונים וטובים, אמיצי־לב או גם גבורים. מאפו העריץ והקדיש כל כך את האהבה הטהורה, עד כי מעולם לא המיר אותה בתאוה כאשר עשו ועושים עד היום סופרי העמים. מאפו הפיטן חשב את האהבה כרגש היותר טהור והיותר אנושי, לכן נתנו ונטעו רק בלבות הטהורים. החוטאים, החנפים והצבועים שבספוריו לא ידעו את האהבה, כי אם את התאוה

הגסה. האהבה בספורי מאפו איננה מֻכה בעִוָּרון, וגם בהתגברה עד למרום קצה לא תוליך את האדם שולל, לא תביאהו לידי חטא ועון או לידי שגעון ואכזריות וגם לא לידי קלות־דעת או אולת ושטות. האהבה אשר תאר מספרנו זה בכל ספוריו מעוררת את האוהבים והאוהבות למעשים טובים, מרוממת את נפשם ומזקקת את רוחם, דוחפתם לפעלים כבירים ולעלילות גדולות. האהבה הזאת מַזלת חיים חדשים ומלאים, תקוה וגבורה בלב האוהב או האוהבת, והיא מקרבת אותם אל היופי שבטבע ואל המאור שבחיים. רוב האוהבים והאוהבות או כמעט כלם, בספורי מאפו, המה בני משפחות מיוחסות בישראל, בני נדיבים ונדיבות, והמספר חוננם ויתן להם חן ויופי, לב טוב ורחב וכל המדות התרומיות, לפי מושגי היופי והמוסר שלו ושל הסביבה הרוחנית אשר בה גדל. כל האוהבים והאוהבות בספורי מאפו ממליצים מליצות רבות ו„נשגבות" ונואמים נאומים ברוח הנביאים. האהבה מדברת בספוריו רק רמות, ושפת בני אדם פשוטים לא תדע. חבה יתרה הודיע תמיד מאפו לכל האוהבים והאוהבות בספוריו ובצרתם צר גם לו. המספר יעבירם אמנם בשבעה מדורי גיהנם, אך סוף סוף יְזַוְּגֵם בחופה וקידושין, וסוף כל אהבה בספוריו — חתונה. האהבה בספורי מאפו לא הדע שַׁעֲשׁוּעֵי־זְנוּנִים או הֲתולי־בוגדים. אהבתן של בנות ציון לפני אלפים וחמש מאות שנה, ואהבתן בדורו של מאפו (בספורו „עיט צבוע") ידעה לפני הנשואים, לכל היותר, רק את הנשיקה, נשיקה טהורה ותמימה — עד כה הגיעה ולא הוסיפה. הצניעות העברית היתה כל כך חזקה במאפו, עד כי גם המספרים הצרפתים, אשר היו לו למופת בכמה דברים, לא נגעו בה לרעה אף נגיעה כל שהיא ולא חִללו כל ימי חייו את יפעתה. מי שפורש מהספרות העברית וקורא במשך שנים רבות את ספורי־האהבה של הסופרים האירופיים, ממין ידוע, ואחר כן ישוב ויקרא את ה„אהבת־ציון", ירגיש אז מה שירגיש האיש המבלה ימים ולילות, במשך של שנים רבות, בטרקלוני־הבירה במושב לצים ומתפלספים, סופרים והוללים, משחקים ומשחקות, שרות ושִׁדות, חצופים וחצופות, זוללים

וסובאים, נושאי משרה ושלטון מבקשי תענוגים וגם אנשי חכמה ומדע מבקשי פרסום, רמאים וצבועים, רודפי הון וכבוד, פיטנים־חונפים, חוקרים־משוגעים, אמנים־מטורפים וכל מיני רודפי אשר ועשר, כל מיני שטופי תאוה ונגועי הגוף והנפש, – והוא שואף אל קרבו שיחות חריפות ומחוכמות בלולות בריח היין; לקוטי חקירות מדעיות ופלוסופיות מעורבות בדברי נבלה, רכילות ולשון הרע; מבטאי־אמנים, פתגמי־המודה מבושמי סמים נודפים ומשַׂכרים; הלצות של זנות ואמרי־מוסר של פלגשים, – והוא שואף אל קרבו את כל האויר הרע והמשחית הנודף מחולי הגוף והנפש, הנרות וכל מיני האבק והבשמים, היינות והזעה הממלאים את הטרקלין, – מה שירגיש איש כזה הנעתק מחיי הטבע בבואו ביום בהיר אל גבעת שדה על יד נחל זך, והוא רואה לפניו עדר צאן, שומע את קול חליל הרועה ושיחות האילנות, לחישות הפרחים בעבור רוח עליהם והֵד היער, ועל ראשו פרושים שמים בהירים ועל ראשי ההרים אשר עינו צופיה מרחוק חופפת מנוחת עולמים.

ובהמלטנו על נפשנו מטרקלונים כאלה אל נוה־שאנן, אל חיק הטבע הרחמניה והמלאה חֵן־חרישי לא נבוא לבקש מגרעות והסרונות במקום מקלטנו זה ולא נרגיש בו את חסרון אותם הדברים היפים, אשר שעשעו ויִשַׁכרו את חושינו בכרך, כי אם נתענג על כל שיח ועל כל פרח. והפרחים היפים והטבעיים בספורי מאפו לא מעט המה.

בשעה שמאפו מתאר את חיי יושבי ירושלים ומראות העיר ההומיה הזאת ציוריו אמנם כהים וחלשים מאד. קשה היה לו לתפוס את החיים החברותים והמדיניים, בכל חילופי צבעיהם, של „קרית מלך רב״. אבל באומנות רבה הוא מתאר את חיי הכפר העברי בימי קדם. ציוריו אלה פשוטים ונשגבים הם; בקוים מועטים הוא מציר תמונה נהדרה. הא לכם דוגמאות קטנות.

„לינו בכפרים, וראיתם את שוכניהם משכימי קום בעוד דממת ליל שלטת על הארץ, וההרים והגבעות מסירים לאט לאט את מסכת הקיטור והאפל, מכסה הלילה אשר התכסו

בה, אז הגברים יוצאים השדה לפעלם, ונשיהם טובות המראה והבריאות כפרות הבשן, עושות בצמר ובפשתים, להכין מלבוש לבני ביתן; עד פה וכה והנה מראש גבעות התומכות בגאותן שחקים תציץ השמש בְּהִלָּהּ, ולקול זמיר צפרים וכנף רננים נעלסה בנועם המאור הגדול, ישא האכר גם הוא רנה ותפלה לאל משושו, ותפלתו תעלה כעתר ענן הקטרת השמימה; אז ישוב הביתה, ונות ביתו תשיש לקראתו, ונועם והן מזהירים מעיניה, יעירו צאצאיהם ויאכלו יחד מטוב אלהים..." („אהבת ציון" פרק ז').

„השמש יצקה אור יקרות וחום צח על נאות הרועים, פלגים יבלי מים המו בשאון זרמתם, המולת עָלֶה נדף מרוח צח הנושב בין העפאים, זמיר צפרים ושריקות העדרים והד הרים העונה למו בהוד קולו... והנה זמרת חלילים נשמעה על כל נאות הרועים..." (שם פרק ד').

„השחר הופיע זהרו על הדר הכרמל ובכרמים ירנן ויריע. הבוצרים והבוצרות פצחו רנה וישירו שירי יין ושירי דודים יהדו, ותימן בא אל מבחר כרמיו עם שלשת עבדיו ויאמר להם: שימו לבבכם על כל ענף קשור בגמא לאות כי קדוש הוא, והרימותם את פריו לבד, כי בכורי ראשית הם משפט הכהנים; הנה שם גפן פוריה משלחת בעמק יונקותיה ועל גבעות נטישותיה, תחשוף שפע ברכה לעין רואים, זמורותיה כפיפות תחת משא אשכלותיהן אשר הבשילו ענבים מלאי חמר, מה נעמו בנוצצם כברקת בזהר אדמדם חכלילי; שם תאנים ורמונים מלאי עסים יציצו מבעד לעלים רעננים הסוככים אותם, הן נשקפים המה לי, כמו ישחרוני להובילם שי אל מקום קדוש, אכן למו משפט הבכורים, ליושבים לפני אלהים יהיה תירושם ועסיסם; שם נחמד מעשה זית, ישוה הודו על פרי חמדתו, כלו דשן ושמן ומלא יצהר, נסכו יערב לאל המריק ברכתו לאדמתנו. ויפן תימן אל הבוצרים ויאמר: השמרו לכם פן תעוללו, אכלו ענבים כנפשכם, ואל תמנעום מקשה רוח ומרי נפש, אשר יבאו הלום לשבח ענים ועמלם, לא תגרשום ולא תגערו בם; כי מי יודע מה ילד יום, אולי גם בנינו ובנותינו

רעבים וצמאים ילכו לבקש טרף נפשם בשדות ובכרמים לא להם; השאירו למו עוללות, כי הם המכס אשר נרים לאלהים השולח ברכתו לנו.

וידי הבוצרים והבוצרות אמונות לעשות מעשיהם. לשונם מלאה רנה ושפתותיהם תרועה, ילדים וילדות מריקים הסלים המלאים אשכלות אל הכדים, והגברים נושאי בכתף יִשָּׂאוּם אל היקבים; והנה שני יוגבים מדברים, זה יאמר: שקוי אדום וצח כטל שמים לפני אדם פני קדים, ורעהו ישיב: משקה מובא בית אלהים, כלו ממתקים ממגד שמש. ולעומתם הדורכים יענו: הידד! הידד! יין משמח אלהים ואנשים, ממנו ינסך על המזבח, ממנו ישתו ישישים, ישובו לימי עלומיהם, רֵעים – ויתעלסו באהבים. הגיעה עת הצהרים, ידי הבוצרים והבוצרות עיפו, ויישטחו להם שטוח בכל פנות הכרם לצחק ולהחליף כח בהתולים משמחי לב וטהורים מכל שמץ דברי זמה, והנה: פה עלם עולה בתמר, ידיו אוחזות בסנסניו ורגליו כושלות באין מעמד, יפול לארץ והיה לשחוק; שם עלמה רודפת אחרי עלם אחד אשר דבר דברים כמתלהמים באזניה, ובידיה אשכול ליסרהו, תשיגהו, תסחט האשכול על לחייו והנה פניו מתֻלָּעים. עליו ימלאו הרועים שחוק פיהם. כן המו וישקו עד אכלם בצהרים". (שם פרק ה').

מה נאמנים ומה יפים המה הציורים האלה! כמה חן טבעי וכמה תמימות ונעימות שפוכים על החיים האלה, ומה רחוקים היו מהם החיים אשר ראה המספר מסביביו. מאפו לא ראה מעולם בעיניו לא כרמים ולא בוצרים ובוצרות, ובכל זאת מדי קראנו את דבריו האחרונים, המובאים פה, נדמה בלבבנו כי אחד הפיטנים אשר חי לפני אלפים וחמש מאות שנה תאר את בצירת הכרמים בכרמל ככל אשר ראו עיניו, לא הפיל דבר. מה נאמנים בציוריו אלה צבע המקום וצבע הזמן. כמה חיים ותנועה נותנים לתמונה הנהדרה הזאת הפרטים הקטנים האלה: „פה עלם עולה בתמר, ידיו אוחזות בסנסניו ורגליו כושלות באין מעמד, יפול לארץ והיה לשחוק; שם עלמה רודפת אחרי עלם אחד אשר דבר דברים כמתלהמים באזניה,

ובידיה אשכול ליסרהו, תשיגהו, תסחט האשכול על לחייו..."

לא רבים המה הציורים ממראות הטבע בציון אשר נתן לנו מאפו בספוריו. אולם הציורים המועטים אשר נתן לנו מצוינים המה בחנם ויפעתם, בטבעיותם ובהירותם, באמתתם ותמימותם. מה נחמדה היא התמונה הזאת בפשיטותה: „ובני ציון ההרדים לדבר אלהים השכימו טרם השחר עלה, וישטחו להם שטוח בין ההדסים אשר במצולה ובעמקים על כל יבלי מים, זעיר שם, זעיר שם, עמדו ויכרתו להם ענף עץ עבות וערבי נחל, אותות ישע וגבורה לשמוח בהם לפני ה' ביום מחר ביום הראשון לחג האסיף, כוכבי נשף כָּהו חָוְרוּ מאור יפעת שחר חכלילי הנוצץ בירקרק חרוץ, פני קדים מתולעים מלהבות אש פלדות אשר יחצוב השמש טרם צאתו מאהלו, נהרים ויאורים נחים ושקטים שוכבים בין שפתים כתבנית רקועי פחי כסף ומוצקים כראי בגדותיהם, עליהם יזהיר אור יקרות ירקרק, אדמדם, מירק הרים אשר סביבותיהם ומאֹדם פני קדים, גם זהר הרקיע בתכלת מראהו ובכוכבי בקר המשובצים בו כנקודות הכסף ישים עליהם נוספות להרנין לב, הנשר העיר קִנו וצפרי שמים פצחו רנה, התרועעו וישירו כל תולדות השמים והארץ, יחד הררי ציון הרנינו לאלהי עוזם..." („אהבת ציון" פרק כ"ט).

או התמונה הזאת:

„מקצה הררי הלבנון אשר יגבלו צפון ארץ נפתלי, במקום שחברו למו החרמונִים יחדו, נשקף ראש אמנה; תחת רגלי ההר הזה משתרעת בקעה נחמדה ונהדרה ברוכסי ההרים אשר סביב לה, מסלעיהם יוצאים מעינות, אל המעין אשר בתוך הבקעה ההיא, ששם יתחברו הפלגים יחדו, פלגים יבלי מים החותרים והנוזלים מתחת לארץ, עד הגלותם מבטן אדמה, והיו לנחל שוטף, הוא נחל הירדן.

עוד שכבת טל חרמון תשת חשך בעמקים ובשיחים, בכל הנעצוצים ובכל הנהלולים, והשחר הנה פרוש על ההרים, וכזהב מופז יופיע על כבוד הלבנון ועל גאון ארזיו הרמים, אשר יכו בארץ שרשיהם וראשיהם לעב יגיעו; ארזי אל אלה

עתיקי ימים, כימי אדמת מטעם, דליותיהם וצמרותיהם נטושות וסבוכות אלה באלה, וסבכי היער ישיתו כליל צלם גם בתוך הצהרים, עליהם יקננו כל משפחות בעלי כנף למיניהם וישירו לאלהים כבוד הלבנון, לא תמלא אזן משמוע הוד קולם ונעימות זמירותיהם; ולעומתם גם פראים מראש הרים יצוחו, כי שם מעונות אריות והררי נמרים, והנפש השומעת את קול ההמולה הבלולה תגיל ברעדה. ההרים האלה יטפו עסים מרוב גפנים אשר ירבצון תחת משא אשכלותיהם, עפרם מקטר מור ולבונה, אף יזלו בשמיו וישימו קטורה באף עובר..." („אשמת שמרון", פרק א).

יח.

הספור „אשמת שמרון"; מה יש בו ומה אין בו. פרח יפה בגן הספרות. מספרי־הבקרת. קריאה תמה בלי כונת בקרת מיוחדה. השיבה להעולם, אשר כבר נסח מלבנו. הכחות המניעים את הגלגלים במכונת חיי אבותינו. כחו של מאפו לנסוך עלינו רוח דמיון. דוגמאות מ„אשמת שמרון". עלמה עבריה מתקופת כתבי הקדש; משאלות נפשה וצרכיה הפנימיים. מה בינה לבין בת דורנו. בנות אפרים ובני שמרון; קלות דעתם והתפארותם. כשרונו הפיוטי של מאפו הלך הלוך וחלוש. החסרון העקרי ב„אשמת שמרון". השנאה הכבושה בלב המספר לתועבות שמרון. ראית־נביא וראית־פיטן.

הספור „אשמת שמרון", הגדול בכמותו פי שנים מ„אהבת ציון", מתאר את חיי אבותינו בימי „אחז מלך יהודה ופקח בן רמליהו והושע בן אלה מלכי ישראל". הספור מצוין על ידי סכסוכי הדמיון, רבוי המראות ושפע החזיונות. אולם לשוא נבקש בו את האמת ההיסטורית, הפיוטית או הפסיכולוגית; לשוא נבקש פה את תאור הכחות הראשיים, החברתיים והמדיניים, אשר שלטו ביהודה ובאפרים. אם נמד את טיב

הספור באמת־המדה של הבקרת המיוסדה על מרעי קורות הדורות, או על חכמת כחות־הנפש ותורת־היופי, אז בודאי נמצא בו שגיאות לאין מספר „והפרוץ יהיה מרובה על העומד". אולם אין אני חפץ הפעם להשוות את המספר מאפו לספרים לועזיים אחרים מן סוג הזה. על המבקר להיות לפעמים כגנן אשר לא יערבב מין שלא במינו. המבקר מוצא לפעמים, כהגנן, את היופי והריח המיוחד של כל פרח ופרח מכל מין ומין. והספור „אשמת שמרון" עם כל זרותו ופראותו הוא פרח יפה, מיוחד במינו, בגן הספרות. הפרח הזה עם עליו המשוגשגים, המסובכים והנבלעים זה בזה עומד לבדו בפנת הגן הזה. ואם יניף עליו המבקר את מספרי־הבקרת ויקצץ בו את בדיו ושריגיו המשחיתים את יפיו, אז יִנָשְׁרוּ עליו ויתפזרו לכל רוח ומצבתו רק תרגיז את רוחנו ולא תרומם את נפשנו. על כן בל נרים עליו את שבין־המנתח בטרם נתענג על הדרו ותפארתו.

והיה אם נשכח לפי שעה את כל אשר למדנו בבתי מדרשם של בני יפת, ונשוב לקרוא את „אשמת שמרון" קריאה תמה, בלי כונת בקרת מיוחדה, כאשר קראו בספור זה הקוראים העברים לפני דור שלם, או אז נמצא בו עולם מלא, אשר ברא המספר ברוח דמיונו העז. בכל ימי שבתנו בגולה לא נמצא בקרבנו אף איש אחד, אשר תאר איזו תמונה חיה, איזה ציור בהיר מחיי אבותינו על אדמתם ואשר הראה לנו את הנפשות הפועלות, עלילותיהן, סכסוכיהן, תאותיהן ורגשותיהן בקרב אחת התקופות הקדמוניות בישראל. ובקראנו את „אשמת שמרון" הננו שבים לעולם, אשר כבר נִסח מלבנו. והכח המניע היותר גדול וחזק בעולם זה — הוא כח האהבה, הקנאה והנקמה. אהבה עזה כמות וקנאה קשה כשאול הן הנה המסבבות את כל הגלגלים והאופנים במכונת חיי אבותינו.

עד כמה רב כחו של מאפו לנסוך עלינו רוח דמיון ולהעביר לפנינו מראות וחזיונות מחיי אבותינו בארצם, עד כי נאמין כי נשמע לקולם, לשפתם ולסגנונם להתפלותיהם ותחנותיהם, כי נראה את מעונותיהם, משחקיהם, שעשועיהם וחלומותיהם

נראה מהמקימות המעטים האלה, אשר אביא מהספור „אשמת שמרון":

„השמש זרחה על הלבנון, ונגה כאור יקר וקרני זהב יפזו על ארזיו אשר שפעת טל חרמון עוד ילין בקצירם, בטל אורות זה ישישו כל בעלי כנף יתרועעו אף ישירו, גם שולמית אשר בלילה היה שירה עמה, התעוררה לקול צפרים ותערוך לאלהים תחת צורי היעלים, כי במקום ההוא עמדה בבקר להתפלל לה' ולשפוך לבבה לפניו, ותשא כפיה ותען ותאמר: ... השיבה כרוב רחמיך שבות מחמל נפשי אשר ארמה ולא ידעתי אכנה, על הנער הזה אליך אתפלל אלהי תפלתי, כי לזכרו תאות נפשי, וכאשר אצלת מהודך עליו ותגדל חין ערכו, כן תשיתהו ברכות לעד, ותחדהו בשמחה את פניך בקרית משושך ובהר מועדך, ועיני תראינה אותו ביפיו כאשר הראיתנו אותו בחלום חזיון ליל, עשה נא עמדי אות לטובה, וידעתי כי קרוב אתה ד' לכל קוראיך.

– מה הרנה והתפלה אשר תשאי בתי? – שמעו אזני שולמית קול מינקתה אשר עמדה מאחריה – אכן לאלהים פתרונים, אך מה דבר החלום הזה אשר העירך לראש אשמורות, התכסי ממני דבר, וכן לא הסכנת?

– חלילה לי מכחד ממך מאומה, ענתה שולמית, כי אחרי מות הורתי את היית לי לאם, אך יראת ד' היא ראשית כל חפץ, ותפלתי תקדמהו, עתה אחרי משאת כפי לאלהים, – עתה אגידה לך חלומי: בלילה הזה שנתי ערבה לי, כי עבדתי עבודתי לעזור ידך להכן מעדנים ומאכל תאוה לאשה החרשה אשר יביא אבי הלום תחת אמי, אשר ירדה דומה וצדקתה עמה בארץ נשיה. הן אבי צוני ללבוש מחלצותי ולהשבית אבל מגבולנו, ויגוני הלא טמון בסתר לבבי; אך שמעי דבר חלומי, שמור יהיה עמדי עד בוא דברו, הלא אמי הגידה לי תמיד, כי אלהים יגלה אזן אנשים בחלום חזיון לילה להשמיעם הבאות; ותשאני רוח הלילה ותביאני אל עיר כלילת יופי, קרית משוש, והנה מחמל נפשי בהודו ובהדרו שש לקראתי ויאמר: ברוכה את ידידות נפשי בבואך לציון, שאי נא סביב עיניך וראי,

ספרי מגדליה אשר יעלו לעב שיאם, ואוית לשבת עמדי פה. ובדברו לקחני ויביאני אל ראשי הומיות, ויראני את נוהו, היכלי ענג, בתי שן וחדרי משכיות, ויאמר לי: הן אלה מכון לשבתך, וארשתיך לי באהבה ובידידות, וידעת כי אני חשקתי נפשך מירכתי לבנון, ואושיבך בנאות חמדתי.

ואנכי מלאתי גיל ובנפלי על צואריו אמרתי לו: לך אני משוש גילי, לך ערגה נפשי בימי צרתך, עליך התפללתי לאלהי ישעך, ובך דבקה נפשי ביום ישועה. ויקחני ידידי ויעבירני בכל חוצות ירושלים, שם בחורי חמד לבושי מכלול ובנות עדינות עדויות הוד והדר, וכל אלה הביטו אלינו, נפשי רויה ענג ועדן, וידי אוחזת ביד דודי; ויעבירני עוד בין כל שכיות החמדה, והנה הר המועד, עליו בנוי כמו רמים מקדש אלהי יעקב, והמונים המונים אליו ינהרו וירוצון, וקול נשמע מהיכל ומכל בתי משוש, קול אומרים: הודו לה׳! מה נעמה השירה אשר שמעו אזני, נפשי אויתיה בלילה, ואנכי עליתי עם דודי על ראש ההר חמד אלהים לשבתו, נפלנו על אפינו ארצה, ובקול דממה דקה הביעו שפתינו תהלה ותודה לאל שמחת גילנו, ומרוב שמחתי התעוררה נפשי, הקיצותי והנה חלום.

– הלא לאלהים פתרונים, ענתה מינקתה שנית, ואשר הראך בחזיון לילה אותה יביא לך בהקיץ. אכן עת דודים הגיעה לך, כי לא טוב שבתך עוד פה עם האשה החדשה אשר לקח אביך, אך הס! מה אני רואה? שאי בתי עיניך וראי, והנה אביך ואחיך שבים, ואחריהם שתי נשים רוכבות על גמלים ועבדים ושפחות אחריהן, ושולמית ראתה ופניה נפלו, ותאמר אבואה נא אל הגן, ואל אהיה כמצפה דרך בואם, זאת דברה ותבוא אל הגן.

והחברוני עם כל ההולכים לרגלו, ירדו מעל פרדיהם וגמליהם לעבור ברגל את המקום הזה עד בואם אל מעונתו, והנה אשה צעירה לימים כבת עשרים שנה טובת חן, לבושה רקמה יקרה, נשענה על ימין החברוני, ומשמאלו יהושבע גברת כבודה ועצובת רוח, על פניה נראו עוד אותות הדרה בימי

עלומיה, והיא לבושה רקמת משי שחורה, בגדי אבל לאלקנה אישה משנה המלך....

- שאי נא עיניך גברת כבודה, אמר החברוני, וראי נא ההרים הגבוהים ליעלים הנקראים פה צורי היעלים, הביטי אל העבר הפונה אל ירכתי ביתי, הנה הצור זקוף כקיר רם ונשא, סלע מגור ומצוק, איום ונורא למראה.

– הן ראשו בשמים, ענתה יהושבע, אשר אם אשא עיני להביט שם, ונעו עפעפי ולבי סחרחר.

עודה מדברת בלכתה, והנה נאות החברוני נגד עיניה ועיני אחותה, ומעונתו לרגלי הצור על סלע כבד רבוע, וצלעותיו זקופים וגבוהים כקומת איש, במעלות יעלו בו, ומעקה סביב לו ממעל על ארבע פנותיו, למען לא יפול הנופל ממנו. וההברוני ההזיק ביד אשתו וביד יהושבע, ויעל אותן על ראש הסלע רחב הידים, עליו בנוים בתי חמדה, מכלאות לצאן, רפת לבקר, וארוה לסוסים, לפרדים ולגמלים; ויאמר אל אשתו: ראי נא ידידות נפשי נאותַיִךְ, לרגלי הסלע מעבר האחד צור היעלים, ומעבר השני כרם נחמד, סביבותיו כל נטעי נעמנים, ארז, שטה, הדס ועץ שמן, גם ברושים רעננים בתים לחסידה, בתוכו ברכת מים, מעין גנים נוזל מים קרים וטהורים משיבי נפש, ומעבר השלישי גן ירק רטוב מזרם הרים, הנותן מאכל לגרי ביתי, הלאה ממנו שדי תרומות מצמיח חלב חטה; וברוך ה' אשר יום יום יעמס לנו וימלא ביתי כל טוב, הן עגלות בקרי עושות חמאה וחלב לרוב, מגז כבשי לנו צמר צחר, אף שאר יביא לנו ציד לבנון וחיתו, כי נצוד פה איל, צבי ויחמור וכחול ימים עוף כנף, יקבי ישיקו יין הטוב, וצור יצוק עמנו פלגי שמן, לא נחסר מאומה במקום הזה, כי גם יערות דבש לנו ונפת צופים...."

(„אשמת שמרון ח"א פרק ו'").

במחזה הזה הננו רואים את העלמה העבריה בת הקדם, מתקופת כתבי קדשנו, בכל הוד צניעותה ותֻמתה. לבה מלא רגשי אמונה, ובבקר בבקר, כאשר יתעוררו הצפרים לשיר את שירתם, תערוך תפלה ותחנה לאלהי מרום. לא בבית־

תפלה ולא „במנין" הסרסורים והתגרנים תתפלל, כי אם בלבנון תחת כפת שמי־תכלת וקוי־אור השמש מנשקים את ראשה, את שערותיה השחורות כעורב, ואת עיניה היפות והנוצצות ותפלתה מתבוללת בצפצופם הנעים של בעלי כנף. והיא מתפללת לא מתוך „הסדור" בנוסח אשר נקבע לדורות, לא בשפה אשר לא תבין בה אף מלה אחת, כי אם תשפוך את רוחה ליושב מרום בדברים היוצאים ממעמקי לבבה, בדברים אשר תשנם כפעם בפעם לפי משאלות נפשה, רגשותיה וצרכיה הפנימיים. ומשאלות נפשה וצרכיה הפנימיים הוא לאהוב ולהיות אהובה. והיא אוהבת לא את הגבר הדובר חלקות, לא את הגבר אשר יש לו כנוי ותאר־כבוד, או עשר, נחלה והון כי אם אחד משבויי יהודה, אשר ראתה אותו מרחוק, בשביו, בצרתו בענותו; והוא יפה תאר למראה, פניו מפיקים גבורה ונדיבות הרוח, עז ורך. ואהבתה איננה אהבת־נשים מלומדה, לקוחה מספורי־עגבים ומעורבה בערמומיות־הלב ועקיפי־השכל, כי אם אהבה טהורה, הנובעת מעמקי עצמיתה ונקיה מכל חקוי, ובת־ציון זו הוגה במחמד לבבה, אשר בעיני בשרה ראתהו רגע אחד ומרחוק, יומם ולילה והוא כל מעינה בהקיץ ובחלום. בהתפללה לאלהיה תתפלל אל אהוב לבבה ובשיחתה עם מינקתה תשיח על אדותו. ובחלומותיה שהיא חולמת על בחיר לבבה מעורבים ובלולים גם חלומותיה על ירושלים וחוצותיה, מגדליה והיכליה, על הר המועד ומקדש אלהי יעקב.

בקראנו את המחזה המובא למעלה הננו שואפים את ריח הלבנון ומרגישים את רטיבות טל חרמון, שומעים את הד קולו ומתבוננים לחיי יושביו. ומה רחוקים הם החיים האלה מחיי „רחוב" היהודים!

וכמו שידע מאפו לתאר לפעמים בצבעים חיים ויפים את ענות בנות ציון, צניעותן, הודן ותפארתן, עז רגשותיהן ואמון רוחן, כן ידע לפעמים לתאר את קלות דעתן של בנות אפרים ונבלותן, את גאותם והתהללותם של בני שמרון. הנה דוגמה קטנה:

„ודניאל עלה על הר נחמד, שם כר נרחב מאד כעמק שוה, וסביבותיו יערות צומחי עצים רעננים, אשרות, ברושים

ואלונים עבתים, מפה ומפה נראו תמרות עשן עולה, עתר ענן קטרת אשר קטרו שם הנשים, והמון אנשים רב, גברים, נשים ועלמות אין מספר, נפוצים על ההרים ועושים הלולים, כל פנים פני להבים, כי יין ידליקם.... וילך ויבא אל בית האשרות, ששם במות לבעל, והנה שלחן ערוך, עליו בשר זבחים ויין, וגברים נשים ועלמות, משוטטים סביבותיהם, אוכלים, שותים וחוגגים, ומשלי אפר ומהתלות ולצון ושחוק נשמעים מכל עבר, נשי שמרון כפרות הבשר גועות, אומרות הב, הב! הביאו ונשתה, ובנותיהן יוצאות לחול במחולות, וברגליהן תעכסנה לצודד נפשות... כמעט שעבר מאלה, והנה מחזה אחר נראה לו, המון גברים נשים ועלמות, אוכלים אל ההרים, ושותים יין נסיכם, וכסבאם סבואים המו ויתרוננו מיין, ואיש אחד הלום יין, מראה פניו תכלת אדמדם, פצה פיו בנגינות שותי שכר, ויען ויאמר:

ארו יהודה, ארו יושביה
כל שונאי ציון, כל אוהבי אפרים
ארו יהודה, הלעיבו בנביאיה,
כל עולי בית אל, כל שותי יין.

ובדברו זאת שתה יין במזרק ויאמר: יחי אפרים ויחי דרך בית אל! ואחריו שתו שכורי אפרים, ופרות הבשן נשי שמרון, ויקראו בקול גדול: הן אפרים חיה יחיה גם יהיה לעם, ברכת הוריו לו מורשת יעקב, חיה יחיה חרף שואפיו בני יהודה, שונאינו ומנדינו ליום רעה, אשר יסיתו בנו את אשור.

חי דרך מצרים! ענה השני בקול נחר מחמת יין, הלא שמעתם היום את החזון אשר חזה נביא בית אל על יהודה. גם אנכי מצאתי חזון מאת הבעל, ענה השלישי גבר הלום יין, כל אשר יאמר לי יש גבורים ביהודה אנקר את עיניו, הלא באו גבורינו על יהודה כנשרי שמים על ארבת יונים, כל חץ אפרים הרבה אלמנות, ומר בכו יוני הגאיות, הגו תאניה ואניה.

המו מעי לנשי יהודה היפות, ענה עלם אחד רך, ועלמה אחת שמה ידה לפיו ותאמר: דבריך אלה ישובו אל גרונך,

הזאת אהבתך אותי? כי יצאת למלחמה על יהודה, ונשיהם היפות נלחמו בך, גם שבוך שבי, עתה כאשר ידליקך היין הבוגד, עתה יצוף על לשונך דבר מר, וכחשך יענה פיך, עתה ידעתי כי אל בנות יהודה תערוג נפשך.

לא אל בנות יהודה, ענה העלם, כי אם אל בת אפרים, ואותה עיניך תראינה.

– העיני תראינה אותה? שאלה העלמה בפנים נזעמים.

– כן היא ידידות נפשי, ענה העלם, עיניך תראינה את רעומה בת זכרי משאת נפשי. חי דרך בית אל! כי אליה אני נושא את נפשי!

– שומו שמים על בוגד כזה! ענתה העלמה ופניה רעמו, האומנם תשא נפשך אל רעומה? הלא היא צפע משרש נחש וחטאת אמה לא תמחה, הלא חרותה היא בצפרן שמיר על מצחה העז, הוי רועה רוח! האף על זאת פקחת עיניך, ואם לה תערוג נפשך מה אני לך?

– את לי כעגלה שלישיה, ענה העלם בפערו בשחוק פיו, כי עוד אחרת אהבתי לפני רעומה בשבתי בגלעד, בעד חלון משכני נשקפתי, ואראה אותה עוברת ברחוב, יצאתי מביתי, בקשתיה ולא מצאתיה עוד, לכן דעי לך עגלה שלישיה, כי אם תהיי לי כפרה סוררה, ורעיתיך במקל חובלים"... („אשמת שמרון" ח"א פרק י"ג).

האם לא נשמע במחזה זה את שפת אנשים חיים, את שיחות בנות שמרון ומצהלות עליזי אפרים השכורים! לולא ידענו כי מרחק של אלפַּיִם וחמש מאות שנה מבדילים בין המספר ובין הדברים המסופרים, כי אז היינו יכולים להאמין, כי המחבר מספר דברים אשר ראה בעיניו ושמע באזניו.

אבל מחזות יפים ומלאי חיים מעטים המה ב„אשמת שמרון". אחרי אשר כתב מאפו את „אהבת־ציון" הלך כשרונו הפיוטי והציורי הלוך וחלוש, הלוך וירוד וכהה, אף כי רוח דמיונו הלך הלוך והתגבר והתרחב. ואנחנו לא על פי תכנו ואמנותו נשפוט במקום הזה את „אשמת שמרון", כי אם על פי הרושם שעשה על קוראיו בזמנו, – והרושם הזה היה גדול מאד.

החסרון העקרי ב„אשמת שמרון” הוא, כי היוצר והציר שבו הניח מקום במתכון להסניגור והקטיגור שבו. בכל הספור הגדול הזה הננו רואים כי המספר מתאמץ להצדיק את יהודה, את ציון, בניה ובנותיה ולהאשים את שמרון, בנותיה וגבוריה. הנשים הפרוצות והמשחיתות דרכן, הנוכלים והבוגדים, החנפים ועושי הרשעה, האכזרים והשכורים, החומסים והרוצחים, כלם כלם הם באפרים. אולם הצדיקים והצדקניות, הישרים והישרות, הצנועים והצנועות, התמים והתמימות, – כלם ביהודה. פרקים רבים כתובים ב„אשמת שמרון” רק למען הצדיק, או לבאר פסוק אחד או גם רק ניב אחד בפי נביאי האמת.

בכל שורה ושורה של הספור הננו רואים את השנאה הכבושה בלב המספר לשמרון, לנביאי הבעל, לכהני־שקר והתרמית, להשכרון והזמה. את השנאה הזאת ירש מנביאינו, אשר דבריהם היו חרותים בזכרונו ובהם הגה את רוב שנותיו, עד כי למד לדבר בלשונם וברוחם. ויען אשר השנאה הזאת, גם שפתה וסגנונה, באה למאפו בירושה, לכן ראה את אשמת שמרון בעיני הנביאים, אשר באש קנאתם הגדילו את עון אפרים, ולא בעיניו הוא. ומפני רְאִיַת־הנביאים הזרה הסתתרה רְאִיַת החוזה והפיטן שבמאפו עצמו. הפיטן האמתי אינו מצדיק ואינו מאשים את שבטי העם שהוא מתאר, כי אם צופה וחודר בסקירתו החדה למחבא הרוח, למסתרי כחות הנפש, לאוצר החיים ולפנימיות הדברים שהוא מתאר באומה ושבטיה, בתקופה ומראותיה.

יט.

התכלית המדעית של הכותב תולדות איש מפורסם. תורת־החנוך; הפדגוג הבא. הספור „עיט־צבוע” וחכם־החנוך הבא. רבי צדוק; „קבוצת־הפריצים” של לומברוזו. פושע מבטן. תרתוף היהודי; טעות המבקרים. החוטאים והפושעים בספורי־מאפו. הנפשות הקרובות לרוחו של מאפו. מְפַלֶּצֶת. החוש־המוסרי הבריא של עמנו. בקשת המומים והפסולים

המוסריים בבני־העליה. מלחמת האור עם החשך. המשכילים והמשכילות „בעים צבוע" ותכונתם. הנפשות הפשוטות והתמימות בספורי מאפו. אסנת הצנועה. פטפוטיה של הזקנה הטובה. יהודיה זקנה חיה וטפוסית. תכונתו של המספר קרובה לתכונת נשים. אהבתו של מאפו המספר לעבודת האדמה. מאפו היה אמן רק בשעה שהיה מכיר את עצמיותו המיוחדה.

תכליות מדעיות ומוסריות רבות ושונות לכותב תולדות איש מפורסם. אחת מהן היא, או לכל הפחות צריכה להיות, פדגוגית־פסיכולוגית. תורת־החנוך האמתית צריכה להִשָּׁעֵן על נסיונות לקוחים מאוצר חיי האנושות בעבר. בתולדות כל איש ואיש, בפרט כשהוא מצוין, כשהן מבוררות ונחקרות היטב הננו רואים את פעולתו של חנוך ידוע, את השפעתם של תנאי המקום, הזמן והסביבה על עצמיותו המיוחדה של אותו האיש, ועד היכן מגיע כחם לשנות את כשרונותיו, נטיותיו וסגלותיו של אותו האיש לטוב או לרע. גם בתולדותיו של אברהם מאפו וספוריו ימצא חוקר־הנפש, חכם־החנוך וסופר דברי ימי מְאָתֵנוּ דברים הראוים לשים אליהם לב, כל אחד במקצוע שהוא עובד בו. לפדגוג הבא, אשר כל חכמתו תהיה מְכֻוֶּנֶת להרים את כל כשרונותיו ויתרונותיו של איש ואיש, אשר נתן לו הטבע, עד המדרגה הכי־עליונה והיותר אפשרית, – לפדגוג כזה יהיה הספור הגדול, בעל חמשת החלקים, „עיט צבוע" כאוצר יקר. הספור הזה יֵראה לו מה היה בכחו של מאפו החוזה לתת לנו על פי כשרונותיו הטבעיים, ומה נתן לנו באמת. כאשר יבקש הגנן המלומד את היתושים המכלים את נטע הצמחים הבריאים והפוריים, כן יבקש חכם־החנוך הבא את כל אלה הסבות הגדולות והקטנות אשר השחיתו וקלקלו את כשרונו הציורי החזק של מאפו בעודנו באבו; יבקשן וגם ימצאן בתולדותיו. על כל דף ודף בספור „עיט־צבוע" נמצא ראיה חדשה להוכיח, כי לא די למַספר להיות בעל כשרונות, כי עליו גם לדעת איך להשתמש בהם ואיך לשעבדם לרצונו ולמחשבתו

הראשית. עשר דמיונו של מספרנו היה שמור לו תמיד לרעתו.

רבי צדוק, הגבור הראשי של הספור, הוא אחד „הפושעים־הכוללים". הוא מזיף כתבים, גנב, בוגד ורוצח, נוכל ערום וגם הורג נפשות, הקרובות לו. אין כל חטא ועון אשר המספר לא יטפול עליו. טפוסו של רבי צדוק איננו שיך כלל אל לשכת־התמונות של חכמת־החרשים, כי מקומו „בקבוצת־הפריצים" של לומברוזו.

רבי צדוק זה שהיה בעיני היראים והקנאים „גדול בישראל" הוא פושע מבטן; מעולם לא התעורר בלבבו אף מעין רגש של נחם, אף צל חרטה. מאפו לא הראה לנו בחמשת חלקי ה„עיט צבוע" את התפתחותו של הפושע הזה, או את נפילתו וירידתו מדחי אל דחי, כי לא כאדם חי, בשר־ודם חוטא ופושע יציגהו לפנינו כי אם כמכונה להרע ולהשחית. מרבי צדוק זה לא נקח מוסר, יען כי לא נחשבהו למין שלנו, לנברא בצלם; בו לא נראה את תועבותינו אנו, יען כי למין הטורפים יחשב. הסופר מר בן־יהודה א) קורא את רבי צדוק בשם „תרתוף היהודי". גם מבקרים אחרים טעו לחשוב כי מאפו רצה לתאר ב„עיט צבוע" את הצביעות. אבל הצביעות, „התרתיפיות", נמצאה במדה ידועה בכל אדם בכל מדרגותיו ובכל אקלימיו, ולא רק באדם, כי אם גם בקרב החיות והצמחים המשנים את עורם ואת צבעם לפי צבע הסביבה אשר בקרבה המה נמצאים. אולם רבי צדוק לא צבוע הוא, לא „תרתוף יהודי" הוא, כי אם רוצח מלא מזמות, נחש ערום. וכשם שהננו מוצאים את עצמיותו המיוחדה של מאפו, בכל יתרונותיה וחסרונותיה, בציורי האהבה, בציורי התם והעני שלו, כך אנו מרגישים את חסרון העצמיות הזאת מכל וכל בציורי החטאים והעונות, הפשעים והפריצות שהוא מתאר בכל ספוריו. מאפו מתאר את הפושעים כאיש תם שאין לו כל מושג נאמן מעולם הפשעים והתאוות השפלות והגסות; הוא יודע את העולם הזה רק על פי הקריאה בספורים צרפתיים, לכן לא תמצאו אף אות־חיים אחד, אף מעין חקי

א) במאמרו: „יצירי אברהם מפו" בהצבי שנה י"ב גליון כ"ז.

הנפש הפועלת בשורת החוטאים והפושעים של ספוריו. שרה, ירוחם, ירחמיאל, פתחיה וקלונימוס אף כי גם המה אינם מתֹארים באומנות יתרה, ואף כי גם הם אינם נפשות שלֵמות וצורות בולטות, בכל זאת הננו מכירים בהם סמני חיים. תכף נכיר כי המספר ראה וידע אותם במציאות, והם היו קרובים לרוחו. לא כן רבי צדוק. מאפו חפץ לתאר גם בו את אחד האנשים החיים אשר שמע על אדותם, אולם משנאתו להצבועים והמתחסדים עשהו למִפלֶצֶת, לאחד הפושעים אשר העלם על במת חזיונותיו בספוריו ויניעם לפעול נגד הפסיכולוגיה האנֻשית. בצורת רבי צדוק כתב מאפו בתמימותו ובשטף דמיונו כתב פלסתר על עמו אשר אהב. גם מספריהם המה הצוררים לנו ומנבלים את שמנו לא הזידו מעולם לתאר את אחד הרוצחים, שאין בהם כל רגש אנושי, בצורת „פאר בני ציון", אשר זקני עדתו, יראיה וחסידיה יכבדוהו ור.ממוהו עָל, וכל יודעיו מקרוב ומרחוק יתברכו בו ויתנו בו אמונתם. פתאים ונבערים מדעת, שוגים וטועים, גם צבועים ומתחסדים במדה ידועה יכולים אמנם לעמוד בראש החשוכים בעמנו ולהיות מכובדים בעיני ההמון העברי, אך לא היתה עוד תקופה אחת בתולדותינו, גם בימי החשֶך והבערות, הנפילה והירידה המוסרית, אשר רוצח נפשות ועושה כל תועבה ונוסף לזה גם נבער מדעת התורה והחכמות, — כי איש כזה, כרבי צדוק שלנו, „ישב על גפי מרומי קרת" ונכבדי „עיר ואֵם" בישראל, לומדיה ומופלגיה, יראיה וחשוביה, עשיריה ועניה, מלבד מתי מספר משכילים, יתרפסו לפניו, יבקשוהו לחתן לבנותיהם, יפקידו בידו כסף, ישכימו לפתחו וכמעט יסכימו למנות אותו לרב עליהם, ולא רק בני עירו כי אם גם בני ערים רחוקות יתפארו בו ויחשבוהו לצדיק, לענו ולחסיד. רבי צדוק היה פאר עדתו במשך שנים רבות מבלי פוצה פה נגד כבודו, בלי אשר ירנן אחריו איש מהיראים הנאמנים, עד אשר בא המקרה ויסר את המסוה מעל פניו בפעם אחת. ובזה חטא מאפו לנפש עמנו, יען כי עמנו בחושו־המוסרי הבריא התנגד תמיד בכל כח להפושעים והחוטאים, המתחפשים

במסוה על פניהם ומתאמצים לתפוס מקום כל שהוא בין נכבדי אחת הקהלות בישראל. כל היודע את בני עמנו, תכונתם ומנהגיהם הוא יודע גם את תאותם המיוחדה, — לא ארע להגות את זאת במלה אחרת, — להטט בקופת השרצים של „בני־העליה" שבקרבנו ולבקש בהם פסולים ומומים מוסריים. בני עמנו חושדים לפעמים קרובות גם ברבנים ומנהיגים כשרים ותמימים אם רק יֵראה להם איזה דבר בהליכותיהם שלא כרוחם ותביעותיהם המוסריות, ובפרט אם יבוא ממרחק לקהלה נכבדה רוצח נפשות כרבי צדוק, אשר שמו והליכותיו בעבר היו מכוסים בחשך והוא נשא לאשה את בת געל העבד שנתעשר מעשק וחמס, ובודאי היו רבים שונאיו ומקנאיו כנהוג, בשביל כספה, אשר מכר בעדו לחותנו גם חצי חלקו בעולם הבא, — אי אפשר הוא כי איש כזה, אשר הוסיף לעשות תועבות חדשות כמעט בכל יום, לא יִבְאַש ריחו ואחיו לא יבקשו ולא ימצאו בו עונות ופשעים, גם בטרם אשר נגלה עונו על ידי מקרה עִוֵּר.

מאפו רצה ללחום ב„עיט צבוע" מלחמת האור עם החשך, לפאר את המשכילים ולגנות את היראים והקנאים, כמו שהיה נהוג בימים ההם. אולם המשכילים והמשכילות אשר בספור זה: אלישבע, עתליה, נעמן, עתניאל, עזריאל, אחיטוב ונחמיה וחבריהם עושים עלינו רושם או של בטלנים רודפי־אמרים, או של מתקשטים ומתקשטות, מתהדרים ומתהדרות, מתיפים ומתיפות, רודפי הון אשר לא עמלו בו; אנשים אשר יתפארו בריקניותם ובהבליהם, „משכילים" אשר לא יכירו ולא ידעו מה חלשים ומה דלים הם ברוח. לו נשפוט את המשכילים של דור מאפו על פי ה„עיט צבוע", אז יעוררו בנו או גֹעל נפש או, באופן היותר טוב, שחוק. בעולם המשכילים של הספור הגדול הזה אין אף מחשבה רמה אחת, אין אף רעיון נשא אחד ואין אף מעין טפוס אידיאלי. אולם את הנפשות הפשוטות, התמימות והטובות ידע מאפו לתאר לפעמים בקוים מועטים. הוא ראה אותן בקרבתו, הוא ידען וגם הבינן. הא לכם דוגמה קטנה. בין הנפשות הרבות העושות ב„עיט צבוע", ושרבות

מהן מְיוּתרוּת לגמרי, יתאר מאפו דרך הילוך הספור את אסנת הצנועה, אשר תראה פעם אחת בבית עובדיה ואחר כן תעלם. ואסנת זאת אשר המספר תארה רק בקוים אחדים נצבת כמו הַיָּה לפנינו, והננו מכירים בה את אחת ממכירותינו הזקנות הטובות מימי ילדותנו. הסתכלו נא בפניה אם לא תכירוה: „והנה אשה זקנה באה, על לחיה יבלת ואגודת שער צמחה בה, מטפחתה החבושה לראשה יורדה בשתי קצוות מעבר מזה ומזה לשתי קצות צעיפה, מכסה סדין לבן עליה, וברגליה סנדלים בעלי מסמרות, המשמיעים קול המילה כהולם פעם בלכתה על הרצפה... על כן בכל מקום לכתה שעו אליה עיני רואים, וילדים וילדות סבוה כתרוה... כי נשאה בצלחתה רקיקים מעוגות מרֻבכות בדבש, ותתן מהם לטף, והילדים והילדות ברכו בקול רם, והזקנה ענתה אחרי ברכתם אמן, ושמה נקרא בפי כל: אסנת הצנועה. ויען אשר נתנה מעדנים לפי הטף, על כן בשמעם קול מהלומות סנדליה על רצפת האבן, נהרו אחריה ילדים והמונים המונים, ובקר וערב היה משפטה ללכת ברגש בית אלהים, ותבך לפני ה' בצקון לחש. גם לקברות הובילוה רגליה, לדרוש בעד החיים אל המתים, ותעורר רפאים ישני אדמת עפר, ותגד להם צרות שולחיה, ותחל פניהם לעמוד כמלאכים מליצים לפני המושיע בעת צרה ולהוריד ישע לנפשות נאנחות... ונשי עתיקה והמון העם כבדוה מאד. הזקנה הזאת לא חשה לנפשה, כי אם לכל נפש נענה ותקבץ נדבות לחולים ולאביונים, ואיש לא שאל את פיה, למי תלקט, ויתנו לה נדבת ידם, וישאו מאתה ברכה..." (עיט צבוע ח"ג פרק ז').

עתה שמעו נא לשיחתה ופטפוטיה של הזקנה הטובה הזאת, אם לא תכירו בהם דברים הלקוחים מן החיים והמציאות ומסורים בידי אמן. אסנת באה אל צביה העקרה והצבועה ותקרא זאת האחרונה: „האח! ברוך בואך אסנת, ראי נא כי שמחה אני לקראתך כילדים וילדות הששים לקראתך, הלא כל החדש הזה דורשת אַתְּ רק אֶת החיים, ותעזבי את המתים למנוחתם.

ינוחו בשלום על משכבותם, ענתה הזקנה, אנכי החרדתי מנוחתם לפני בוא יום החדש, עוררתי צדיקי עולם מקבריהם, הגדתי להם צרות החיים, עוררתי חמותך הצנועה לשאת בעדך תפלה, ובטחתי כי לא ימנע ה' ממך פרי בטן, ולמועד חג המצות הבא כעת חיה ואת חובקת בן, אנכי ספרתי לחמותך ולכל הנפשות הזכות את צדקותיך ליולדות העניות ושפכתי שיח ודמעות וקויתי לה' כי דברַי לא ישובו ריקם, גם את בית גֹעל ואת בית חמול זכרתי לטובה, כן דרשתי אל המתים לגלות למוסר אזני סרי סוררים כנחמיה וחבריו, ולעוררם בחלומות נוראים, למען ישובו מאָוֶן. הה! נעויתי משמוע, כי מוכר נחמיה משקה המין לפסח..." ובבוא זרח בן געל אל בית צביה פנתה אליו אסנת הצנועה ותאמר:

„הזה בן געל? הילדים יגדלו, וישכחו את אסנת אשר נתנה מעדנים לנפשם. שִׁכחו בני את אסנת, וזכרו תורת משה, כי היא הדרושה לחפץ החיים והמתים. אנכי הלא ראיתיך גם בשמחה אשר עשה אביך בכתבו את ספר התורה, כי לא בימים הראשונים הימים האלה לבחורי ישראל. כי יקצירו מעט מדת לבושם, אך ה' יראה ללבב, רק אל יגלו ראשם... אנכי דרשתי אל המתים גם בעד מחלת אחותך. ראי נא צביה, דורשת אני אל המתים, ויודעת אני גם את נפשות החיים ומחסורן; ועל דברי הברית אשר בין געל ובין בית המיך, ספרה לי מדהבה בשמחה, ותזכרני לדרוש את שלום הרֵעים האהובים בעמדי על השדה... ואנכי לא שכחתי, כי דפקתי קבר אשת געל, בשרתיה במעונתה, כי לא עָזב געל חסדו את צאצאיה היקרים, וגם היא לא תשכח לשאת להם ברכה מאת ד'. יתן ד' גם לר' חמול כלבבו, כי השמחה במעונו, יען אשר לקחה זלפה בתו ספר בריתות מאישה הנקלה..." (שם, שם).

האם אין זאת יהודִיָה זקנה חיה וטפוסית בכל קויה ושרטוטיה? אסנת היא צנועה וטובת לב ואת חייה היא מקדשת לעניים ולאמללים עד כי תשכח את נפשה היא; אולם בפטפוטיה היא מערבבת גם מעט רכילות, גם מעט לשון הרע, גם אבק חנופה וצל קל של צביעות לא יחסרו בהם. „מחותנת" היא בשדה

הקברות וסרסורת בין החיים והמתים, בין אלהים ובין בני האדם, אולם גם את הילדים הקטנים לא תשכח. הכל המה ילדיה. היא אוהבת את האביונים, אולם גם את העשירים לא תשנא. היא סולחת ומוחלת בטובה לכל החוטאים כנגדה ומתפללת גם על נפשות החוטאים לאלהים. צרותיהם של כל בני העיר – צרותיה הנה, וגם שמחותיהם של כל בני העיר שמחותיה הן. את טפוסה של אמנת הצנועה בחרו להם מני אז סופרים רבים בשפת עבר וגם בשפות אחרות לנושא ציוריהם. אולם ע"פ רוב לא הוסיפו בו קוים חדשים ולא העמיקו גם את הישנים כי אם עשו העתקות שונות, מוצלחות או גרועות, מעל צורת הזקנה־הטובה אשר תאר מאפו לראשונה. בכלל הצליח מאפו יותר בציורי טפוסי הנשים מאשר בציורי הגברים. תכונתו של המספר עצמו במעלותיה והסרונותיה היתה קרובה לתכונת־נשים.

בספור „עיט צבוע" כמו ב„אהבת־ציון" ובמדה ידועה גם ב„אשמת שמרון" הננו מוצאים את אהבתו החזקה של המספר לעבודת־האדמה, להטבע עם כל חזיונותיה, להצדק והישר, להיופי והתם. הכח המוסרי שהיה שולט בתכונתו של מאפו־ האיש הוא גם השולט בעולם חזיונותיו, וב„עיט־צבוע" כמו ביתר ספוריו אחרית רשעים נכרתה, והצדיקים והישרים המה המנצחים בחיים וסוף סוף יבואו על שכרם גם בעולם הזה. מאפו לא מנע מיצוריו החביבים עליו כל טוב, אשר היה באוצרות דמיונו העז. אם ראה במציאות אנשים ישרים והגונים ורע להם, נתן להם בעין יפה את חלקם בעולם אשר בדה מלבו. ו„בעיט צבוע" כמו ביתר ספוריו הננו רואים, כי מאפו היה אמן בשעה שהיה מכיר את עצמיותו המיוחדה ושומע לקולו הפנימי, אבל בכל פעם שהוא „עובד לאלהים אחרים" והוא מקבל את השפעתו מהמספרים הצרפתים – רוח שירתו מסתלקת מעליו, והוא אינו אלא מספר בעל־מלאכה, וגם מלאכתו בלתי נקיה ובלתי דקה.

כן היה מאפו בחייו, וכן הוא בספריו. –

3 1761 03610 9940